

Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken

**AVGITT
APRIL 2013**

Innhold

I OVERSIKTSDEL

1	INNLEDNING.....	1
2	PRODUKSJONGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	3
2.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.1.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.1.2	Leiejord.....	10
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner.....	12
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	33
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder.....	33
3.2	Økologisk jordbruk.....	39
3.3	Import og eksport.....	47
3.4	Selvforsyningsgrad.....	61
3.5	Norsk andel av kraftfôrforbruket.....	47
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	65
4.1	Trygg mat.....	65
4.1.1	Zoonoser.....	65
4.1.2	Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler.....	68
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	70
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd.....	72
4.3	Plantehelse.....	79
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING.....	81
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	81
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler.....	81
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser.....	83
5.1.3	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler.....	88
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	90
5.3	Sysselsetting.....	96
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket.....	97
5.4.1	Landsdelsnivå.....	97
5.4.2	Kommuneklasser.....	100
5.4.3	Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.....	101
5.4.4	Utvikling annen arbeidshjelp.....	101
5.5	Alder på bruker.....	103
5.6	Landbrukseiendommer.....	104
5.7	Bygdeutvikling.....	106
5.8	Tilleggsnæringer.....	109
6	MILJØ- OG RESSURSVERN.....	115
6.1	Miljøprogram i jordbruket.....	116
6.2	Kulturlandskapet og bruken av arealene.....	118
6.3	Tap av dyr på utmarksbeite.....	121

6.3.1	Sau på utmarksbeite	121
6.3.2	Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	125
6.4	Miljøindikatorer	126
6.4.1	Kulturminner og kulturmiljøer	126
6.4.2	Biologisk mangfold	127
6.5	Forurensing fra landbruket	128
6.5.1	Klimagasser i landbruket	128
6.5.2	Avrenning til vann	130
6.5.3	Jordarbeiding, erosjon og intensitet	135
6.5.4	Gjødselforbruk	138
6.5.5	Plantevernmidler	139
6.5.6	Innsamling av landbruksplast	141
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	143
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	143
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene	143
7.2.1	Inntekt etter område	144
7.2.2	Inntekt etter produksjon	146
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	146
7.3	Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske	147
7.4	Alminnelig inntekt	151
7.5	Levekår	156
7.5.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	156
7.5.2	Helse og arbeidsmiljø	161
7.5.3	Velferd og avløsning	163
7.6	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk	164
7.7	Lønnsutvikling etter næring	166
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN	167
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	167
8.1.1	Verdier og indekser	167
8.1.2	Kraftfôrpriser	168
8.2	Varige innsatsfaktorer	170
8.3	Priser på jordleie	172
8.4	Renter og gjeld	174
8.5	Tap på utlån i landbruket	175
8.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon	176
8.7	Kostnadsutviklingen i omsetningsleddene	176
8.7.1	Organisasjonenes totale kostnader	176
8.7.2	Total aktivitet	178
8.7.3	Antall ansatte	180
8.7.4	Anleggsstruktur	180
8.7.5	Enhetskostnader	181
8.7.6	Kjøttamvirkets normerte slaktekostnad	182

9	PRISER.....	185
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket.....	186
9.2	Poteter og grønnsaker	188
9.3	Melk og melkeprodukter.....	189
9.4	Storfekjøtt	192
9.5	Sau- og lammekjøtt.....	192
9.6	Svinekjøtt.....	193
9.7	Egg.....	194
10	LIKESTILLING.....	195
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn	195
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser.....	197
10.3	Driftsformer	200
10.3.1	Inndeling	200
10.3.2	Driftsform og produksjon	201
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning.....	201
10.5	Personinntekt fra jordbruket og andre næringer	203
11	INTERNASJONALE FORHOLD OG RAMMEVILKÅR.....	207
11.1	OECDs støtteberegninger for jordbruket.....	207
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene	211

II DETALJERT DEL

(finnes på:

http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold)

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen ble første gang lagt fram som utredning til jordbruksforhandlingene i 1994. Resultatkontrollen skal omfatte en sammenstilling av data som belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Opgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jfr. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktpolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorerne vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging lokalt ofte skjer på dette nivå. Når fylkesinndelingen nyttes, får en imidlertid mange tall, og oversikten tapes lett. Nemnda har på denne bakgrunn valgt å dele resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges denne delen kun ut på internett. Den kan finnes på:

http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Statens landbruksforvaltning og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NILF. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2011 og foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2012 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Norge har 1,6 dekar fulldyrket jord per innbygger. Litt over 3 prosent av landarealet er jordbruksareal. I Meld. St. 9 (2011–2012) legges det vekt på jordvern. Det heter at *«Regjeringen mener at det med landets begrensede areal for matproduksjon, er viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksarealene. Regjeringen vil ta i bruk virkemidler i plan- og bygningsloven for å sikre dyrka mark for framtidige generasjoner.»*

I dette kapitlet er det gitt en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens vi for 2005, 2011 og 2012 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i hvert enkelt fylke. Vestfold, Østfold og Akershus/Oslo har størst andeldyrket landareal. Tabellen viser at Hedmark, Oppland og Rogaland har de største jordbruksarealene, alle med litt over 1 mill. dekar.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2012*. Km² = 1000 daa

	Jordbruksareal i		
	Totalt landareal	drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 888	735	18,9
Akershus og Oslo	5 005	776	15,5
Hedmark	26 084	1 046	4,0
Oppland	23 784	1 005	4,2
Buskerud	13 796	510	3,7
Vestfold	2 147	411	19,1
Østlandet	74 704	4 484	6,0
Telemark	13 854	244	1,8
Aust-Agder	8 314	110	1,3
Vest-Agder	6 677	183	2,7
Agder og Telemark	28 845	538	1,9
Rogaland	8 589	1 001	11,6
Hordaland	14 525	407	2,8
Sogn og Fjordane	17 676	430	2,4
Møre og Romsdal	14 583	550	3,8
Vestlandet	46 784	1 387	3,0
Sør-Trøndelag	17 840	741	4,2
Nord-Trøndelag	20 778	865	4,2
Trøndelag	38 618	1 607	4,2
Nordland	36 079	561	1,6
Troms	24 866	244	1,0
Finmark	45 762	95	0,2
Nord-Norge	106 707	900	0,8
Hele landet, 2012*	304 247	9 917	3,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2011 og beregna totalpopulasjon 2012.

Tabell 2.2 og 2.3 med tilsvarende tabeller på http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler og fylker. I 1999 regnet en med at bruk som søker produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, mens i 2012 var det 74 900 dekar. Åpen åker og hage utgjorde 35 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2012, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden, Østfold, Vestfold og Akershus/Oslo har fra 79 til 84 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 6 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. Resten av fylkene har mellom 13 prosent (Aust-Agder) og 59 prosent (Hedmark) åpen åker. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 14 prosent etter 1999. Fulldyrket eng og beite har hatt en noe mindre nedgang i samme periode (3 prosent), mens annen eng og beite har økt med 17 prosent.

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2012 har det registrerte arealet gått ned med 4,2 prosent. Fra 2005 er nytt digitalt kartgrunnlag tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Tall fra SLF viser at arealmålingene fra nytt kartverk i perioden 2005–2012 innebar en gjennomsnittlig engangsreduksjon i arealet på 3,1 prosent i kommuner det året kartverket ble tatt i bruk. For øvrige kommuner, inklusive kommuner som allerede hadde tatt i bruk nytt kartverk, var nedgangen 0,1 prosent i snitt per år. Ved søknadsomgangen i 2012 var 93,2 prosent av jordbruksarealet omfattet av det nye kartverket. En kan ikke si hvorvidt arealnedgangen skyldes mer nøyaktige målinger enn tidligere, eller om det er en nedgang som har funnet sted over år og som først er fanget opp når nytt kartverk er tatt i bruk.

Tabell 2.2 Jordbruksarealet i Nord-Norge, Sør-Norge og landet. 1000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2011	2012*
Sør-Norge	Åker og hage	3 933	3 772	3 509	3 455	3 409
	Fulldyrka eng og beite	4 120	4 098	4 041	4 025	4 010
	Fulldyrka i alt	8 053	7 870	7 550	7 480	7 419
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,02	1,90	1,72	1,68	1,64
	Annen eng og beite	1 371	1 521	1 591	1 600	1 597
	Jordbruksareal i drift i alt	9 424	9 391	9 141	9 080	9 016
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,37	2,27	2,08	2,04	2,00
	Jordbruksareal ute av drift ²⁾	59	54	58	60	66
Nord-Norge	Åker og hage	62	32	27	21	20
	Fulldyrka eng og beite	757	760	724	722	717
	Fulldyrka i alt	819	792	752	743	736
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	1,77	1,71	1,61	1,59	1,56
	Annen eng og beite	140	171	168	166	164
	Jordbruksareal i drift i alt	958	964	919	909	900
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,07	2,08	1,97	1,94	1,91
	Jordbruksareal ute av drift ²⁾	11	10	9	9	9
Hele Landet	Åker og hage	3 995	3 804	3 536	3 476	3 429
	Fulldyrka eng og beite	4 877	4 858	4 765	4 747	4 727
	Fulldyrka i alt	8 872	8 662	8 301	8 223	8 155
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,00	1,88	1,71	1,67	1,64
	Annen eng og beite	1 511	1 692	1 758	1 766	1 761
	Jordbruksareal i drift i alt	10 382	10 365	10 060	9 989	9 917
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,34	2,25	2,07	2,03	1,99
	Jordbruksareal ute av drift ²⁾	70	64	67	69	75

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

2) Areal på bruk som søker produksjonstilskudd

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.3 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. Fra 1999 til 2010 er det kun Rogaland som har økt jordbruksarealet, og slik er det fra 2010 til 2012 også. For årene 1999–2010 skyldes arealøkningen bl.a. at Ølen kommune ble overført fra Hordaland til Rogaland. I de andre landsdelene er det en svak reduksjon i denne perioden. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i 2010. Andelen av eng og beite er størst på Vestlandet, Rogaland og Nord-Norge. På landsbasis har andelen av eng og beite økt fra 62 prosent i 1999 til 65 prosent i 2010, 2011 og 2012. Andelen fulldyrket jord på landsbasis har blitt redusert fra 85 prosent i 1999 til 83 prosent i 2010 og 82 prosent i 2012.

Tabell 2.3 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-12
Østlandet	Totalt areal	4 658	4 647	4 534	4 505	4 484	0,2	-0,2	-0,3
	Fulldyrket areal	4 351	4 281	4 149	4 121	4 102	0,0	-0,4	-0,3
	% fulldyrket	93	92	92	91	91			
	Eng og beite	1 598	1 701	1 788	1 794	1 803	2,1	1,0	0,2
	% eng og beite	34	37	39	40	40			
Agder og Telemark	Totalt areal	585	568	552	546	538	0,5	-0,5	-0,6
	Fulldyrket areal	501	477	457	451	444	0,1	-0,8	-0,6
	% fulldyrket	86	84	83	83	83			
	Eng og beite	428	431	434	432	428	1,6	0,1	-0,3
	% eng og beite	73	76	79	79	80			
Rogaland ²⁾	Totalt areal	968	1 007	1 001	1 006	1 001	1,3	0,3	0,3
	Fulldyrket areal	568	577	543	544	539	0,4	-0,4	0,1
	% fulldyrket	59	57	54	54	54			
	Eng og beite	862	933	940	952	951	2,1	0,8	0,6
	% eng og beite	89	93	94	95	95			
Vestlandet	Totalt areal	1 564	1 498	1 433	1 412	1 387	0,3	-0,8	-0,7
	Fulldyrket areal	1 113	1 034	961	938	914	-0,3	-1,3	-1,2
	% fulldyrket	71	69	67	66	66			
	Eng og beite	1 502	1 445	1 388	1 369	1 346	0,7	-0,7	-0,7
	% eng og beite	96	96	97	97	97			
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 611	1 607	0,5	-0,2	-0,3
	Fulldyrket areal	1 520	1 502	1 440	1 426	1 420	0,1	-0,5	-0,5
	% fulldyrket	92	90	89	89	88			
	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 078	1 079	1,6	-0,2	-0,1
	% eng og beite	67	66	67	67	67			
Nord-Norge	Totalt areal	958	974	919	909	900	1,1	-0,4	-0,6
	Fulldyrket areal	819	792	752	743	736	0,5	-0,8	-0,6
	% fulldyrket	85	81	82	82	82			
	Eng og beite	896	932	892	888	881	1,4	0,0	-0,2
	% eng og beite	94	96	97	98	98			
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 365	10 060	9 989	9 917	0,5	-0,3	-0,4
	Fulldyrket areal	8 872	8 662	8 301	8 223	8 155	0,1	-0,6	-0,5
	% fulldyrket	85	84	83	82	82			
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 513	6 488	1,5	0,2	-0,1
	% eng og beite	62	63	65	65	65			

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

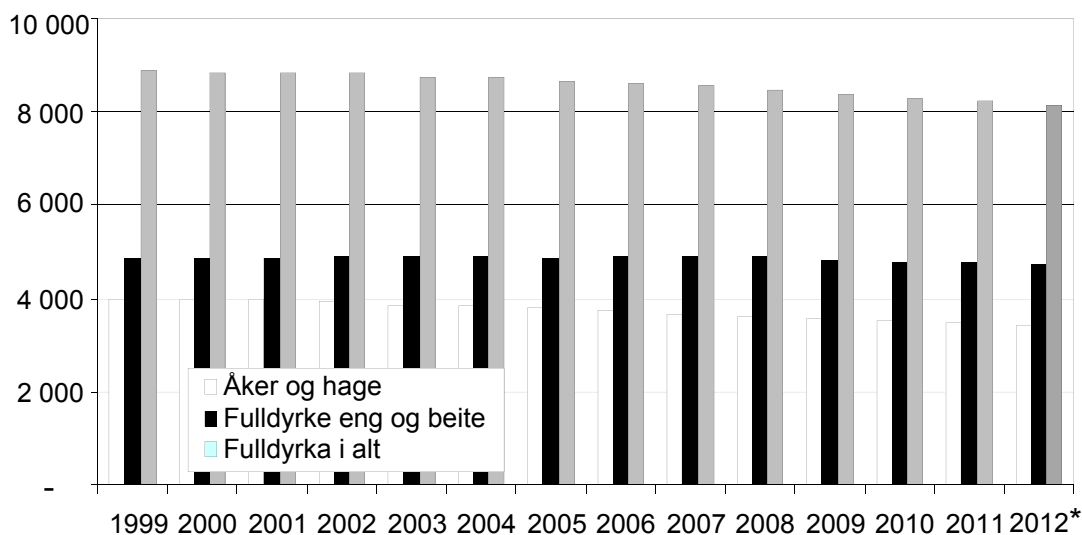
2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstall i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Figur 2.1 viser en oversikt over arealet av åker og hage, fulldyrka eng og beite samt fulldyrka i alt på landsbasis hvert år fra og med 1999 til og med 2012. Den viser blant annet at arealet av fulldyrka eng og beite er større enn samlet areal av åker og hage, og denne differansen har blitt større med årene. Det totale fulldyrka arealet var størst i 1999, men etter 2001 har det gått jevnt nedover hvert år. Nedgangen er på totalt 8,1 prosent etter 2001. Mye av denne reduksjonen tilskrives innføringen av nytt digitalt kartverk som har medført en nedjustering av det registrerte arealet, jfr. tidligere omtale. I det totale jordbruksarealet inngår i tillegg overflatedyrket jord og innmarksbeite. Slikt areal utgjør om lag 18 prosent av totalarealet i slutten av perioden, mens andelen var 15 prosent i 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1000 dekar

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tallene for nydyrking uten tilskudd er revidert ut fra den fullstendige landbruks-tellingen i 1999 og viste et nydyrka areal på totalt 95 232 dekar i perioden 1994 til 1998. Fra 2002 til 2009 var det en jamn økning i areal godkjent til nydyrking, fra ca. 6 000 dekar i 2003 til ca. 15 200 dekar i 2009. Fra 2009 til 2010 var det en stor økning, til 19 900 dekar godkjent, mens det i 2011 ble godkjent nydyrking av 15 900 dekar. Hedmark var fylket med mest nydyrking i 2011, med 3 500 dekar. Av arealet som ble godkjent for nydyrking i 2011 lå 65 prosent i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland.

Hvert år går noe jordbruksareal over til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. I perioden 1994–2003 ble det per år i gjennomsnitt omdisponert 11 400 dekar dyrka jord til andre formål enn landbruk. Det nasjonale jordvernmålet har etter 2004 vært at årlig omdisponering skal halveres, til 5 700 dekar innen 2010. Men i alle år f.o.m 2005 har over 6 000 dekar dyrka jord blitt omdisponert, og i 2011 var arealet 6 600 dekar. Til 2012 var det en reduksjon, ned til 6 300 dekar. I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar hvert år. I 2011 ble 3 900 dekar dyrkbar jord omdisponert til andre formål enn landbruk, og i 2012 var det 4 200 dekar. Tabell 2.4

viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Det må påpekes at rapportering på grunnlag av KOSTRA-systemet ga underrapportering fra 2005, men dette har gradvis blitt bedre. Dette medfører at nedgangen i omdisponert areal etter 2005 ikke er reell, men skyldes mangelfull rapportering etter at rapporteringsrutinene ble lagt om fra 2005.

Tabell 2.4 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk. Avrundet til hele 100 dekar

	I alt	Dyrka Areal	Dyrkbart areal
1994	14 400	9 500	4 900
1995	18 000	10 300	7 700
1996	19 300	9 700	9 600
1997	19 200	10 300	9 000
1998	15 200	10 100	5 100
1999	16 600	13 000	3 600
2000	12 800	10 600	2 200
2001	17 700	13 300	4 400
2002	23 000	14 200	8 800
2003	20 100	13 500	6 600
2004	21 800	11 700	10 200
2005	17 600	7 400	10 200
2006	13 700	7 600	6 000
2007	15 100	8 500	6 600
2008	14 900	7 900	7 000
2009	13 000	8 300	4 700
2010	12 200	6 700	5 600
2011	10 500	6 600	3 900
2012*	10 500	6 300	4 200

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA.

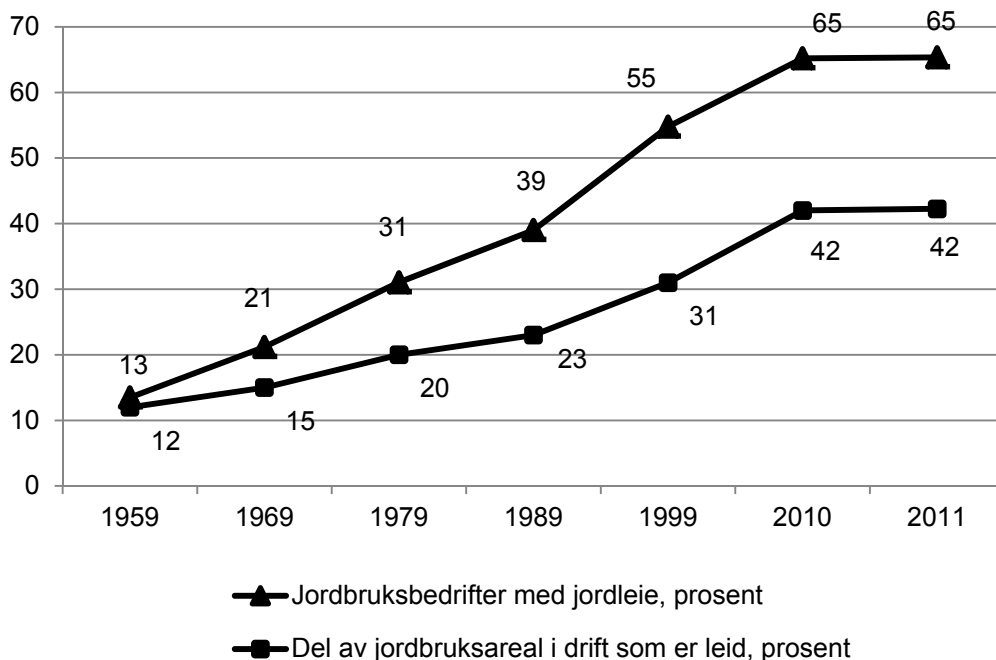
Når det gjelder de ulike fylkene, så er det Rogaland, Buskerud og Sør-Trøndelag som har omdisponert mest areal i 2011, med mellom 1 100 og 1 500 dekar. Mest dyrkajord er omdisponert i Rogaland (totalt 1 000 dekar), mens Hedmark og Buskerud har omdisponert mest dyrkbar jord (600 dekar hver).

I tillegg til tallene i tabell 2.4 blir det også hvert år omdisponert litt areal til landbruk, både til bebyggelse (f.eks. nye driftsbygninger) og til skogplanting. I 2005 var det omdisponert 337 dekar til skogbruksformål, og i 2011 og 2012 hhv 443 og 429 dekar. I perioden mellom 2005 og 2012 har omdisponert til skogbruk variert fra 321 til 2 166 dekar per år.

Arealendringene kan skyldes flere forhold. I etterkant av omleggingen av virkemiddelsystemet fra pristilskudd til produksjonsuavhengige tilskuddordninger på 90-tallet, ble det registrert et større areal i drift enn tidligere i produksjonstilskuddsstatistikken.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.1 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2011.

Figur 2.2 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2011.

Både i 2010 og 2011 hadde 65 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 42 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal. Av jordbruksbedriftene med leiejord hadde 48 prosent mer enn 50 prosent leiejord i 2011.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene som tabell 2.5 viser.

Tabell 2.5 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2011

<i>Fylker</i>	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	55	41
Akershus/Oslo	58	42
Hedmark	69	43
Oppland	64	37
Buskerud	62	45
Vestfold	55	48
Telemark	63	55
Aust-Agder	74	59
Vest-Agder	75	55
Rogaland	55	33
Hordaland	64	43
Sogn og Fjordane	65	39
Møre og Romsdal	76	49
Sør-Trøndelag	69	42
Nord-Trøndelag	63	34
Nordland	80	49
Troms	87	59
Finmark	84	54

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

Tabellen viser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie, hvor over 80 prosent har jordleie. For jordbruksareal i drift som er leid er det størst andel i Aust-Agder og Troms, hvor 59 prosent av arealet er leiejord.

Også antall leieforhold hver jordbruksbedrift har varierer mye. Tabell 2.6 viser fylkesvis fordelingen av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av disse på antall leieforhold. På landsbasis har 74 prosent av bedriftene med jordleie 1–4 leieforhold. Det er særlig mange leieforhold på bedriftene i Telemark, Agderfylkene og i de tre fylkene i Nord-Norge.

Tabell 2.6 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2011

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter med jordleie	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2-4	5-9	10 ≥
Østfold	1 348	41	42	13	5
Akershus/Oslo	1 382	38	40	17	5
Hedmark	2 517	24	43	25	8
Oppland	3 246	31	50	16	3
Buskerud	1 473	31	40	23	7
Vestfold	885	35	37	19	8
Telemark	989	26	40	23	11
Aust-Agder	524	21	33	31	15
Vest-Agder	877	20	35	30	14
Rogaland	2 579	43	44	11	2
Hordaland	2 106	32	47	16	4
Sogn og Fjordane	2 082	37	47	14	2
Møre og Romsdal	2 230	22	46	25	8
Sør-Trøndelag	2 167	28	46	20	5
Nord-Trøndelag	2 190	32	50	16	2
Nordland	1 969	18	39	28	15
Troms	942	12	34	34	19
Finmark	295	16	36	32	16
<i>Hele landet</i>	<i>29 801</i>	<i>30</i>	<i>44</i>	<i>20</i>	<i>7</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Fra og med 2004 ble begrepet *driftsenhet* byttet ut med *jordbruksbedrift*. Denne endringen var en følge av regelendringene for å være tilskudsberettiget. Med de nye reglene er det ikke så enkelt å presentere driftsenheter på samme måte som før. Samdrifter i melkesektoren skapte presentasjonsproblemer en del år, og etter hvert som vi har fått mange varianter av juridiske foretak har det blitt enda mer komplisert. Dette skyldes at samme «gårdsbruk» eller «gårdbruker» i tradisjonell tankegang kan inngå med produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). For eksempel kan en tenke seg at kornproduksjonen skjer i et enkeltpersonforetak mens et veksthus er organisert som en annen selskapsform. Etter denne overgangen kan for eksempel 3 tidligere driftsenheter bli 1 jordbruksbedrift, men de kan også bli 4.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og noen forskjellige produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.7 viser utviklingen i det totale antall jordbruksbedrifter. Det er nedgang i antall for de mindre jordbruksbedriftene og en økning for de større. De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. For perioden fra 1999 til 2010 går også antall jordbruksbedrifter i både størrelsesgruppen 100–200 dekar og 200–300 dekar ned. Gruppen 200–300 dekar har økt sin andel av jordbruksbedriftene fra 1999 til 2010, på tross av at de har blitt færre.

Tabell 2.7 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift, jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Jordbruksareal i drift. Daa	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 100	31 237	16 552	14 359	14 052	13 876	-6,6	-6,8	-1,7
%	44	31	31	31	31			
100-199	22 286	16 764	13 440	12 929	12 471	-1,3	-4,5	-3,7
%	32	32	29	28	28			
200-299	10 367	10 186	8 444	8 244	7 955	2,7	-1,8	-2,9
%	15	19	18	18	18			
300-499	5 273	6 817	6 857	6 770	6 651	4,9	2,4	-1,5
%	7	13	15	15	15			
500-799	1 287	2 013	2 490	2 541	2 566	6,1	6,2	1,5
%	2	4	5	6	6			
≥ 800	290	671	1 034	1 076	1 154	7,3	12,3	5,6
%	0	1	2	2	3			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	45 612	44 673	-3,3	-3,7	-2,1
Areal, 1000 daa	10 382	10 354	10 060	9 989	9 917	0,5	-0,3	-0,7
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	219	222	3,9	3,6	1,4
J.bedr. < 5 daa	729	1 455	2 071	1 968	1 849	-0,1	10,0	-5,5
Leid areal, 1000 daa	3 239	3 963	4 185	4 220		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	42				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	93		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall dekar per jordbruksbedrift øker gjennom hele perioden fra 1999, noe som har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av drift, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie. Tabell 2.7 viser videre at antall jordbruksbedrifter med mindre enn 5 dekar økte frem til 2010, men ble redusert etterpå. Jordbruksbedrifter med mindre enn 5 dekar utgjorde 1,0 prosent av alle jordbruksbedrifter i 1999, 4,4 prosent i 2010 og 4,1 prosent i 2012. Videre viser tabell 2.7 at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt fra 1999 til 2011. Andelen av leid areal er høyest i Nord-Norge når en ser på landsdelene, hvor 52 prosent er leid. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark, Troms og Finnmark, vi finner størst andel leid jord – alle med over 55 prosent.

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret, jfr. Forskrift om produksjonstilskudd i jordbruket. Flere selskapsformer ble da tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.8 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2010 og 2012.

Tabell 2.8 Fylkesvis andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2005	2010	2012	Antall i 2012
Østfold	0,7	3,0	3,8	3,6	84
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,2	3,6	80
Hedmark	0,8	3,3	4,3	4,2	148
Oppland	1,6	7,1	7,9	6,0	297
Buskerud	0,4	3,2	4,4	4,2	97
Vestfold	0,4	2,5	3,4	3,8	58
Telemark	0,7	2,5	3,3	3,5	53
Aust-Agder	0,9	3,2	4,2	4,9	33
Vest-Agder	0,6	3,6	5,4	5,0	56
Rogaland	1,0	5,7	8,2	7,8	349
Hordaland	0,9	4,0	5,2	4,6	147
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,7	4,9	153
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,2	6,4	183
Sør-Trøndelag	1,2	4,0	5,8	5,2	159
Nord-Trøndelag	1,6	6,3	7,9	7,0	235
Nordland	0,7	4,2	6,5	6,2	147
Troms	0,7	2,9	4,6	3,6	37
Finnmark	0,5	4,3	6,9	7,2	24
Hele landet	0,9	4,4	5,9	5,3	
Antall	630	2 216	2 681	2 340	2 340

Kilde: SLF sin tilskuddsstatistikk per 31.07.12.

For landet som helhet har andelen upersonlige søkere økt fra 0,9 prosent til 5,3 prosent, og det er blitt 1 710 flere upersonlige søkere fra 1999 til 2012. Etter 1999 økte både antallet og andelen upersonlige søkere fram til 2008, men har deretter blitt redusert. I 2012 er det Rogaland som har flest søkere med andre selskapsformer. Slik var det også i 2011, mens det i alle år til og med 2010 var flest i Oppland. Rogaland har også den største andelen upersonlige brukere i 2012, mens Telemark, Østfold, Akershus/Oslo og Troms har minst andel av søkere med andre selskapsformer.

Tabell 2.9 viser endringer i antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster. Antall jordbruksbedrifter med korn har hatt en nedgang på 43 prosent fra 1999 til 2012. Fra 1999 til 2010 har totalt antall jordbruksbedrifter blitt redusert med 38 prosent, samtidig som kornarealet per jordbruksbedrift har økt fra 150 dekar til 227 dekar. Det er antallet av de minste jordbruksbedriftene med korn som har hatt den største prosentvise årlige nedgangen, og denne gruppen har blitt redusert gjennom hele perioden. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har gjennom hele perioden økt både relativt sett og i antall. Fra 2010 til 2012 har antallet bruk med korn og oljevekster blitt 7,8 prosent færre, og det er kun de to største arealgruppene som har økt i antall.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 100	10 165	5 937	4 149	3 896	3 605	-6,8	-7,8	-6,8
%	46	35	31	30	29			
100-199	6 170	5 005	4 034	3 902	3 704	-2,1	-3,8	-4,2
%	28	30	30	30	30			
200-299	2 793	2 603	2 142	2 092	2 028	-0,2	-2,4	-2,7
%	13	16	16	16	16			
300-499	2 026	2 119	1 953	1 906	1 839	1,9	-0,3	-3,0
%	9	13	14	15	15			
500-799	609	808	856	876	870	5,2	3,1	0,8
%	3	5	6	7	7			
≥ 800	146	298	399	408	431	8,3	9,6	3,9
%	1	2	3	3	3			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	13 080	12 477	-4,0	-4,3	-4,0
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	3 039	2 990	-0,5	-0,6	-1,3
Daaj.bedr.	149,8	193,9	226,9	232,4	239,6	3,7	3,8	2,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller

på: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Meld. St. 9 (2011–2012) tar opp at de klimatiske forhold begrenser arealene som er egnet til matkornproduksjon, og framholder at *«Kornarealene, og spesielt matkornarealene, er en viktig faktor for Norges matsikkerhet og selvforsyningsgrad. Med landets begrensede areal for matproduksjon er det viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksarealet.»* Det er rug og særlig hvete som dyrkes til matkorn i videre utstrekning. Andelen som går til mat eller fôr, varierer mellom år, og i leveringssesongen 2010/2011 ble 55,7 prosent av hveten og 48,0 prosent av solgt mengde rug avregnet som matkvalitet. Tilsvarende andeler i leveringssesongen 2011/12 var 14,2 prosent for hvete og 29,6 prosent for rug. Dyrkinga av hvete og rug er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Fylkene Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo og Hedmark stod i 2012 for over 81 prosent av hvete- og rugarealet. Totalt ble det dyrket hvete og rug på 683 900 dekar i 2012 (foreløpige tall), herav 19 700 dekar høsthvete, 649 400 dekar vårhvete og 14 800 dekar rug. I 2011 var totalarealet 791 700 dekar.

Tabell 2.10 og 2.11 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter og grønnsaker på friland. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Jordbruksbedrifter med over 100 dekar økte i både antall og relativ andel fram til og med 2008, mens det etterpå var en nedgang i antall for alle grupper unntatt gruppen over 300 dekar. Fra 2010 til 2012 har det blitt 8 flere bruk i de to største arealgruppene. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med ca. 73 prosent fra 1999 til 2010. Potetarealet har også hatt en markert nedgang, med 11 prosent i samme periode. Potetarealet per jordbruksbedrift har dermed økt betydelig fra 1999, og i perioden til 2010 er det mer enn tredoblet. I 2010 var potetarealet per jordbruksbedrift på 47,4 dekar, mens det var 55,4 dekar i 2012. Det totale antall dekar ble redusert med 2 382 dekar (2 %) det siste året, samtidig som antall jordbruksbedrifter er redusert med 230 bruk (9 %) fra 2011 til 2012.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 10	7 831	3 198	1 512	1 272	1 136	-13,8	-13,9	-13,3
%	76	65	54	51	50			
10-49	1 420	811	468	468	414	-6,3	-9,6	-5,9
%	14	16	17	19	18			
50-99	657	482	352	333	304	-2,0	-5,5	-7,1
%	6	10	13	13	13			
100-199	276	315	310	291	271	3,3	1,1	-6,5
%	3	6	11	12	12			
200-299	61	87	83	76	86	13,6	3,0	1,2
%	1	2	3	3	4			
≥ 300	15	36	70	76	75	3,2	14,9	4,3
%	0	1	2	3	3			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	2 516	2 286	-12,1	-11,1	-9,6
Antall daa	148 522	137 344	132 399	128 963	126 581	-2,4	-1,0	-2,2
Daa/j.bedr.	14,5	27,9	47,4	51,3	55,4	11,0	11,4	8,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Arealet med grønnsaker på friland (tabell 2.11) økte fra 1999 til 2007 med 28 prosent til ca. 76 800 dekar. Deretter er arealet redusert til ca. 71 300 dekar i 2012. Samtidig har antall jordbruksbedrifter gått ned med 56 prosent fra 1999 til 2012. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 50 dekar har avtatt sterkt i hele perioden. I 1999 hadde 82 prosent av grønnsaksbrukene under 50 dekar, mens vi i 2012 finner 60 prosent av brukene i disse størrelsesgruppene. Alle størrelsesgrupper over 50 dekar har økt sin relative andel i perioden 1999 til 2012, selv om enkelte grupper har redusert antallet jordbruksbedrifter enkelte år. Dette har gitt en gjennomsnittlig økning i grønnsakarealet per jordbruksbedrift fra 28,3 dekar i 1999 til 76,8 dekar i 2012. Grønnsaker på friland er inkludert kålrot til mat og erter og bønner til konservesindustrien.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 10	964	527	333	300	296	-15,3	-9,2	-5,7
%	45	35	32	32	32			
10-49	784	581	313	291	263	-4,0	-8,0	-8,3
%	37	38	30	31	28			
50-99	249	227	211	182	186	2,9	-1,5	-6,1
%	12	15	20	19	20			
100-199	98	129	115	105	107	5,0	1,5	-3,5
%	5	9	11	11	12			
≥ 200	28	50	72	72	77	12,0	9,0	3,4
%	1	3	7	8	8			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	950	929	-10,6	-6,2	-5,7
Antall daa	60 187	68 635	71 220	68 683	71 343	0,5	1,5	0,1
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	72,3	76,8	12,5	8,3	6,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.12 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal. Tabellen omfatter alt engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite, med andre ord alle eiendommer som dyrker grovfôr. Antall jordbruksbedrifter har blitt redusert med ca. 36 prosent fra 1999 til 2010, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 100 dekar engareal har økt fra å utgjøre 48 prosent i 1999 til å være 66 prosent i 2010, 2011 og 2012. Fra 2010 til 2012 er det kun arealgruppene over 500 dekar som har økt i antall, mens de andre har blitt færre. Totalt antall bruk med engareal har blitt redusert med 499 bruk det siste året.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 99	28 940	14 587	12 1338	11 914	11 850	-6,0	-7,6	-1,2
%	52	36	34	34	34			
100-199	18 626	13 783	10 794	10 357	10 077	0,7	-4,8	-3,4
%	33	34	30	30	29			
200-299	6 489	7 753	6 672	6 518	6 247	8,9	0,3	-3,2
%	12	19	19	19	18			
300-499	1 805	3 894	4 568	4 570	4 558	15,1	8,8	-0,1
%	3	10	13	13	13			
500-799	131	614	1 168	1 260	1 348	11,8	22,0	7,4
%	0	2	3	4	4			
≥ 800	13	75	241	280	320	3,7	30,4	15,2
%	0	0	1	1	1			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	34 899	34 400	-2,8	-4,0	-1,7
1000 daa	6 388	6 550	6 524	6 513	6 488	1,5	0,2	-0,3
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	186,6	188,6	4,5	4,4	1,4

* Forløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.13 viser struktursammensetningen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2012. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 56 prosent i denne perioden, samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 25 prosent. Fra 2011 til 2012 har antall jordbruksbedrifter gått ned med 587, som tilsvarer 6 prosent, mens antall melkekyr per jordbruksbedrift gikk opp med 1,3 årsku. Året 2012 er første år det er registrert mindre enn 10 000 bruk med melkekyr.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene. Fra 1999 til 2012 var det en økning i antallet jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper med over 20 melkekyr. I 1999 hadde 15 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeku over 20 melkekyr, mens i 2010 utgjorde denne størrelsesgruppa 43 prosent og i 2012 var det økt til 48 prosent.

Tabell 2.13 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 10	6 047	2 749	1 262	1 156	1 038	-6,3	-13,3	-9,3
%	27	17	11	11	10			
10-19	13 180	8 937	5 166	4 714	4 171	-1,1	-8,2	-9,7
%	58	56	46	45	42			
20-39	3 264	3 799	3 736	3 546	3 437	2,4	1,2	-4,1
%	14	24	34	34	35			
40-69	153	361	853	953	1 090	1,1	16,9	13,0
%	1	2	8	9	11			
≥ 70	15	44	163	169	215	0,0	24,2	14,8
%	0	0	1	2	2			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	10 538	9 951	-2,5	-6,3	-5,4
1 000 melkekyr	313	265	238	233	233	-0,8	-2,4	-1,1
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	22,1	23,4	1,7	4,1	4,6

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som en jordbruksbedrift (se også tabell 2.12)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.14 gir en fylkesvis oversikt over registrerte samdrifter i 2002, 2006, 2010 og 2012, og antall eiendommer som er med i samdriftene i 2012. Antall samdrifter økte frem til 2008, da var det totalt 2 066 samdrifter, men antallet har i ettertid blitt redusert hvert år. Oppland var fram til 2009 det fylket med flest samdrifter, men i årene etter det har Rogaland hatt flest. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2012 var det registrert 739 slike samdrifter. I 2012 har Statens landbruksforvaltning registrert 1 367 samdrifter totalt, og disse utgjør 13,7 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 3 885 eiendommer.

Tabell 2.14 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2002	2006	2010	2012	Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift				Antall eiendommer i samdrift
					2	3	4	≥ 5	2012
Østfold	11	18	23	22	19	2	1	0	48
Akershus	5	12	16	18	14	3	0	1	42
Hedmark	36	78	70	65	34	18	7	6	181
Oppland	223	370	294	198	108	33	23	34	586
Buskerud	10	27	28	23	6	5	8	4	79
Vestfold	7	11	12	11	7	2	1	1	29
Telemark	12	15	10	11	7	1	3	0	29
Østlandet	304	531	453	348	195	64	43	46	994
Aust-Agder	9	11	8	6	4	2	0	0	14
Vest-Agder	13	42	35	28	19	5	3	1	70
Rogaland	111	296	315	280	151	70	38	21	771
Agder og Rogaland	133	349	358	314	174	77	41	22	855
Hordaland	54	114	98	78	45	11	11	11	222
Sogn og Fjordane	60	137	139	109	51	26	13	19	332
Møre og Romsdal	72	163	159	135	70	30	16	19	394
Vestlandet	186	414	396	322	166	67	40	49	948
Sør-Trøndelag	64	140	137	105	46	24	19	16	320
Nord-Trøndelag	130	216	228	187	103	41	21	22	524
Trøndelag	194	356	365	292	149	65	40	38	844
Nordland	45	86	90	69	40	17	6	6	190
Troms	9	10	11	8	6	1	0	1	20
Finnmark	2	10	12	14	9	4	1	0	34
Nord-Norge	56	106	113	91	55	22	7	7	244
Hele landet	873	1 756	1 685	1 367	739	295	171	162	3 885

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I jordbruksoppjøret 2008 ble avtalepartene enige om å innføre mulighet til kvoteleie, og dette ble første gang innført fra og med kvoteåret 2009. I Forskrift om kvoteordningen for melk (FOR 2011-12-23-1502) er kvoteleie i liten grad omtalt, etter som det er mindre regulert enn tidligere. Det er kun eieren av landbrukseiendom som kan leie ut hele eller deler av kvoten. Slik leie må foregå mellom eiendommer i samme produksjonsregion, og samdriftsdeltakere kan ikke leie kvote. SLF har tall på bortleid mengde i hvert fylke, mens leieprisen er fullstendig markedsstyrt, og det eksisterer ikke noe sentralt register over avtalte priser. Det er to større etablerte omsetningskanaler som bistår ved kvoteleie, og det er www.melkekvoter.no og www.melkebors.no. Disse har i utgangspunktet landsdekkende aktivitet. Fra www.melkekvoter.no har vi fått opplysninger om leiepriser de har formidlet, og deres mengde dekker 0,9 prosent av totalt leid kvote i landet. I flere fylker mangler vi dessverre prisopplysninger, etter som ingen av de to aktørene har tall derifra.

Leiepris på kvote i 2012 var 44 øre per liter i landsgjennomsnitt (regnet ut fra et begrenset materiale). I Hedmark var gjennomsnittsprisen 60 øre per liter, mens i Sør-Trøndelag og Hordaland var prisen 30 øre per liter kvote. Oppland og Rogaland er de fylkene hvor det er mest leie av kvote, med hhv. 29,1 og 26,8 mill. liter. Totalt for landet var nærmere 149 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2012, noe som er en økning med 43 mill. liter fra 2011. Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som helhet har 16,9 prosent av jordbruksbedriftene bortleie av kvote, mens 19,1 prosent av melkebøndene leier kvote. Gjennomsnittlig utleid og innleid kvote er størst i Østfold, med 103 200 liter per bruk. For landet som helhet var gjennomsnittlig bortleide kvote 85 400 liter per jordbruksbedrift, mens gjennomsnittlig innleid kvote var 75 700 liter per jordbruksbedrift.

Tabell 2.15 Leie av melkekvoter. Fylkesvis gjennomsnittspris, utleid og leid mengde. 2012

Fylke	Gjennomsnittlig leiepris, kr/liter	Mengde utleid, 1000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold		900	5,7	103 200	5,7	103 200
Akershus og Oslo		900	6,0	101 300	9,3	65 100
Hedmark	0,60	9 100	15,8	95 600	20,5	73 800
Oppland	0,55	29 100	28,9	75 900	28,9	75 700
Buskerud		2 100	14,1	64 100	15,0	60 500
Vestfold		250	3,9	82 300	3,9	82 300
Telemark		260	4,3	51 900	4,3	52 000
Aust-Agder	0,40	900	8,7	100 100	11,5	75 000
Vest-Agder		3 300	16,3	74 200	16,3	74 200
Rogaland		26 800	17,6	101 600	19,3	92 900
Hordaland	0,30	5 600	13,1	65 700	14,4	59 400
Sogn og Fjordane		11 000	16,4	67 400	18,6	59 400
Møre og Romsdal	0,35	10 600	12,7	84 400	15,5	69 400
Sør-Trøndelag	0,30	15 800	17,9	91 400	21,1	77 500
Nord-Trøndelag	0,52	15 700	16,0	96 200	20,6	74 700
Nordland	0,50	13 800	19,8	94 200	22,3	83 900
Troms	0,35	1 900	8,5	86 000	10,8	67 600
Finmark		600	5,7	91 700	6,6	80 200
Landet	0,44	148 800	16,9	85 400	19,1	75 700

Kilde: www.melkekvoter.no og SLF

I 1997 ble den første runden med kjøp og salg av melkekvoter gjennomført. Formålet med dette var å effektivisere sektoren, stimulere aktive produsenter, ta i bruk ledig båskapasitet og øke fleksibiliteten. Totalt 641 kumelkebønder solgte da kvoten, noe som utgjorde nesten 32 mill. liter. Salg må foregå mellom eiendommer i samme fylke. Flest selgere var det i Møre og Romsdal, mens det var i Telemark den største andelen melkebønder solgte. 6,4 prosent av melkebøndene i Telemark solgte det første året. Hvert år senere har staten gjennomført en tilsvarende ordning, og i 2000 ble det i tillegg en ekstra salgsrunde på høsten. Antall kvoteselgere ble derfor størst i 2000, da i alt 1 642 kumelkebønder sluttet. Prisen ved salg av kumelkkvotet til staten har til og med 2012 vært kr 3,50 per liter, men det ble i 2012 kjent at den vil bli redusert til kr 2,50 fra 2013. Denne forestående prisreduksjonen har sannsynligvis vært en medvirkende årsak til økt kvotesalg i 2012. Fra 2012 ble det også åpnet for delsalg av melkekvoter, og om lag 10 prosent av selgerne valgte å selge bare deler av kumelkkvoten.

Tabell 2.16 viser fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og hvor mange liter de totalt har solgt i 1997, 2004, 2011 og 2012. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for hele perioden.

Tabell 2.16 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde. Utvalgte år og 1997–2012

Fylke	1997		2004		2011		2012		Hele perioden	
	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter
Østfold	19	1 200	5	600	5	600	9	997	227	19 053
Oslo og Akershus	18	1 000	2	200	3	400	7	893	243	20 885
Hedmark	27	1 300	22	1 600	14	1 400	16	1 128	476	32 549
Oppland	55	2 400	36	2 000	16	1 000	28	1 987	776	45 469
Buskerud	9	300	17	1 100	12	1 300	27	2 300	329	21 555
Vestfold	6	400	4	400	3	400	3	287	105	9 200
Telemark	25	1 100	5	300	8	700	7	691	200	10 970
Aust-Agder	18	600	3	200	11	1 100	5	309	175	9 289
Vest-Agder	15	600	6	300	10	700	6	264	350	18 668
Rogaland	70	4 700	29	2 600	30	2 900	42	3 672	1180	89 432
Hordaland	37	1 500	34	2 100	18	1 400	34	2 842	773	42 727
Sogn og Fjordane	74	2 500	17	800	19	1 100	39	2 816	842	40 424
Møre og Romsdal	108	5 500	33	2 100	48	4 500	63	5 782	1264	84 619
Sør-Trøndelag	74	4 000	39	2 700	36	3 000	60	5 856	1067	74 111
Nord-Trøndelag	23	1 200	28	1 900	25	2 800	40	4 199	854	63 689
Nordland	37	1 900	21	1 500	21	1 600	29	2 349	740	46 703
Troms	21	1 200	15	1 300	8	700	17	1 517	300	21 526
Finmark	5	300	3	200	4	500	4	392	94	7 325
Landet	641	32 000	319	21 800	291	26 200	436	38 282	9 995	658 194

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I 2011 valgte 291 bruk å selge kvoten, og 436 bruk i 2012. Møre og Romsdal hadde flest kvoteselgere i 2012, men det var i Buskerud at relativt flest foretak solgte kvote i 2012 (11,5 %). Totalt for perioden har 9 995 foretak solgt kvoten, og det er totalt solgt 658 mill. liter.

De solgte melkekvotene har enten blitt beholdt av staten, eller blitt solgt ut igjen til melkebønder som ønsker å kjøpe mer kvote. Andelene her har variert mellom årene. Privat kjøp og salg av melkekvoter innenfor eget fylke/region ble innført i 2003. I 2003 og 2004 kunne 30 prosent av kvoten omsettes privat, mens de resterende 70 prosent ble solgt til staten for kr 3,50 per liter. Fra og med 2005 økte den private omsettelige andelen til 50 prosent.

En konsekvens av at det har blitt stadig færre melkebønder, og at flere av disse har kjøpt mer kvote, er vist i tabell 2.17. Tabellen viser gjennomsnittlig kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år, og vi ser at gjennomsnittskvotene har økt betydelig. Samdrifter er her regnet som en enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 1998 til 2012 var på 96 200 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer over 131 prosent økning. Troms har minst økning, mens Telemark har opplevd størst økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig kvote på kumelk. 1998, 2004, 2011 og 2012. Liter

Fylke	1998	2004	2011	2012	% endring 1998–2012
Østfold	97 500	130 000	217 600	246 200	152,5
Oslo/ Akershus	95 100	129 200	190 900	213 200	124,2
Hedmark	79 500	99 100	146 800	166 200	109,1
Oppland	67 000	85 800	130 200	146 600	118,8
Buskerud	64 600	83 600	144 700	163 200	152,8
Vestfold	97 900	139 200	217 900	249 500	154,7
Telemark	53 000	70 800	116 400	138 800	162,1
Aust-Agder	57 900	79 300	122 700	142 600	146,4
Vest-Agder	58 700	75 100	123 500	141 000	140,2
Rogaland	90 500	113 600	182 600	207 500	129,3
Hordaland	59 000	74 300	123 800	137 900	133,9
Sogn og Fjordane	57 000	69 500	107 100	123 000	115,9
Møre og Romsdal	71 700	93 200	151 000	174 800	143,8
Sør-Trøndelag	74 500	93 100	156 000	177 700	138,4
Nord-Trøndelag	81 600	105 000	169 200	192 100	135,5
Nordland	69 900	88 500	142 400	164 000	134,5
Troms	76 300	94 300	136 400	154 300	102,3
Finmark	91 900	103 100	178 000	201 600	119,3
Landet	73 200	93 200	148 800	169 400	131,3

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 2.18 viser gjennomsnittspris fra to private omsetningskanaler som til sammen hadde 20,3 prosent av det private markedet for omsetning av kumelkekvoter i 2012. Markedsandelen varierer mellom fylkene. Omsetningskanalene omsatte i 2012 totalt nesten 2,5 mill. liter med en gjennomsnittspris 5,38 kr/l, og dette er en prisøkning i forhold til 2011. I de fleste fylker som var med i tabellen begge år, har prisen gått ned. Årsaken til at gjennomsnittsprisen likevel har gått opp er at det var en høyere pris i de fylkene som kom med i statistikken i 2012.

Høyest pris i 2012 var i regionen Østfold, Vestfold, Oslo/Akershus, med 9,10 kr/l. Lavest pris var i Møre og Romsdal med 3,89 kr/l. Den totale mengden som ble omsatt privat i 2012 var på 12,1 mill. liter kumelk, en økning på 621 400 liter fra året før. Mengden som ble solgt privat utgjorde 31,7 prosent av den totale mengden solgt (ifølge tabell 2.16).

Tabell 2.18 Privat omsetning av melkekvoter (ku). Mengde og pris hos to aktører, og totalt antall liter omsatt privat i 2011 og 2012

	2011			2012		
	Gj.snitt- lig pris, kr/liter	Mengde i utvalget. 1000 liter	Omsatt privat, 1000 liter	Gj.snitt- lig pris, kr/liter	Mengde i utvalget. 1000 liter	Omsatt privat, 1000 liter
Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo			681,5	9,10	67,3	838,1
Hedmark	6,90	142,0	672,8	6,30	58,8	562,5
Oppland	6,94	109,9	483,5	5,05	337,8	885,8
Buskerud	4,00	50,0	385,8			15,8
Telemark			285,7			300,0
Aust-Agder			408,2			41,5
Vest-Agder			360,3	5,80	24,8	131,7
Rogaland			1 455,0	5,38	87,1	1 785,7
Hordaland	4,15	58,8	513,5	4,00	20,0	169,5
Sogn og Fjordane	5,71	115,6	473,7	6,33	376,6	1 303,4
Møre og Romsdal	4,37	704,1	2 114,8	3,89	498,5	1 842,8
Sør-Trøndelag	4,40	766,1	1 352,1	4,10	107,8	1 378,8
Nord-Trøndelag	6,24	433,5	1 332,9	4,89	474,0	1 573,6
Nordland	8,82	208,7	791,8	6,77	413,4	1 147,2
Troms			18,3			108,8
Finnmark			173,7			40,0
Landet	5,35	2 588,7	11 503,8	5,38	2 466,0	12 125,2

Kilde: Melkebors.no, melkekvoter.no og Statens landbruksforvaltning.

Tabell 2.19 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet per mars 2013. De to nederste linjene i tabellen viser hvilken andel av jordbruksbedriftene og kvotene som befinner seg i de ulike intervallene. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

I mars 2013 var det totalt 10 284 jordbruksbedrifter med kvote, og disse hadde totalt en melkekvote på 1 741 967 000 liter. I 2011 var tilsvarende tall 10 849 jordbruksbedrifter med total kvote på 1 614 831 000 liter. På landsbasis er den største gruppen (31,6 %) av jordbruksbedriftene i størrelsesorden 100–159 000 liter. I 2011 var den største andelen (34,6 %) i gruppen 40–99 000 liter. Andelen jordbruksbedrifter i gruppen over 240 000 liter økte fra 13,7 prosent i 2011 til 18,3 prosent i 2013. Andelen av kvote som blir produsert i den største gruppen økte fra 34,6 prosent til 41,9 prosent i samme periode.

Tabell 2.19 Fordeling av antall jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2012

Landsdel	Melkekvote, 1000 liter					Sum
	< 40	40-99	100-159	160-239	≥ 240	
<i>Østlandet</i>						
Antall	99	746	792	465	446	2 548
1 000 liter kvote	2 035	55 666	99 468	90 536	175 336	423 041
<i>Agder/Telemark</i>						
Antall	30	174	153	69	69	495
1 000 liter kvote	837	12 031	19 076	13 174	24 605	69 722
<i>Rogaland</i>						
Antall	42	266	425	356	411	1 500
1 000 liter kvote	788	20 245	54 243	69 675	166 299	311 250
<i>Vestlandet</i>						
Antall	114	1 016	765	397	343	2 635
1 000 liter kvote	3 341	74 467	96 263	75 560	135 059	384 690
<i>Trøndelag</i>						
Antall	38	384	693	450	418	1 983
1 000 liter kvote	640	30 311	88 900	87 039	160 142	367 032
<i>Nord-Norge</i>						
Antall	29	244	425	234	191	1 123
1 000 liter kvote	564	19 097	54 184	44 683	67 705	186 232
<i>Landet</i>						
Antall	352	2 830	3 253	1 971	1 878	10 284
1 000 liter kvote	8 205	211 818	412 133	380 665	729 147	1 741 967
Andel av antall	3,4	27,5	31,6	19,2	18,3	
Andel av kvote	0,5	12,2	23,7	21,9	41,9	

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 2.20 vider antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med under 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i 2000 (6 108 jordbruksbedrifter), og etterpå har antallet blitt jevnt redusert. Antallet jordbruksbedrifter med ammeku har gått ned med 5 prosent fra 1999 til 2010, og fra 2010 til 2012 ble ytterligere 112 bruk med ammeku borte. Fra 1999 til 2010 har antall ammekyr økt med 90 prosent, noe som medfører at gjennomsnittet økte med ca. 7 kyr per jordbruksbedrift. De to siste årene har gjennomsnittstørrelsen fortsatt å øke, og i 2012 hadde brukene 14,4 ammekyr i gjennomsnitt.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-12
< 10	4 266	3 097	2 572	2 484	2 368	-4,5	-4,0
%	78	59	49	48	47		
10-19	872	1 385	1 479	1 464	1 482	4,9	0,1
%	16	26	28	28	29		
20-39	284	630	903	919	961	11,1	3,2
%	5	12	17	18	19		
40-69	35	113	227	246	247	18,5	4,3
%	1	2	4	5	5		
≥ 70	7	9	22	27	33	11,0	22,5
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 140	5 091	-0,4	-1,1
1 000 ammekyr	37	56	70	72	73	6,0	2,3
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	14,0	14,4	6,5	3,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstellingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.21 viser strukturutviklingen i saueholdet fra 1999 til 2012. Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau er redusert med 36 prosent i dette tidsrommet. Tallet på vinterfôra sauer ble samtidig redusert med 5 prosent. Fra 1999 til 2010 har antall jordbruksbedrifter blitt redusert med 35 prosent mens antall sau har gått ned med 3,4 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 62,8 i 2010 og 62,5 i 2012. I 1999 hadde 30 prosent av jordbruksbedrifter med sau over 50 vinterfôra sauer, mens denne andelen var økt til 47 prosent i 2010. Fra 2010 til 2012 har 2,2 prosent av sauebrukene sluttet, og det er kun bruksstørrelsene over 200 vinterfôra sauer som har økt i antall.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 50	15	9 892	7 785	7 700	7 634	-3,9	-6,2	-1,0
%	70	57	53	53	53			
50-99	5 223	5 095	4 357	4 305	4 191	2,2	-1,6	-1,9
%	23	29	29	29	29			
100-199	1 587	2 127	2 185	2 186	2 158	3,8	2,9	-0,6
%	7	12	15	15	15			
200-299	101	246	337	339	349	3,4	11,6	1,8
%	0	1	2	2	2			
≥ 300	11	40	115	128	118	-0,9	23,8	1,3
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 70	17 400	14 779	14 658	14 450	-2,4	-3,8	-1,1
1 000 sau	955	955	923	920	903	0,6	-0,3	-1,1
Sauer per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	62,8	62,5	3,1	3,7	0,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Tabell 2.22, 2.23 og 2.24 viser sammensetningen av de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon, fra 1999 til 2012. Antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker) har avtatt med 60 prosent fra 1999 til 2010, mens antall purker har blitt redusert med 3 prosent. Fra 2010 til 2012 har 186 jordbruksbedrifter sluttet med purker, noe som gir en nedgang på 13 prosent.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 65 purker i 2010. I 2012 var gjennomsnittsbetsetningen 73,8 purker. Størrelsesgruppene under 60 årspurker har blitt færre etter 1999, mens antallet besetninger med over 60 purker har økt. Fra 2010 til 2012 er det kun gruppen med over 150 purker som har hatt øking i antall bruk, resten har hatt en reduksjon. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 30 purker har gått fra 33 prosent i 1999 til 64 prosent i 2010, og utgjorde 72 prosent i 2012.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 30	2 501	1 015	531	464	409	-5,7	-13,1	-12,2
%	68	48	36	32	28			
30-59	864	600	420	383	378	3,8	-6,3	-5,1
%	24	28	29	26	26			
60-99	220	290	262	264	235	8,2	1,6	-5,3
%	6	14	18	18	16			
100-149	54	124	131	119	115	12,9	8,4	-6,3
%	1	6	9	8	8			
≥ 150	37	80	116	130	137	12,9	10,9	8,7
%	1	4	8	9	9			
Antall jordbr.bedr.	3 676	2 109	1 460	1 360	1 274	-3,5	-8,1	-6,6
1 000 purker	97	99	95	95	94	1,5	-0,2	-0,5
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	70,0	73,8	5,1	8,5	6,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall jordbruksbedrifter med høner er redusert med 56 prosent i tidsrommet 1999 til 2012 (tabell 2.23), mens antall høner har økt med 24 prosent i perioden. Når en ser bort fra bedrifter med under fem hundre høner, så har antall høner økt fra 2 615 per jordbruksbedrift i 1999 til 7 387 i 2012. Fra 1999 til 2010 har jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper med mindre enn 5 000 høner blitt redusert. I 1999 hadde 96 prosent av alle jordbruksbedrifter mindre enn 5 000 høner, mens disse bedriftene utgjorde 76 prosent i 2010. Fra 2010 til 2012 har 2,8 prosent av brukene sluttet med verpehøner, mens gjennomsnittsbetningen for de med over 500 høner har økt med 786 høner. I 2012 hadde 73 prosent av jordbruksbedriftene under 5 000 høner.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
< 100	2 712	1 615	1 138	1 145	1 229	-2,9	-7,1	3,9
%	67	64	62	65	68			
100-999	321	146	71	52	46	-10,7	-12,8	-19,5
%	8	6	4	3	3			
1 000-1 999	398	159	62	43	12	-3,9	-15,6	-56,0
%	10	6	3	2	1			
2 000-4999	477	303	134	71	28	-2,7	-10,9	-54,3
%	12	12	7	4	2			
5 000-7 999	116	269	398	419	442	13,4	11,9	5,4
%	3	11	22	24	25			
≥ 8 000	40	36	44	41	39	2,3	0,9	-5,9
%	1	1	2	2	2			
Antall jordbr.bedr.	4 064	2 528	1 847	1 771	1 796	-3,7	-6,6	-1,4
1 000 høner	3 181	2 415	3 953	3 893	3 941	-0,8	2,0	-0,1
Høner per j.bedr. ¹⁾	2 615	4 067	5 975	6 601	7 387	3,0	7,8	11,2

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 500 høner er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.24 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling, og her er gruppestørrelsene målt etter antall slaktede kyllinger. Denne tabellen er forskjellig i forhold til de andre tabellene, med at den mangler tall eldre enn 2001. Dette skyldes at Statistisk sentralbyrå ikke har opplysninger om antall slaktekyllinger før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2010, men i hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største. Det totale antall bruk var i grove trekk økende fra 2001 til 2009, men har svingt opp og ned hvert år etterpå. I 2001 utgjorde størrelsesgruppene med over 100 000 slaktekyllinger 9 prosent av alle jordbruksbedrifter, mens de i 2010 utgjorde 63 prosent. I 2012 utgjorde denne størrelsesgruppen 58 prosent av jordbruksbedriftene. Totalt for perioden 2001 til 2012 økte antallet jordbruksbedrifter med 14 prosent, og antallet kyllinger med 77 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnittsbesetningen har økt med 55 prosent fra 2001 til 2012, fra 62 200 til 96 600 kyllinger.

Tabell 2.24 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring	
						01-10	10-12
< 25 000	90	61	44	51	48	-7,6	4,4
%	18	13	8	8	8		
25 000-49 999	103	82	35	60	55	-11,3	25,4
%	20	17	6	10	9		
50 000-74 999	165	104	49	64	57	-12,6	7,9
%	32	22	9	11	10		
75 000-99 999	108	158	89	80	84	-2,1	-2,8
%	21	33	15	13	14		
100 000-149 999	27	56	337	334	321	32,4	-2,4
%	5	12	59	55	55		
≥ 150 000	18	21	21	19	19	1,7	-4,9
%	4	4	4	3	3		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	608	584	1,3	0,8
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	58 340	56 388	6,6	-0,1
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	96	97	5,2	-0,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord. Klimatiske forhold legger samtidig begrensninger på avlingsutbyttet. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Blant annet dekkes alt sukker og en stor del av frukt- og grønnsaksforbruket av import. Totalt utgjør norsk produksjon i underkant av 50 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Melding til Stortinget 9 (2011–2012) har «landbruk over hele landet» som ett av 4 overordnede mål med landbruks- og matpolitikken. Det heter videre at: *«Landbruket spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i store deler av landet, og bidrar til verdiskaping gjennom produksjon av varer, tjenester og fellesgoder... For å øke produksjonen av mat fra norsk landbruk må ressursene tas i bruk der de finnes, gjennom et landbruk over hele landet.»*

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. «Årlig prosentvis endring» er en indikator som er svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Den må derfor leses med en viss forsiktighet, spesielt for produksjoner som påvirkes av værforholdene i de enkelte år, som korn og potet.

Tabell 3.1a viser 15 prosent lavere kornproduksjon i 2011 enn i 2010 for landet som helhet. Kornåret 2010 var spesielt dårlig i Trøndelag og på Vestlandet, mens 2011 ble dårlig i Agder/Telemark, Rogaland og Trøndelag. Den totale kornproduksjonen har blitt redusert med 12,4 mill. kg fra 1999 til 2010.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2009	2010	2011	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-11
Østlandet	1 006,7	941,6	831,8	1 004,9	836,8	0,2	0,0	-16,7
Agder/Telemark	45,7	32,2	28,4	33,1	19,8	3,6	-2,9	-40,1
Rogaland	14,8	17,4	14,4	16,7	8,8	1,7	1,1	-47,4
Vestlandet	8,5	5,2	4,4	2,3	6,5	2,3	-11,4	190,0
Trøndelag	140,9	181,8	175,2	148,0	154,2	0,0	0,4	4,2
Nord-Norge	1,5	0,6	0,5	0,8	0,6		-5,7	-19,0
<i>Landet</i>	<i>1 218,1</i>	<i>1 178,8</i>	<i>1 054,9</i>	<i>1 205,7</i>	<i>1 026,7</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,1</i>	<i>-14,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. Fra 1999 til 2010 hadde alle landsdeler reduksjon i potetavling, og Vestlandet og Nord-Norge den største reduksjonen. Produksjonen av potet gikk ned med 34,9 mill. kg fra 2010 til 2012, og 2012 var et dårlig år for potetproduksjon på Østlandet og i Nord-Norge.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg.

	1999	2006	2010	2011	2012*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	273,9	275,9	250,7	217,5	212,5	-0,9	-0,8	-7,9
Agder/Telemark	13,0	13,3	11,1	9,1	12,7	-6,1	-1,5	7,0
Rogaland	23,7	24,2	20,5	12,8	20,1	-4,8	-1,3	-1,0
Vestlandet	11,6	8,8	6,6	5,8	8,5	-3,4	-4,9	13,0
Trøndelag	47,9	44,0	38,8	40,6	40,2	-2,4	-1,9	1,7
Nord-Norge	10,3	12,0	5,4	9,6	4,2	-2,4	-5,7	-11,7
<i>Landet</i>	<i>380,2</i>	<i>378,2</i>	<i>333,2</i>	<i>295,5</i>	<i>298,2</i>	<i>-1,8</i>	<i>-1,2</i>	<i>-5,4</i>

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1c viser at den totale melkeproduksjonen økte med nesten 4,0 prosent fra 2011 til 2012, til 1 531,2 mill. liter. Alle landsdeler hadde en økning i melkeproduksjonen det siste året, og målt både i liter og prosent var økningen størst i Rogaland. Lokal foredling av kumelk er ikke inkludert, da dette utgjør en svært liten andel av totalproduksjonen. I perioden 1999–2010 hadde alle landsdeler bortsett fra Rogaland en reduksjon i melkeproduksjonen. Fra 2010 til 2012 økte melkeproduksjonen i alle landsdeler, og Rogaland hadde den største økningen. Østlandet har størst melkeproduksjon, og landsdelen stod i 2012 for 24 prosent av totalproduksjonen.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter¹⁾

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	407,0	361,0	367,8	361,2	373,6	-1,0	-0,9	0,8
Agder/Telemark	65,8	58,9	58,1	56,2	58,4	-1,1	-1,1	0,3
Rogaland	269,2	279,1	278,4	273,5	286,9	-1,6	0,3	1,5
Vestlandet	385,1	327,4	325,0	318,4	329,1	-0,9	-1,5	0,6
Trøndelag	347,9	316,5	320,8	315,3	327,3	-1,1	-0,7	1,0
Nord-Norge	172,4	157,6	155,9	151,4	155,9	-0,9	-0,9	0,0
Landet	1 647,3	1 500,4	1 506,0	1 476,0	1 531,2	-1,1	-0,8	0,8

1) Fra og med 2010 er ikke gårdssmør tatt med som tidligere år

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren).

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabellene 3.1d–f viser utviklingen i kjøttproduksjonen i de ulike regioner. Fra 2011 til 2012 var det en nedgang på 4,5 prosent (3,7 mill. kg) i produksjonen av storfekjøtt, mens produksjonen av svinekjøtt økte med 0,6 prosent (0,8 mill. kg) i samme periode. Mengde saue- og lammekjøtt ble redusert med 2,6 prosent (0,6 mill. kg) det siste året.

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2012 på 78,0 mill. kg, en reduksjon fra 81,6 mill. kg i 2011. Fra 2010 til 2012 var den største årlige nedgangen på Vestlandet, mens det var minst reduksjon på Østlandet. Alle landsdeler har redusert mengden produsert storfekjøtt etter 1999.

I 1999 produserte Østlandet 27 prosent av den totale mengden storfekjøtt, og i 2012 er andelen økt til 29 prosent. Vestlandet har redusert sin andel av produksjonen fra 21 til 19 prosent i samme periode.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	25,8	23,7	23,3	23,2	22,6	3,1	-0,9	-1,6
Agder/Telemark	4,7	4,3	4,1	4,0	3,7	3,8	-1,3	-4,7
Rogaland	15,7	14,6	14,4	14,2	13,2	3,2	-0,8	-4,2
Vestlandet	20,4	17,6	16,1	15,8	14,6	0,4	-2,1	-4,8
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	16,7	16,0	2,8	-1,3	-3,2
Nord-Norge	9	8,6	8,6	7,8	7,9	2,2	-0,4	-3,7
Landet	95,4	87,2	83,5	81,6	78,0	2,4	-1,2	-3,4

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2012 på 131,6 mill. kg, og det er en økning på 0,8 mill. kg fra 2011. Alle landsdeler bortsett fra Trøndelag økte svinekjøttproduksjonen fra 2011 til 2012. Østlandet sto for 40 prosent av den totale produksjonen i 2012, mens Rogaland har hatt størst årlig økning de siste to årene.

I 1999 produserte Østlandet 45 prosent av den totale mengden svinekjøtt i landet, og i 2012 er andelen redusert til 40 prosent. Det er i hovedsak i Rogaland svineproduksjonen har økt, med en andel på 23 prosent i 1999, og 30 prosent i 2012.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	48,8	49,5	52,3	52,6	53,0	2,9	0,6	0,7
Agder/Telemark	4,0	3,5	3,6	3,7	3,6	1,1	-0,9	0,1
Rogaland	24,5	31,0	37,1	38,5	39,4	4,5	3,8	3,0
Vestlandet	6,1	6,0	6,4	6,7	6,7	-4,3	0,5	2,4
Trøndelag	20,1	20,5	21,9	21,9	21,0	2,3	0,8	-1,9
Nord-Norge	4,9	5,5	7,4	7,4	7,8	7,6	3,9	2,2
Landet	108,4	115,9	128,8	130,8	131,6	2,6	1,6	1,1

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2012 på 22,8 mill. kg, en reduksjon på 0,6 mill. kg fra 2011. Alle landsdeler hadde reduksjon i mengde produsert kjøtt fra 2010 til 2012. Agder/Telemark hadde den største årlige reduksjonen (7,7 %) i perioden, mens Trøndelag hadde den minste årlige reduksjonen (0,2 %). Vestlandet og Østlandet står hver for 24 prosent av saue- og lammekjøttproduksjonen i 2012.

Produksjonen av sauekjøtt har vært nokså stabil når det gjelder fordeling mellom landsdeler, selv om Rogaland har økt og Vestlandet har redusert sin andel noe.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	5,6	6,2	5,8	5,5	5,4	0,7	0,4	-3,3
Agder/Telemark	1,7	1,6	1,5	1,4	1,3	2,7	-1,2	-7,7
Rogaland	4,0	5,0	5,3	5,2	4,9	0,2	2,5	-3,6
Vestlandet	6,0	5,6	5,6	5,4	5,4	-1,4	-0,6	-2,2
Trøndelag	2,1	2,3	2,3	2,3	2,3	0,3	0,9	-0,2
Nord-Norge	3,2	3,8	3,9	3,6	3,5	-0,7	2,0	-5,5
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>24,6</i>	<i>24,4</i>	<i>23,4</i>	<i>22,8</i>	<i>-0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>-3,5</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1g viser en total økning i produksjonen av fjørfekjøtt på over 130 prosent fra 1999 til 2010. Fra 2010 til 2011 var det på landsbasis en stabil produksjon, mens fra 2011-2012 var det en økning på 7,6 prosent. Fra 2010 til 2012 har Vestlandet hatt en årlig nedgang på 9,7 prosent, men der betyr fjørfekjøttproduksjon lite. De andre landsdelene har hatt en økning i produksjonen i samme periode. Østlandet står for 47 prosent av den totale produksjonen i 2012.

Det er på fjørfekjøtt den største forskyvingen mellom landsdeler har skjedd. I 1999 produserte Østlandet 66 prosent av den totale mengden fjørfekjøtt i landet, og i 2012 er andelen redusert til 47 prosent. Det er i hovedsak i Trøndelag fjørfeproduksjonen har økt, med en andel på 15 prosent i 1999, og 33 prosent i 2012. Rogaland har økt andelen produsert fjørfekjøtt fra 13 prosent i 1999 til 18 prosent i 2012.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	24,0	35,4	40,0	40,8	42,8	6,5	4,7	6,9
Agder/ Telemark	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	2,1	1,2	2,3
Rogaland	4,8	9,5	14,8	13,4	16,2	7,0	10,8	9,0
Vestlandet	1,3	1,2	0,9	0,8	0,8	0,0	-2,7	-9,7
Trøndelag	5,5	15,4	28,1	28,8	30,4	8,3	16,0	8,2
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	36,5	62,5	84,9	84,8	91,2	6,3	8,0	7,5

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) ble redusert med 0,8 mill. kilo fra 2010 til 2011, men økte med 3,1 mill. kg fra 2011 til 2012. Trøndelag har økt produksjonen aller mest etter år 2010, mens Nord-Norge har redusert produksjonen mest. Også fra 1999 til 2010 hadde Trøndelag den største produksjonsøkningen, mens kun Agder/Telemark reduserte eggproduksjonen i den perioden.

I 1999 sto Østlandet for 43 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, og i 2012 er andelen redusert til 35 prosent. I Trøndelag har andelen gått opp fra 9 til 19 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	20,3	19,6	22,2	21,5	21,7	0,8	0,8	-1,1
Agder/Telemark	4,4	4,0	3,5	3,2	3,5	-2,6	-2,1	0,8
Rogaland	12,0	15,2	17,4	16,7	17,6	-1,6	3,4	0,5
Vestlandet	5,0	4,9	5,6	5,8	5,4	-4,4	1,2	-2,6
Trøndelag	4,2	5,5	8,6	9,8	11,7	1,6	6,9	16,5
Nord-Norge	1,9	1,5	2,1	1,8	1,9	-2,5	1,1	-6,1
Landet	47,7	50,7	59,5	58,7	61,8	-0,9	2,0	1,9

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

3.2 Økologisk jordbruk

I 1991 innførte norske myndigheter en tilskuddsordning for jordbruksareal som drives økologisk. Ordningen omfatter både areal som er under omlegging til økologisk drift, og det arealet som allerede er omlagt. Debio er kontroll- og godkjenningsinstans. Myndighetene har en klar målsetning om økt produksjon og forbruk av økologiske jordbruksprodukter her i landet, og tallfestingen på dette har stadig blitt utvidet. I Meld. St. 9 (2011–2012) heter det: «Regjeringen har som mål at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Målsettingen innebærer at 15 pst. av det samlede norske jordbruksarealet og det samlede husdyrholdet, skal være økologisk. Videre innebærer det at 15 pst. av det totale norske forbruket, målt i omsetningsverdi, skal være økologisk. Det legges vekt på at økningen i forbruk skal skje på basis av norske varer for de produkter det er forutsetning for å produsere i Norge»

Tabell 3.2a og 3.2b viser hvordan det økologisk drevne jordbruksarealet har vokst i årene etter 1991. I år 2012 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 5,1 prosent, eller 5,6 prosent dersom vi også inkluderer arealet som er under omlegging.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2011	2012	Endring siste år, %
Antall jordbr.bedrifter med øk. drift¹⁾	423	1 762	2 805	2 725	2 590	
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	298 640	296 753	-0,6
Overflatedyrka eng	942	7 320	11 715	12 431	11 927	-4,1
Gjødsla beite	2 023	22 497	79 027	79 223	80 359	1,4
Grønnfôr og silovekster	2 021	9 574	12 991	12 684	14 394	13,5
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	78 704	79 462	1,0
Potet	598	1 472	1 620	1 337	1 163	-13,0
Andre vekster	980	3 195	10 507	13 428	12 626	-6,0
Grønnjødsla areal og brakkmark	211	911	7 637	7 549	6 926	-8,2
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	503 996	503 611	-0,1
Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift	0,2	1,4	4,7	5,0	5,1	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	59 449	50 841	

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio

Tabell 3.2b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2011	2012
Andel jordbr.bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	6,0	5,8
Fulldyrka eng	2,0	5,8	6,3	6,3
Overflatedyrka eng og gjødsla beite	2,0	5,2	5,2	5,2
Grønnfôr og silovekster	3,1	10,8	12,4	13,7
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,6	2,7
Potet	1,0	1,2	1,0	0,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio

Tabell 3.3a viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2012, og vi ser at alle dyreslag hadde en økning fra 1999 til 2010. Etter 2010 har antallet økologiske dyr vært litt mer varierende. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største økningen. Fra 2010 til 2012 hadde ammeku den største økningen med 5,9 prosent. Slaktegriser har gått betydelig ned de siste to årene.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2011	2012	Årlig % - vis endring	
						99-10	10-12
Storfe	957	7 424	27 211	28 441	29 397	12,5	3,9
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	8 817	9 049	10,2	1,6
Ammeku	87	680	3 232	3 560	3 628	15,2	5,9
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 064	16 720	13,6	4,8
Sau	3 007	18 393	48 941	48 534	48 328	9,3	-0,6
Geit	209	1 052	1 426	1 253	1 295	2,8	-4,7
Svin			3 287	2 242	2 313		-16,1
Slaktegris	53	282	2 460	1 207	1 279	21,8	-27,9
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	136 395	151 095	17,0	-0,7
Kyllinger	10	91	145 372	156 949	251 054	95,5	31,4

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio.

Tabell 3.3b viser hvor stor andel de økologiske dyrene utgjør av den totalt husdyrbestanden i landet. Størst andel økologiske dyr finnes blant ammekyr, der 5,5 prosent av dyrene er økologiske i 2012. Slaktegris har den minste andelen økologisk, kun 0,1 prosent. Fra 2011 til 2012 har de fleste dyreslag økt andelen økologiske dyr. Unntakene her er ammeku, sau, geit og slaktegris, hvor andelen er uforandret det siste året.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr

	1991	1999	2010	2011	2012
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,3	3,5
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,7	3,8
Ammeku	0,9	2,3	5,3	5,5	5,5
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	2,9	3,1
Sau	0,3	1,7	4,6	4,6	4,6
Geit	0,3	1,5	2,4	2,2	2,2
Slaktegris	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	3,4	3,9
Kyllinger	0,0	0,0	0,3	0,3	0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio.

Økologisk slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge. Fra 2010 til 2011 sank andelen økologisk kjøttproduksjon fra 0,88 prosent i 2010 til 0,86 prosent i 2011, og var uendret til 2012. I 2009 var andelen 0,93 prosent. I 2012 ble det totalt innveid 1 985 tonn økologisk kjøtt av storfe, sau/lam, gris og geit, noe som er en nedgang på nesten 46 tonn fra året før. Tallene som her presenteres om økologisk slakt er hentet fra Statens Landbruksforvaltning, som har tall for totalt innveid mengde både fra kjøttamvirket og alle andre private slakterier. Når det gjelder den mengde kjøtt som videre er anvendt som økologisk kjøtt, så har SLF bare tall fra de tre største aktørene (Nortura, Fatland og Grøstadgris). I 2011 hadde disse 3 en markedsandel på 89 prosent.

Ikke alle rutiner ivaretar kravene til økologisk produksjon like godt, og ikke alle økologiske slakt blir registrert som økologisk. Det er usikkert hvor store mengder som ikke kommer med. I 2012 ble 27 prosent av totalt slaktet økologisk kjøtt omsatt videre som økologisk vare, en reduksjon fra 2011 da andelen var 37 prosent. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk. Kraftfôrbasert kjøttproduksjon har mindre omfang. Fra 2011 til 2012 hadde økologisk storfekjøtt, sau/lam og svinekjøtt alle en reduksjon i mengde, på mellom 1,8 og 3,3 prosent. Tabell 3.4a og b viser tilførsel og salg av økologisk storfe og lam/sau.

Tabell 3.4a viser at den totale tilførselen av økologisk storfekjøtt ble redusert med 2 prosent fra 2011 til 2012. Mengde økologisk storfekjøtt var økende helt til og med 2009, men har i ettertid vært synkende. Trøndelagsfylkene hadde størst produksjon av økologisk storfekjøtt i 2012, og disse to fylkene stod for 38 prosent av totalt økologisk storfeslakt. Fylkene Vest-Agder, Telemark, Hedmark, Sør- og Nord-Trøndelag, Nordland og Troms hadde en økning i tilførsel av økologisk storfekjøtt fra 2011 til 2012, men totalproduksjonen ble allikevel mindre i 2012. Mengde økologisk storfekjøtt som ble videresolgt som økologisk ble redusert med 197,3 tonn det siste året, noe som tilsvarer en reduksjon på over 51 prosent. Av det økologiske storfekjøttet ble bare 17 prosent anvendt videre som økologisk vare i 2012, mot 34 prosent i 2011.

Tabell 3.4a Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-12
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 124,1	1 103,8	13,9	-0,4
Andel økol. av totalt tilført	0,3	1,0	1,3	1,4	1,4		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	383,4	186,0	32,5	-36,1
Andel solgt ²⁾		17	41	34	17		
Andel solgt av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,5	0,2		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.4b viser at sau- og lammekjøtt har hatt en reduksjon i tilførsel etter 2010, mens tilførselen derimot var jevnt økende fra 1998 til 2010. Fra 2011 til 2012 ble total tilførsel av økologisk lam- og sauekjøtt redusert med 3 prosent. Lammekjøtt utgjør ca. 80 prosent av total sauekjøttmengde, og Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag er de fylkene der det produseres mest økologisk lammekjøtt. Disse fire fylkene stod for 47 prosent av den totale produksjonen i 2012, samme andel som de hadde i 2011. Salget av økologisk sau- og lammekjøtt ble redusert med 75,3 tonn fra 2011 til 2012, noe som tilsvarer over 55 prosent nedgang. I 2012 ble 12 prosent av det økologiske sau- og lammekjøttet solgt videre som økologisk kjøtt.

Tabell 3.4b Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %- vis endring	
						99-10	10-12
Tilførsel	213,0	385,4	566,3	544,3	526,3	9,4	-4,2
Andel økol. av totalt tilført	0,9	1,6	2,4	2,3	2,3		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	136,8	61,5		-36,5
Andel solgt ²⁾		24	27	25,1	11,7		
Andel solgt av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,6	0,3		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt er vist i tabell 3.5. Tilførselen ble redusert fra 1999 til 2002. Deretter har det vært en del svingninger i produksjonen. Variasjonene frem til 2009 skyldes blant annet at både Debio og Nortura hadde en stor satsning, og at produksjonen hos Grøstadsgris AS har variert stort mellom år. Disse forholdene er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen. Tilførselen av økologisk svinekjøtt var størst i 2010, med har deretter blitt redusert. Fra 2011 til 2012 ble økologisk svineproduksjon redusert med 8 tonn. Økologisk svinekjøtt var eneste kjøttvariant som opplevde salgsøkning fra 2011 til 2012, og denne økning var på 73,9 tonn, en økning på 62 prosent fra året før. Denne salgsøkningen sammen med redusert produksjon i forhold til 2011, førte til at andelen økologisk svinekjøtt som ble videresolgt som økologisk vare økte fra 33 prosent i 2011 til 55 prosent i 2012.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %- vis	
						99-10	10-12
Total tilførsel	26,7	97,7	397,9	360,8	353,0	27,9	-5,8
Andel økol. av totalt tilført	0,02	0,08	0,31	0,30	0,27		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	118,8	192,7		27,7
Andel solgt ²⁾		91	30	33	55		
Andel solgt av alt svinekjøtt		0,0	0,1	0,1	0,1		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Ifølge Statens Landbruksforvaltning var total tilførselen av økologisk geitekjøtt i 1999 på 1,5 tonn, litt mere enn nivået i 2008. Tilførselen var på et høyere nivå de fleste årene mellom. I 2010 var mengden 2,2 tonn, og i 2011 nede på 2,0 tonn. Til 2012 økte tilførselen igjen til 2,2 tonn.

Data for økologisk melk i tabell 3.6 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Q-meieriene mottar ikke noe økologisk melk, så det er kun tall fra TINE når det gjelder økomelk. I 2012 ble 45 prosent av den økologiske melken produsert på Østlandet, mens Nord-Norge hadde 2 prosent av produksjonen. Tabell 3.6 viser sum innveid og anvendt mengde økologisk melk, og vi ser at mengden innveid økte jevnt i hele perioden 1999 til 2012. Totalt ble det innveid 53,9 mill. liter økologisk melk i 2012 hos TINE Råvare, noe som er en økning på 3,4 mill. liter fra 2011.

Kvantum anvendt melk (her målt som mengde videresolgt som økologisk melk fra Tine Råvare) økte med 2,3 mill. liter fra 2011 til 2012. Andelen videresolgt har blitt betydelig redusert etter år 2007, på grunn av produksjonsøkning samtidig som at salget av økologisk melk har gått ned. De to siste årene har derimot salget økt, men produksjonsøkning er fortsatt større enn økningen i forbruket. TINE Råvare leverer økologisk melk både til TINE-anleggene og til andre meierier/bedrifter for videreforedling.

Tabell 3.6 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1000 liter

	1999	2001	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-12
Innveid	11 703	14 856	46 542	50 523	53 927	13,4	7,6
Andel økol. av totalt innveid	0,7	1,0	3,1	3,4	3,5		
Anvendt som økologisk	2 515	5 958	17 534	18 173	20 492	19,3	8,1
Andel anvendt	21,0	40,1	37,7	36,0	38,0		
Andel solgt av all melk	0,2	0,4	1,2	1,2	1,3		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Av økologiske fjørfeprodukter er det hovedsakelig egg som omsettes, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. I 2012 var det 4 godkjente økologiske produsenter av slaktekylling og 1 godkjent produsent av kalkun. I 2012 ble det innveid totalt 85,0 tonn økologisk kalkunkjøtt, og 76,5 tonn kylling. For kalkun var dette en økning på 20,0 tonn fra året før, mens kylling fikk en reduksjon på 84,9 tonn. Av dette ble 88,2 prosent av kalkunkjøttet og 62,0 prosent av kyllingen solgt videre som økologisk vare. I 2009 var produksjonen av økologisk kalkunkjøtt 76,0 tonn, mens mengde kylling var 142,9 tonn.

Tabell 3.7 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Til og med 2005 er det tall fra Prior og Nordgården som inngår her, men i 2006 kjøpte Prior BA opp Nordgården AS, slik at det f.o.m. da bare ble én aktør av betydning som mottok og solgte økologiske egg. Prior gikk så inn i Nortura i 2006, og i 2007 startet Arne Magnussen med økologiske egg. Jonas H. Meling AS startet eggpakkeri med økologiske egg i 2008, og Toten Eggpakkeri i 2009, og alle disse er tatt inn i SLF sin statistikk over økologiske egg etter hvert. Cardinal Food Ski AS kjøpte Arne Magnussen AS i 2009.

Statens Landbruksforvaltning mangler tall for direktesalg fra gård, men dette utgjør heller ikke så mye. Mengde innveid egg var varierende frem til 2005, men fra 2006 til og med 2009 var det jevnt økende. Etter 2009 har mengden igjen blitt redusert. Antall tonn solgt som økologisk har derimot økt jevnt i alle år, bortsett fra mellom år 2010 og 2011, Det siste året økte omsetningen med 266 tonn. Andelen økologiske egg som selges som økologiske har økt hvert år etter 2009, og var i 2012 oppe på 72 prosent. Totalproduksjonen av egg økte det siste året, mens økologiske egg gikk litt ned.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2003	2010	2011	2012	Årlig %-vis	
						00-10	10-12
Innveid	300,1	448,4	2 414,0	2 249,0	2 047,0	23,2	-6,8
Andel økol. av totalt innveid		0,9	4,1	3,8	3,3		
Solgt som økologisk	192,0	357,6	1 281,0	1 205,0	1 471,0	20,9	-5,9
Andel solgt	64	80	53	54	72		
Andel solgt av alle egg		0,8	2,2	2,1	2,4		

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.8 viser utviklingen i mengde økologisk korn levert til mølle, og vi ser at total kornmengde i 2012/2013 hittil er noe mindre enn årene før. Men sammenlignet med leveransene på tilsvarende tidspunkt i året før, så ligger 2012/2013 hele 14 prosent over fjorårsleveransen. Og vi vet at året 2011 var et elendig kornår med naturskader og dårlige vekst- og innhøstingsforhold. Produksjon av korn til eget såkorn og til eget fôr er ikke med. Fra og med 2002/2003 har vi tatt med tall for økologiske erter, og oljefrø f.o.m. 2005/2006.

Tidligere år har økologisk korn blitt videreforedlet i sin helhet som økologisk vare, enten til fôr eller matmel. I 2004 oppstod det en ubalanse i markedet for økologisk korn. Dette medførte en overproduksjon som blant annet kan forklares ved det gode avlingsåret i 2004, samt noe sviktende etableringer av kraftfôrkrevende økologisk husdyrproduksjon. I ettertid har vi hatt en underskuddssituasjon på økologisk korn, noe som delvis skyldes endring i etterspørselen etter økologiske varer. I jordbruksavtalen for 2005/2006 ble prisnedskrivningstilskuddet på norskprodusert økologisk korn hevet med 32 øre per kg for å øke konkurranse-kraften mot importert vare. Satsen fikk virkning fra 1. juli 2006. For å stimulere til produksjon av større mengder norske økologiske kornvarer, gikk deler av den økte satsen også til å finansiere økte pristillegg til kornprodusent fra og med sesongen 2006/2007.

Tabell 3.8 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/	1999/	2010/	2011/	2012/	Årlig %-vis endring	
	1997	2000	2011	2012	2013*	96/97-10/11	10/11- 12/13
Hvete	54,9	295,8	1 643,0	1 419,0	931,0	27,6	-24,7
Rug	40,4	43,6	294,0	182,0	36,0	15,2	-65,0
Bygg	52,8	88,5	4 103,0	4 087,0	4 125,0	36,5	0,3
Havre	76,8	284,4	5 884,0	4 677,0	4 649,0	36,4	-11,1
Erter			402,0	308,0	198,0		-29,8
Oljefrø			199,0	169,0	155,0		-11,7
Sum korn	225	712	12 525,0	10 842,0	10 094,0	33,4	-10,2
% av totalt		0,1	1,1	1,1	1,1		

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Produksjon og omsatte mengder av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Tidligere har Statens Landbruksforvaltning presentert omsetningen av økologiske varer i dagligvarehandelen. De har ikke skilt på opprinnelsesland, men presentert det totale salget uten å skille på norske og importerte varer. Men våren 2012 startet Statens landbruksforvaltning med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær. I samarbeid med de store grossistene og Økern Torvhall ble priser til produsent og mengder omsatt fra grossist registrert. I en oppstartsfase vil det alltid være utfordringer rundt forståelse av hva som skal rapporteres for de ulike kulturene, slik at pris- og mengderapporteringene foreløpig kan ha visse svakheter. Tabell 3.9 viser omsetningen av norsk frukt og grønt i 2012.

Tabell 3.9 Omsetning av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt¹⁾

Kultur	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter,	243	0,6
Veksthusvarer		
Agurk	107	0,7
Tomat	33	0,5
Tomat, cherry 250 g, 1000 pk	62	4,4
Rapidsalat, 1000 stk	1 108	28,4
Frilandsvarer		
Kepaløk	35	0,4
Rødløk	22	1,0
Rødbeter	20	12,4
Hvitkål	122	1,4
Kålrot	222	2,1
Gulrot	107	0,6
Isbergsalat, 1000 stk	81	0,8
Frukt		
Epler	39	0,8
Plommer	20	3,2

1) Registreringene startet i uke 21. Måleenhet er tonn, dersom ikke annet er oppgitt

Kilde: Økern Torghall

Tabell 3.9 viser at poteter er den største enkeltkulturen målt i salgsvolum, når vi ser på norskproduserte økologiske kulturer. Det må nevnes at 2012-sesongen for økologisk potetproduksjon var dårlig pga. værmessige forhold, noe som gikk utover både kvalitet og mengde. For et flertall av grønnsaksslagene var andelen økologisk av totalomsetningen av det enkelte produktet meget liten. Cherrytomater, plommer og kålrot utmerket seg med en litt høyere andel økologisk enn de fleste av produktene. Økologisk rødbete og rapidsalat utgjorde imidlertid begge en høy andel av det totale salget av hvert av disse produktene. Det er ikke overraskende, i og med at en stor del av produksjonen av rødbete og rapidsalat er dyrket økologisk, men selges også i det konvensjonelle markedet. Volummessig var kålrot den største norske økologiske grønnsakskulturen på friland i 2012. I veksthus utmerket økologiske rapidsalater seg med over 1 million omsatte hoder i 2012. Når det gjelder økologisk frukt, så omsettes

en god del utenom fruktlagrene og grossistene, så tallene i tabell 3.9 er nok for lave. En del økologiske epler kunne heller ikke omsettes som økologiske i konsummarkedet, både pga. endrede kvalitetskrav knyttet til størrelse, og at grossistene ønsker et begrenset antall varelinjer. Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister.

Salget av økologiske varer ble i 2008 og deler av 2009 noe preget av finanskrisen. Fra 2010 til 2011 var det en omsetningsøkning for økologiske poteter, grønnsaker og frukt både målt i verdi og volum, og denne veksten fortsatte i 2012. Årsaker til økningen i det økologiske segmentet er blant annet kampanjer, herunder prisreduksjon, sortimentsstyring og produktutvikling. Det er utviklet nye og bedre forbrukerpakninger, som i større grad synliggjør at produktet er økologisk. Dagligvarehandelens omsetning av økologiske grønnsaker og poteter var i 2012 i overkant av 211 mill. kr, mens tilsvarende tall for 2011 var 182 mill. kr. Omsetningen av frukt, bær og nøtter (frisk frukt og bær, syltetøy, tørket og hermetisk frukt, nøtter) ble på 63 mill. kr i dagligvarehandelen i 2012, en økning på 18,7 mill. kr fra året før. Økologiske produkter inngår i prinsippet i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

3.3 Import og eksport

Tallene for import og eksport av matvarer i tabellene nedenfor er hentet fra Statistisk sentralbyrås statistikk «Utenrikshandel». Utenrikshandelen med landbruksvarer er regulert gjennom ulike nasjonale markedstiltak som begrenser importen og fremmer eksporten. Omfanget av utenrikshandelen er igjen avhengig av handelsbalansen i verdensmarkedet på de ulike landbruksvarene samt internasjonale handelsavtaler. Norge har gjennom EØS-avtalen forpliktet seg til samhandel med EU på ulike landbruksvarer. I tillegg har Norge forpliktelser i forhold til WTO-avtalen som blant annet regulerer forhold som markedsadgang, eksportstøtte og samlet støtte til jordbruket.

Import- og eksporttallene omfatter ikke varer i direkte transitt. Eksporten av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, er ikke med. Likeså er grensehandel og andre varer som privatpersoner tar med inn i landet ikke registrert. Alle kjøring er gjennomført basert på en datafil som skiller importen mellom ulike land. I praksis innebærer dette at handelsstatistikken på enkelte varenummer er konfidensiell og vil derfor ikke fremkomme import- og eksportstatistikken. Dette utgjør en svært liten andel av handelsvolumet.

Samtlige tabeller angir tall for de tre siste årene, samt i 5-års intervaller med start i 1990. I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2012. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig. Imidlertid skal totalsummen i disse tabellene være korrekt. Hvis ikke annet er nevnt angis import og eksporttall i mill. kg.

Tabell 3.10 Handel med kjøtt (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import:							
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,0	2,6
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	0,7	1,0
Storfekjøtt	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	10,7	18,0
Sau- og lammekjøtt	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	1,5	2,7
Fjørfe	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	0,9	2,5
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,5	2,8
Sum	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	19,4	29,6
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	5,8	6,0
Eksport:							
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	4,7	5,7
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3
Storfekjøtt	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,8	0,9
Sau- og lammekjøtt	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
Fjørfe	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	1,3	0,8
Annet kjøtt (inkl. spekk)	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,4	0,5
Sum	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	7,5	8,3
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	11,8	21,3

* Foreløpige tall.

¹⁾ Statens landbruksforvaltning. Årlige tilsendte filer

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.11 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2012, samt de tre landene som Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2012. Importen av storfekjøtt økte med 69 prosent fra 2011 til 2012, mens eksporten økte med 17 prosent. Tyskland er det landet som eksporterte mest storfekjøtt til Norge i 2012. Når det gjelder eksport av storfekjøtt fra Norge i 2012 gikk om lag 73 prosent til Ukraina.

Tabell 3.11 Handel med storfekjøtt fordelt på land (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import fra:							
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	5,1	11,6
Namibia	0,0	0,0	0,7	0,6	1,6	2,7	2,6
Uruguay	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,9	1,3
Andre land	1,1	2,9	2,6	7,0	3,0	1,9	2,6
Sum	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	10,7	18,0
-Herav kvoteimport ¹⁾				1,1	1,6	1,6	1,6
Eksport til:							
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,7	0,7
Japan	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0	0,1
Danmark	0,0	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1
Andre land	7,6	0,9	1,7	1,0	0,1	0,1	0,1
Sum	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,8	0,9
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	9,9	17,1

* = Foreløpige tall

1) Statens landbruksforvaltning. Årlige tilsendte filer

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.12 ser vi at handelen av svinekjøtt varierer en del fra år til år. I 2012 ble det importert 2,6 mill. kg noe som innebærer en reduksjon på om lag 14 prosent sammenliknet med importvolumet i 2011. Danmark er det landet som har eksporterte mest svinekjøtt til Norge de siste årene. I 2012 ble det eksportert langt mer svinekjøtt enn det ble importert. Av den totale eksporten av svinekjøtt i 2012 på 5,7 mill. kg, ble 72 prosent eksportert til Ukraina, Danmark og Hongkong.

Tabell 3.12 Handel med svin fordelt på land (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import fra:							
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	0,9	0,6
Spania	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,5	0,6
Sverige	1,3	3,1	0,6	2,0	0,6	0,4	0,4
Andre	0,1	1,6	0,9	0,6	1,0	1,3	1,0
Sum	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,0	2,6
Eksport til:							
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	1,6	2,3
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	0,8	1,0
Hongkong/Kina	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,9	0,9
Andre	1,4	0,3	1,2	2,5	1,9	1,4	1,6
Sum	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	4,7	5,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.13 viser importen av antall levende dyr i perioden 1990 til og med 2012. Importen av levende storfe, svin, sauer og geiter har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Antall hester har ligget på 1 500 til 2 000 dyr per år. I 2012 gikk import av høns/fjørfe ned med 54 prosent. Når det gjelder eksport av levende dyr har dette vært moderat på hele 2000-tallet. I 2012 ble det eksportert 2400 høns, 441 hester, 329 svin, 15 storfe, 12 sauer og 0 geiter.

Tabell 3.13 Import av levende dyr. Antall dyr (1990-2012 i stk.)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 517	1 602
Storfe	0	276	48	0	0	1	0
Svin	0	55	0	49	0	1	20
Sauer	0	0	2	39	49	39	17
Geiter	0	38	16	53	0	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	48 814	22 360

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.14 viser at importen av egg og eggprodukter gikk ned fra 1,7 mill. kg i 2011 til 1,5 mill. kg i 2012. Størsteparten av importøkningen kom på egg med skall. Eksporten var 0,3 mill. kg i 2012 (uendret fra 2011). Både importen og eksporten varierer noe fra år til år.

Tabell 3.14 Handel med egg og eggprodukter(1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import:							
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	1,4	1,2
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	1,7	1,5
Eksport:							
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,1	0,3
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,2	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,3	0,3
Nettoimport	-0,5	-1,2	-1,1	-2,4	-3,6	-1,2	-0,1

* Foreløpige tall

Tabell 3.15 viser at over 97 prosent av importert egg i 2012 kom fra de tre landene Sverige, Danmark og Polen. Om lag 98 prosent av eggeeksporten gikk til Sverige og Danmark i 2012.

Tabell 3.15 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import fra:							
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,7	1,2
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,2
Polen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Andre	0,4	0,8	0,0	0,5	0,0	0,6	0,0
Sum	0,8	0,6	0,4	0,3	0,2	0,9	1,7
Eksport til:							
Sverige	0,9	1,6	0,4	0,1	0,3	0,0	0,2
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3	0,1
Frankrike	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Sum	1,3	1,7	1,5	2,7	3,8	2,1	1,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Eksporten av meieriprodukter har tidvis vært betydelig større enn importen av meierivarer, noe som endret seg. I perioden fra 1990 til 2012 økte importen med 663 prosent, mens eksporten i samme periode har gått ned med 54 prosent. Handelsstatistikken viser at Norge har importert mer meierivarer de to siste årene enn det vi har eksportert. Hovedvekten av handelen av meierivarer er ost og ostemasse, men de siste årene har bl.a. importen av yoghurt økt mye sammenlignet med importen for 10 og 20 år siden.

Tabell 3.16 Handel med meieriprodukter (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import:							
Konsentrert	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	0,5	0,6
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,3
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	10,9	11,4
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	2,1	2,1
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	6,4	5,3
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	20,1	19,7
Eksport:							
Konsentrert	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	0,3	1,5
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	4,6	2,7
Myse	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	0,5	0,9
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	14,0	13,3
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,5	0,0
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	20,0	18,4
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	0,1	1,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.17 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på ulike land. Tabellen omfatter de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra/til i 2012. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterer mest til Norge, og at i perioden fra 1990 til 2012 ble mellom 60 til 90 prosent av alle meieriprodukter importert fra enten Danmark, Tyskland eller Frankrike. Når det gjelder eksport dominerer eksport av ost til USA. 37 prosent av all meierieksport i 2012 var eksport av ost og ostemasse til USA.

Tabell 3.17 Handel med meieriprodukter fordelt på land (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import fra:							
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	5,1	5,1
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	4,1	4,9	3,7
Frankrike	0,7	0,8	1,0	1,3	1,8	2,1	3,0
Andre land	0,4	0,3	1,0	2,0	5,2	8,0	7,8
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	20,1	19,7
Eksport til:							
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,7	6,7
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	2,8	3,0
Nederland	0,0	0,0	0,1	0,1	0,5	0,5	2,1
Andre land	31,9	19,5	14,7	11,9	9,4	9,9	6,7
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	20,0	18,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.18 viser handel med friske grønnsaker¹ og konserverte grønnsaker². Hovedvekten av det som importeres, er fremdeles friske grønnsaker. I 2012 var importen av friske grønnsaker på 121,1 mill. kg. I tillegg ble det importert av 65,8 mill. kg konserverte grønnsaker. Ytterligere 64,0 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2012 (ikke angitt i tabellen). Tomater er den største grønnsakssorten som blir importert, etterfulgt av paprika, løk. 68 prosent av de friske grønnsakene blir importert fra Spania og Nederland, mens 33 prosent av de konserverte grønnsakene blir importert fra Italia og Kina. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden. I 2012 var eksporten av friske og konserverte grønnsaker på til sammen 1,4 mill. kg.

Tabell 3.18 Handel med grønnsaker etter sort (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
<i>Friske grønnsaker:</i>							
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	2,5	2,9
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	1,9	1,9
Blokål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	5,6	5,8
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	7,6	7,5
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	6,9	8,7
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	13,1	14,8
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	15,9	16,7
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	12,3	12,4
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	7,3	8,5
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	6,8	7,3
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	23,9	23,3
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	10,5	11,3
Sum friske grønnsaker	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	114,4	121,1
Konserverte grønnsaker	31,9	44,1	57,9	88,6	90,3	86,5	65,8
Sum import grønnsaker	65,8	93,2	119,8	171,4	197,8	200,9	186,9
Sum eksport	6,7	5,6	1,8	3,0	1,6	1,4	1,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

¹ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 tom 0709, med unntak av de varenummer der anvendelsen er oppgitt «til dyrefôr».

² Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 tom 0714, samt varenummer i tolltariffens kapittel 2001 tom 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter eller de varenummere der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr».

Tabell 3.19 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Import av frukt og bær var på 439,8 mill. kg i 2012. Av dette utgjorde bær 4,7 prosent, 73,2 prosent var frisk frukt, mens 22,1 prosent var konserverte frukt og bær³. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 4,3 mill. kg i 2012, noe som er en reduksjon på 5,2 prosent fra 2011. Både importen og eksporten av frukt og bær vil variere mellom år som følge av variasjonen i den norske produksjonen.

Tabell 3.19 Handel med frukt og bær (1990–2012 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	78,2	76,9
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	31,2	31,6
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	51,5	51,3
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	24,6	26,1
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	20,6	19,3
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	71,6	71,9
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	15,1	17,2
Andre frukter ¹	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	27,2	27,5
Sum frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	320,0	321,7
Konserverte frukt og bær	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	94,5	97,2
Sum frukt	248,2	259,8	293,6	366,1	413,1	414,5	419,0
Bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	16,6	20,8
Sum frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	431,2	439,8
Eksport, frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	4,6	4,3

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

³ Konserverte frukt og bær omfatter varenummer under tolltariffens kapittel 0811 tom 0814, samt 2006 tom 2009, ekskl. det som spesifikt er angitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.20 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁴. RÅK-importen var på ca. 772 mill. kg i 2012, noe som innebærer en økning på 11,8 prosent fra 2011. Av den totale RÅK-importen i 2012 utgjorde dyrefôr 46 prosent. Ser man bort fra dyrefôret, økte RÅK-importen med 5 prosent fra 2011 til 2012. Bakervarer er den største gruppen av importvarer i 2012 målt i kg. Eksporten av RÅK-varer var i 2012 om lag på samme nivå som i 2010 og 2011. Målt i vekt, utgjør RÅK-eksporten kun 5 prosent det som importeres.

Tabell 3.20 Handel med RÅK-varer (1995–2012 i mill. kg)

Varegrupper ¹	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import:						
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	47,9	48,9
Bakervarer	35,6	58,3	95,0	127,0	130,4	137,7
Tilberedte næringsmidler	6,9	12,7	17,2	22,6	25,1	25,4
Saus og supper	5,2	11,8	19,5	28,6	29,0	31,1
Iskrem	3,2	2,9	2,5	2,2	2,5	2,8
Dyrefôr	4,8	0,6	20,5	268,6	295,4	356,9
Annet	48,3	65,7	124,4	140,9	161,0	170,0
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	691,2	772,8
Eksport:						
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	6,3	7,5
Bakervarer	13,5	9,2	10,4	10,0	9,3	9,0
Tilberedte næringsmidler	3,4	2,3	4,1	7,5	7,7	6,5
Saus og supper	3,9	5,3	4,6	3,1	2,9	2,1
Iskrem	2,7	2,8	2,8	0,7	0,6	0,3
Dyrefôr	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Annet	8,6	20,7	40,4	10,3	11,9	14,6
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	38,9	40,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

⁴ Det foreligger ingen offisiell definisjon på hvilke varenummer som defineres som RÅK. I år har NILF endret vareomfanget av hva som defineres som «råk». Endringen innebærer at vareomfanget i år skal være identisk som SLF sitt vareomfang. Varenummer som er lagt til grunn for denne statistikken er sendt fra SLF til NILF på egen fil. Basert på denne filen har NILF gruppert varenummer etter matvaregrupper. Denne grupperingen kan avvike fra den SLF benytter i statistikk som de offentliggjør. Selve tallmaterialet bygger på filer fra SSB. Definisjonen i fjor innebar en import av RÅK-varer på 611,6 mill. kg (i 2011), mens årets definisjon viser at import av RÅK-varer i 2011 er på 691,2 mill. kg (i 2011), dvs. en utvidelse av RÅK-definisjonen.

Tabell 3.21 viser fordelingen av import og eksporten (i mill. kg.) av RÅK-varene etter land. Sverige, Tyskland og Nederland var våre viktigste handelspartnere av RÅK-varer i 2012 når man ser bort fra føreksporten fra Brasil (355 mill. kg). Av RÅK eksporten går om lag 60 prosent til Sverige (23,8 mill. kr i 2012).

Tabell 3.21 Handel med RÅK-varer fordelt på land (1995–2012 i mill. kg)

	1995	2000	2005	2010	2011	2012*
Import fra:						
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	283,9	355,0
Sverige	33,8	46,2	62,1	86,9	101,1	107,5
Tyskland	11,9	16,5	46,8	44,1	53,3	49,2
Nederland	18,1	23,8	37,5	33,6	41,4	41,2
Andre	71,2	100,3	158,0	211,5	211,5	219,9
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	691,2	772,8
Eksport til:						
Sverige	20,9	31,1	51,9	23,6	22,6	23,8
Danmark	5,6	8,4	9,3	5,1	4,5	4,7
Finland	2,9	2,9	3,2	2,6	2,3	2,5
USA	1,4	0,8	0,8	1,3	1,2	1,5
Øvrige	13,3	8,7	8,9	7,5	8,2	7,7
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	38,9	40,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.22 viser verdien av norsk import av snittblomster i perioden 1998 til 2012. Til og med 2007 inngår roser som ble importert i perioden november til mars i «snittblomster ellers»-gruppen. På grunn av nye tollnummer har det blitt mulig å skille ut roser som importeres i det angitte tidspunktet (i tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 61 prosent av importverdien på snittblomster i 2012. Importverdien av snittblomster økte med om lag 9 prosent fra 2011 til 2012.

Tabell 3.22 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2011	2012*
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	155,9	175,2
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	129,3	142,9
Sum friske roser	32,3	28,6	38,5	242,9	285,2	318,1
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	193,8	203,4
Sum	241,9	237,4	279,7	429,9	479,0	521,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.23 viser import iht. tolltariffens kapittel 1 til 24 i (med unntak av kapittel 13). Tabellen skiller mellom import fra GSP-land⁵, MUL-land⁶, G+-land⁷, EU27-land, FHA-land⁸ og andre land⁹. I de tilfeller der ett land «kvalifiserer» til flere av de nevnte inndelingene, er landet plassert i kun en gruppe.¹⁰ Importoversikten viser importert verdi (mill. kr) og mengde (mill. kg) for år 2000 samt de tre siste årene. I tabellen er det også angitt hvor stor prosentandel som importeres fra de ulike gruppene land (volum og verdi) i 2012, samt prosentvis utvikling i verdi fra 2000 til 2012.

Tabellen viser at den totale importverdien har økt med 134 prosent fra 2000 til 2012 (dvs. fra 20,7 mrd. kr til 48,4 mrd. kr.). I kg. har importen økt med 61 prosent i perioden. Av den totalimporten i 2012 ble 63,1 prosent (målt i kr) importert fra EU27 (i kg var andelen fra EU27 på 55,7 %). Til sammenligning var andelen av importen (målt i kr i 2012) på hhv. 16,5 prosent (GSP), 12,3 prosent (FHA), 1,1 prosent (MUL), 0,6 prosent (G+) og 6,4 prosent (andre).

Sammenligner man importandelen for de ulike landgruppene, etter importverdi, for årene 2000 og 2012, har den importandelen fra FHA, G+ og MUL vært uendret, mens Andelen fra GSP-land har økt (fra 12 % til 16 %), andelen fra EU27 har økt (fra 58 % til 63 %), mens andelen fra Andre-land har gått ned (fra 16 % til 6 %).

---

⁵ GSP-Land; «Land eller område som omfattes av Norges ordning med tollpreferanser for varer fra utviklingsland» iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁶ Mul-land; «Som for GSP-land, men kjennetegner land og områder som betegnes som de minst utviklede land», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁷ G+-land; «Lavere mellominntektsland med under 75 millioner innbyggere som tilstås mer gunstig tollbehandling enn ordinære GSP-land», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁸ FHA-land; «Land som Norge eller EFTA har inngått frihandelsavtaler med, herunder EU/EFTA/EØS», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁹ Øvrige land som ikke er definert som GSP/MUL/G+/EU27/FHL.

¹⁰ Rangeringsrekkefølge er 1) MUL, 2) G+, 3) GSP, 4) EU27, 5) FHA 6) Andre land (f.eks. er Botswana oppført i tolltariffen både som GSP og FHA-land. I tabell 3.22 er Botswana klassifisert under GSP-land og ikke FHA-land, i og med at GSP rangert før FHA).

Tabell 3.23 Import av varer fordelt på landgrupper, i mill. kr og mill. kg, samt % - vis andel import fra landgruppe innenfor hovedkapittel i tolltariffen, samt prosentvis endring i verdi fra 2000–2012

	Mill kr 2000	Mill kr 2010	Mill kr 2011	Mill kr 2012	Mill kg 2000	Mill kg 2010	Mill kg 2011	Mill kg 2012	%- kr 2012	% kg 2012	% endring 00-12 kr
01 Levende dyr	90	185	192	180	1	1	1	1	100,0	100,0	99
Andre	9	14	7	12	0	0	0	0	6,7	3,9	28
EU-27	73	162	180	159	1	1	1	1	88,6	92,0	118
FHA	8	8	5	8	0	0	0	0	4,4	4,1	1
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-100
GSP	0	0	0	1	0	0	0	0	0,4	0,0	301
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	
02 Kjøtt og spiselig biprod.	241	488	784	1 130	9	11	16	25	100	100	369
Andre	43	41	39	41	1	1	0	0	3,6	1,6	-6
EU-27	129	152	367	636	5	4	10	19	56,3	76,1	394
FHA	12	25	28	30	0	1	1	1	2,6	2,4	138
G+	0	20	21	30	0	0	0	1	2,6	2,0	149 833
GSP	56	250	329	394	2	5	4	5	34,8	18,0	597
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-100
03 Fisk og krepsdyr	3 407	1 928	2 586	2 552	397	139	169	184	100,0	100,0	-25
Andre	1 990	549	614	465	141	29	30	26	18,2	13,9	-77
EU-27	1 006	619	1 234	1 318	207	66	108	133	51,6	72,1	31
FHA	359	454	440	429	49	37	24	18	16,8	10,0	19
G+	0	7	7	9	0	0	0	0	0,4	0,0	2 721
GSP	38	275	275	320	1	7	6	7	12,5	3,8	736
MUL	13	24	16	13	0	0	0	0	0,5	0,1	-4
04 Melk og meieriprodukter	186	605	752	785	5	16	22	22	100,0	100,0	322
Andre	0	1	13	0	0	0	0	0	0,0	0,0	
EU-27	180	593	720	757	5	16	21	21	96,5	95,6	321
FHA	2	5	10	16	0	0	0	0	2,0	1,9	670
G+	0	0	0	1	0	0	0	0	0,1	0,2	2 385
GSP	2	3	5	4	0	0	0	0	0,6	1,0	113
MUL	2	2	3	6	0	0	0	0	0,8	1,3	294
05 Prod. av animalsk opprinnelse	212	311	328	380	79	28	24	25	100	100	79
Andre	34	78	64	74	18	6	3	3	19,5	12,9	118
EU-27	101	102	114	134	32	4	5	5	35,3	20,6	33
FHA	57	24	20	35	27	14	12	13	9,2	52,3	-38
G+	2	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-98
GSP	19	108	131	136	1	4	4	4	35,9	14,2	633
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	1 115
06 Trær/planter	735	1 298	1 399	1 464	26	41	45	49	100,0	100,0	99
Andre	0	2	4	4	0	0	0	0	0,3	0,2	1 637
EU-27	656	1 050	1 089	1 118	24	38	41	43	76,4	89,1	70
FHA	13	6	7	8	0	0	0	0	0,6	0,2	-34
G+	0	2	1	1	0	0	0	0	0,1	0,0	1150
GSP	13	19	19	17	0	0	0	0	1,2	0,7	29
MUL	53	219	278	315	1	3	4	5	21,5	9,7	498
07 Grønnsaker	1 000	2 221	2 302	2 371	122	284	299	278	100,0	100,0	137
Andre	34	77	70	90	3	17	12	26	3,8	9,2	165
EU-27	838	1 801	1 856	1 867	109	239	263	222	78,7	79,6	123
FHA	81	191	198	238	8	19	15	22	10,1	8,1	193
G+	8	17	33	35	1	0	1	1	1,5	0,4	328
GSP	27	92	102	97	2	6	7	6	4,1	2,3	259
MUL	11	42	44	43	0	1	1	1	1,8	0,5	289
08 Frukt og nøtter	1 953	3 819	4 029	4 374	254	350	352	358	100,0	100,0	124
Andre	208	323	332	357	11	14	14	13	8,2	3,6	72
EU-27	985	1 780	1 873	2 109	131	170	177	180	48,2	50,3	114
FHA	188	455	537	624	22	31	31	34	14,3	9,4	231
G+	17	16	24	19	3	1	2	2	0,4	0,5	11
GSP	551	1 232	1 250	1 251	87	132	128	129	28,6	36,0	127
MUL	4	14	13	14	0	1	1	1	0,3	0,2	236

Tabell 3.23 forts. Import av varer fordelt på landgrupper, i mill. kr og mill. kg, samt % - vis andel import fra landgruppe innenfor hovedkapittel i tolltariffen, samt prosentvis endring i verdi fra 2000–2012

	Mill kr 2000	Mill kr 2010	Mill kr 2011	Mill kr 2012	Mill kg 2000	Mill kg 2010	Mill kg 2011	Mill kg 2012	%- kr 2012	% kg 2012	% endring 00-12 kr
09 Kaffe/te/krydder	860	1 298	1 832	1 564	39	44	46	42	100,0	100,0	82
Andre	7	13	11	13	0	0	0	0	0,8	0,4	71
EU-27	187	275	359	421	4	5	6	6	26,9	15,2	126
FHA	85	180	196	159	5	4	2	2	10,1	4,5	87
G+	95	142	213	191	5	5	6	7	12,2	15,7	101
GSP	426	605	957	692	24	26	30	25	44,3	59,2	63
MUL	60	83	97	88	3	3	2	2	5,6	5,0	47
10 Korn	405	955	1 325	1 515	311	547	565	722	100,0	100,0	274
Andre	49	72	183	274	27	51	75	138	18,1	19,2	456
EU-27	222	704	994	1 101	202	452	464	561	72,7	77,7	396
FHA	10	17	10	15	6	8	3	6	1,0	0,9	58
G+	0	1	1	1	0	0	0	0	0,1	0,0	478
GSP	124	161	137	124	75	37	23	16	8,2	2,3	0
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	
11 Mølleprodukter	209	889	979	995	65	162	171	181	100,0	100,0	376
Andre	2	4	4	3	0	0	0	0	0,3	0,1	42
EU-27	200	779	861	750	63	147	154	145	75,4	80,1	275
FHA	1	1	2	2	0	0	0	0	0,2	0,1	193
G+	0	0	0	1	0	0	0	0	0,1	0,0	368
GSP	6	103	112	238	2	14	16	36	24,0	19,7	4202
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-30
12 Oljeh. frø og frukter	977	1 599	1 841	1 979	451	468	508	469	100,0	100,0	103
Andre	46	80	57	98	4	8	5	12	5,0	2,5	112
EU-27	152	234	321	288	30	39	66	51	14,6	10,9	90
FHA	36	232	262	145	8	61	71	36	7,3	7,7	306
G+	1	0	1	1	0	0	0	0	0,0	0,0	-34
GSP	739	1 051	1 200	1 446	408	360	365	370	73,1	78,8	96
MUL	3	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-87
14 Andre vegetabiliske prod.	8	4	10	9	1	0	1	1	100,0	100,0	14
Andre	4	0	2	2	0	0	0	0	26,8	27,5	-35
EU-27	3	2	5	3	0	0	0	0	35,4	22,8	21
FHA	0	0	0	0	0	0	0	0	3,6	6,1	97
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-85
GSP	1	1	2	3	0	0	0	0	32,1	43,3	109
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	2,0	0,1	
15 Animalske og veget. oljer	943	3 378	4 620	5 221	291	486	525	574	100,0	100,0	453
Andre	25	219	293	756	11	36	39	101	14,5	17,7	2870
EU-27	487	1 991	3 146	2 929	86	288	355	330	56,1	57,4	502
FHA	388	887	1 122	1 492	186	116	125	140	28,6	24,5	284
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	24
GSP	43	281	60	43	9	45	6	2	0,8	0,4	1
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-13
16 Prod. av kjøtt/fisk	436	1 081	1 199	1 256	14	28	29	28	100,0	100,0	188
Andre	14	27	28	50	0	1	1	1	4,0	3,4	249
EU-27	230	730	834	855	8	20	21	20	68,1	71,8	271
FHA	127	146	152	168	3	3	3	3	13,4	9,0	33
G+	0	0	1	0	0	0	0	0	0,0	0,0	
GSP	64	176	183	182	3	5	5	4	14,5	15,8	183
MUL	1	2	1	1	0	0	0	0	0,1	0,0	2
17 Sukker og sukkervarer	943	1 300	1 378	1 387	282	226	211	223	100,0	100,0	47
Andre	6	10	22	12	0	0	13	1	0,8	0,2	83
EU-27	873	1 186	1 281	1 266	202	168	163	155	91,2	69,8	45
FHA	12	13	14	13	0	4	5	0	0,9	0,2	7
G+	1	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-44
GSP	50	84	60	96	79	48	30	66	6,9	29,8	93
MUL	1	6	0	0	0	6	0	0	0,0	0,0	-100

Tabell 3.23 forts. Import av varer fordelt på landgrupper, i mill. kr og mill. kg, samt prosentvis andel import fra landgruppe innenfor hovedkapittel i tolltariffen, samt prosentvis endring i verdi fra 2000–2012

	Mill kr 2000	Mill kr 2010	Mill kr 2011	Mill kr 2012	Mill kg 2000	Mill kg 2010	Mill kg 2011	Mill kg 2012	%- kr 2012	% kg 2012	% endring 00-12 kr
18 Kakao og varer derav	691	1 364	1 367	1 323	25	37	37	38	100,0	100,0	91
Andre	5	10	11	9	0	0	0	0	0,7	0,5	86
EU-27	678	1 253	1 314	1 276	24	34	36	37	96,4	97,5	88
FHA	8	98	39	36	0	3	1	1	2,7	1,7	340
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	
GSP	0	2	2	2	0	0	0	0	0,1	0,2	4 350
MUL	0	0	1	1	0	0	0	0	0,1	0,1	1 163
19 Prod. av korn og mel	1 355	3 053	3 214	3 372	76	161	166	175	100,0	100,0	149
Andre	69	31	33	32	3	1	1	1	0,9	0,5	-53
EU-27	1 249	2 904	3 052	3 202	71	154	158	166	95,0	95,1	156
FHA	25	72	81	79	1	4	4	4	2,3	2,1	215
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	1 108
GSP	12	45	47	58	1	3	3	4	1,7	2,2	387
MUL	0	0	1	1	0	0	0	0	0,0	0,0	
20 Pr. av	930	1 420	1 617	1 686	93	125	131	130	100,0	100,0	81
Andre	227	179	231	237	19	16	21	20	14,1	15,2	4
EU-27	393	804	903	958	42	62	64	68	56,8	52,7	144
FHA	89	115	141	145	8	7	8	8	8,6	5,9	63
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	48
GSP	220	319	339	342	24	40	38	34	20,3	26,0	56
MUL	0	3	2	3	0	0	0	0	0,2	0,2	
Div. tilberedte næringsmidler	1 128	3 460	3 685	4 107	30	333	363	427	100,0	100,0	264
Andre	90	104	145	177	2	2	2	2	4,3	0,5	97
EU-27	922	1 805	1 755	1 685	26	60	69	58	41,0	13,5	83
FHA	107	237	269	244	2	8	5	5	5,9	1,3	128
G+	0	0	1	1	0	0	0	0	0,0	0,0	53 714
GSP	10	1 313	1 515	2 000	0	264	286	362	48,7	84,7	20 376
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	155
Drikkev., etylalkohol og eddik	1 755	3 849	4 209	4 461	102	200	220	235	100,0	100,0	154
Andre	123	229	227	227	6	12	11	11	5,1	4,6	84
EU-27	1 442	3 370	3 721	3 935	85	169	191	203	88,2	86,5	173
FHA	147	137	171	210	9	10	13	16	4,7	6,8	42
G+	0	0	1	2	0	0	0	0	0,1	0,0	10 305
GSP	42	113	89	87	2	9	5	5	2,0	2,0	109
MUL	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-100
Restst. og avfall fra næringsmiddelindustrien	1 738	3 894	4 185	4 630	392	593	681	751	100,0	100,0	166
Andre	207	37	36	159	66	8	16	74	3,4	9,9	-23
EU-27	884	2 133	2 261	2 170	186	317	350	325	46,9	43,3	145
FHA	635	1 492	1 529	1 838	136	192	208	238	39,7	31,7	189
G+	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	
GSP	11	221	341	434	4	65	99	96	9,4	12,8	3 963
MUL	0	11	17	30	0	10	8	17	0,6	2,3	
24 Tobakk	494	912	1 043	1 667	7	5	5	5	100,0	100,0	237
Andre	56	7	11	11	1	0	0	0	0,6	0,5	-81
EU-27	163	756	948	1 610	2	4	5	4	96,6	97,2	889
FHA	192	58	30	40	1	0	0	0	2,4	1,9	-79
G+	1	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,0	-86
GSP	50	90	54	6	2	0	0	0	0,4	0,4	-88
MUL	33	0	0	0	1	0	0	0	0,0	0,0	-100
Kapittel 1-24	20 696	39 310	44 875	48 409	3 073	4 285	4 587	4 942	100,0	100,0	134
Andre	3 251	2 110	2 439	3 104	315	203	246	430	6,4	8,7	-5
EU-27	12 053	25 186	29 187	30 548	1 546	2 458	2 728	2 755	63,1	55,7	153
FHA	2 583	4 855	5 261	5 973	470	519	528	549	12,3	11,1	131
G+	126	207	305	292	8	8	9	10	0,6	0,2	133
GSP	2 502	6 544	7 209	7 975	727	1 072	1 058	1 172	16,5	23,7	219
MUL	180	408	474	517	6	25	18	27	1,1	0,6	187

3.4 Selvforsyningsgrad

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir derfor først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (vær), priser, kvalitetskrav, internasjonale handelsavtaler m.m. Den sier lite om mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon i en eventuell krisesituasjon. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, fordi den ikke tar hensyn til det som eksporteres og fordi den ikke ser på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

Når evnen til å dekke matvarebehovet med norsk produksjon (selvforsynings- evnen) skal vurderes, bør det derfor i tillegg tas hensyn til matvareeksporten og mulighetene for produksjons- og forbruksomlegging. For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

Tabell 3.24 viser den norskproduserte andel av matvareforbruket (på engrosnivå) på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2011 er beregnet til å være 48 prosent. Dersom man ser på hvor stor andel av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk er dette beregnet til 47 prosent for 2011, og korrigert for fôrimporten er den beregnet til 41 prosent. Endringer i selvforsyningsgraden skyldes normalt endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet.

Tabell 3.24 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. prosent

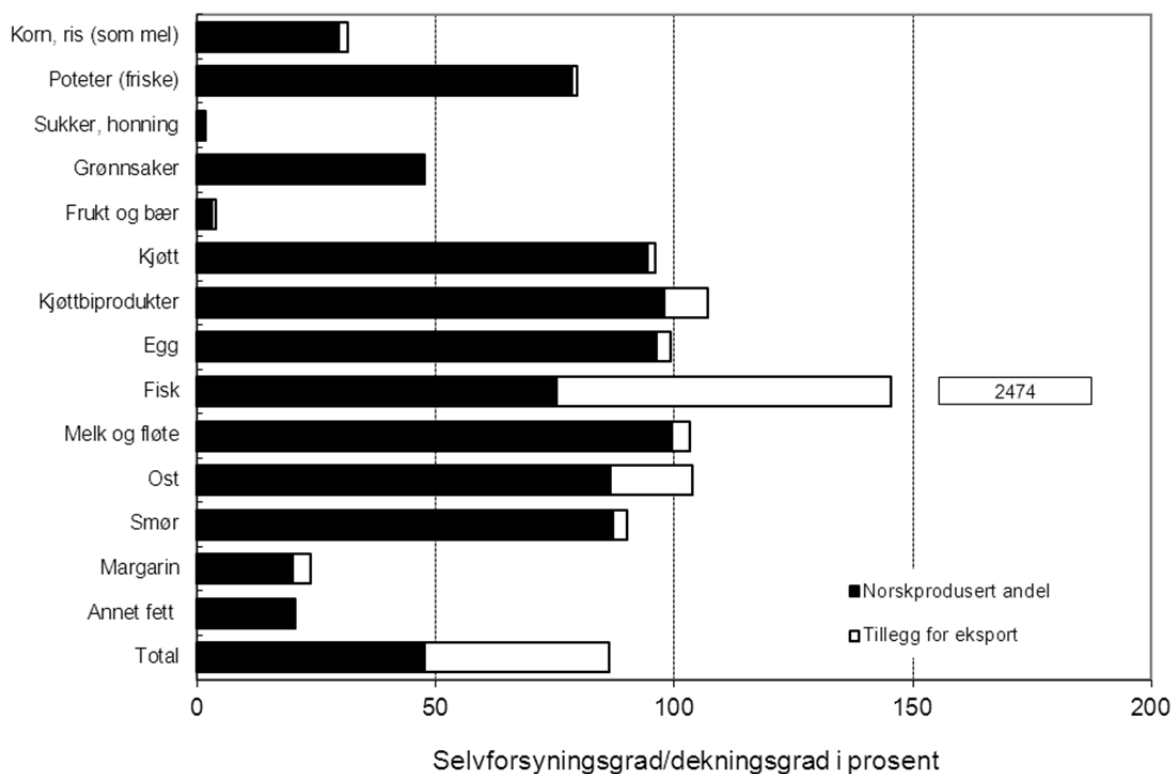
	1979	1989	1999	2010	2011*	2012**	% av energi- forbruk, 2012
Korn som mel, bakervarer og ris	13	23	33	25	30	29	28,2
Poteter, friske	93	99	70	56	62	65	1,6
Potetprodukter	67	93	87	89	88	88	1,9
Potetmel1)	75	84	100	97	91	96	0,6
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	1	1	1	11,4
Grønnsaker	72	73	75	49	47	48	1,5
Frukt og bær	29	27	6	4	3	4	3,9
Kjøtt	92	97	97	96	94	94	14,2
Kjøttbiprodukter	86	96	98	97	98	98	0,7
Egg	100	100	97	99	96	98	1,7
Fisk	94	88	73	76	75	76	1,5
Helmelk	100	100	100	100	100	100	1,2
Lettmelk	..	100	100	100	100	100	2,3
Skummet melk	100	100	100	100	100	100	1,1
Yoghurt	..	..	99	93	90	94	1,1
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	99	3,5
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	2,7
Ost	97	97	95	88	87	88	5,5
Smør	92	100	99	99	87	95	2,3
Margarin	44	40	20	20	20	20	5,9
Annet fett	60	20	22	20	20	20	3,5
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	2,4
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	46	48	48	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	46	47	47	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	39	41	40	

* Foreløpige tall ** Anslag

1) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999

Kilde: Beregnet av NILF for Helsedirektoratet.

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2011 viser en total dekningsgrad på 86 prosent. Dekningsgraden i 2000 var 81 prosent. Økningen skyldes stadig større produksjon av fisk som eksporteres. Det er knyttet stor usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Deckningsgrad 2011

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

En del av det som produseres i norsk jordbruk, og som i tabell 3.24 inngår i selvforsyningsgraden, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.25 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr.

Tabell 3.25 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

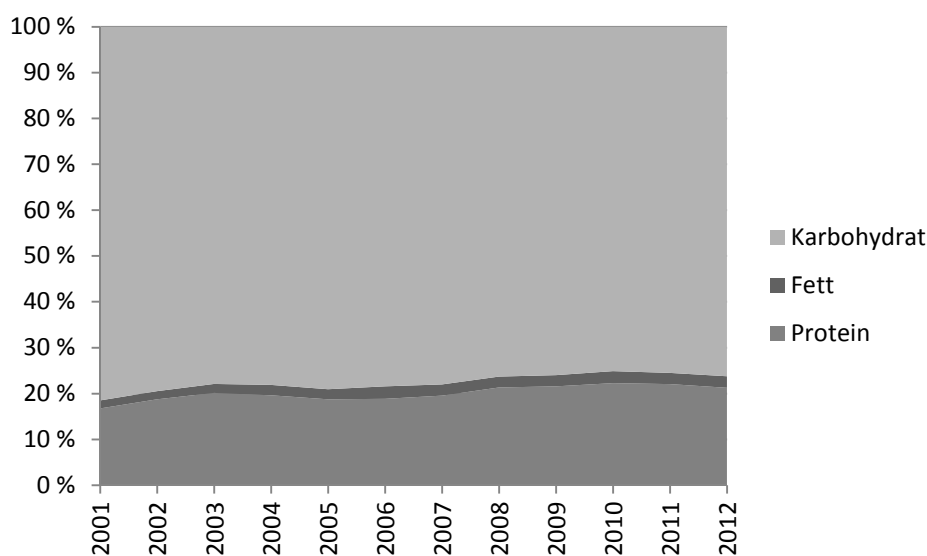
	1997	2000	2003	2006	2010	2011	2012
Karbohydrat	77	82	78	78	77	78	68
Fett	100	87	72	61	50	52	41
Protein	49	37	17	13	17	6	7
Totalt	73	75	67	67	65	62	55
Innkj.kraftfôr, 1000 tonn	1 715	1 581	1 678	1 709	1 817	1 822	1 924

Kilde: Statens landbruksforvaltning / Statens kornforretning.

Mengden kraftfôr ligger på om lag 1,924 mill. tonn i 2012 (inkl. vitaminer/mineraler), der den norskproduserte andelen utgjør om lag 55 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,42 mill. tonn, er den norskproduserte andelen av karbohydrater 68 prosent. Produksjonen av fett var 47 tusen tonn i 2012, der den norskproduserte andelen utgjorde 41 prosent. Forbruket av protein var 394 tusen tonn. Andelen av proteiner som er norskprodusert har gått mye ned over tid, fra 49 prosent i 1997 til 6 prosent i 2011 og nå opp til 7 prosent i 2012. I 2003 ble det innført forbud mot kjøttbeinmel og i 2010 forbud mot fiskemel. Samtidig har det vært avlingssvikt på oljevekster, samt at prisforhold har redusert forbruket. Videre skyldes den lave norskproduserte andelen at soyamel er basert på importert råstoff. I 2011 kunne SLF opplyse at 84 prosent av vitaminer/mineraler var norskprodusert, men statistikken tidligere ikke muliggjorde inndeling på land. SLF har i 2012 ikke klart å skille mellom norskprodusert og import, men kun opplyst at den totale mengden av vitaminer/mineraler var om lag 88 000 tonn.

Avlingsutslaget av varierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer i kraftfôret mellom år. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av matkornet som avregnes som fôrkorn.

Figur 3.2 viser sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2012. Forbruket omfatter fett, protein og karbohydrater (ikke vitaminer), der proteinandelen i perioden er økt noe, mens andelen karbohydrater er gått noe ned.

Figur 3.2 Sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2012

Kilde: Statens landbruksforvaltning

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plante- helse

Både trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plante- helse er viktige mål for landbrukspolitikken. Meld. St. nr. 9 (2011–2012) setter trygg mat inn i en vid sammenheng og sier: «Matsikkerhet, i tråd med FN sin definisjon, videreføres som et overordnet mål i norsk landbruks- og matpolitikk. All mat som omsettes i Norge skal være trygg. Nok og trygg mat skal danne grunnlag for at befolkningen kan sette sammen et fullgodt kosthold.», og det sies videre: «God dyrevelferd er et mål i seg selv og befolkningen forventer at dyrene skal ha det godt. Oppmerksomheten i samfunnet er stor og det stilles høye etiske krav til behandlingen av dyr.» I tillegg nevnes det at «God plante- og dyrehelse og god hygiene er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon».

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe. Trygg mat er ikke et entydig begrep. Det vil i alle fall legge vekt på helseaspektet, men begrepet vil også kunne ha et videre innhold og omfatte svært forskjellige elementer som ernæring, bestråling, emballasje, markedsføring, dyrehelse og -velferd, genmodifisering og handelshindringer¹¹.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Dette kapitlet tar opp deler av problematikken angående sykdommer som er overførbare mellom dyr og mennesker, zoonoser. Det er Mattilsynet som har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Nasjonalt folkehelse-institutt og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

Ved undersøkelse for listeriose, ble det i 2011 funnet en positiv prøve, og det var i importert fisk. Også for salomonellose ble det funnet én positiv prøve, dette var i en kjøttkrappreve. For E.coli ble det tatt 48 prøver (hovedsakelig fra mat, men også dyr

---

¹¹ Nærmere behandling av ulike tolkninger er gitt i rapporten:

Veggeland F. og S. Berge. 2001. *Trygg mat – begreper, erfaringer og strategier*. NILF-notat 2001-4

og miljø) i forbindelse med utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom prøvene og tilfellene hos mennesker.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler¹⁾

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2010		2011	
Campylobacteriose	101	8,9	938	6,0	Ikke tilgjengelige data ⁵⁾			
Salmonellose ²⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	5 414	0,0	6 829	0,0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	113 ³⁾	2,7	163 ⁴⁾	0,6
Infeksj. med E. coli	4 050	0	59	0,0	> 200		48	
Brucellose	1 062	0	ukjent	0,0	Alle prøver negative			

1) Fisk og skalldyr er ikke med.

2) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker.

3) Av dette var 85 prøver av villfisk, mens resten var av oppdrettsfisk.

4) Her var 93 prøver av importerte fiskeprodukter, mens resten var av norsk villfisk.

5) Det gjøres ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2011.

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Det norske «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS) ble implementert i hele landet i 1975, og Nasjonalt folkehelseinstitutt er ansvarlig for dette systemet. Hovedhensikten med MSIS er overvåking av smittsomme sykdommer for å følge smittesituasjonen, oppdage trender og avdekke utbrudd, slik at forebyggende tiltak raskt kan settes i verk. I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (i dag 53) til Folkehelseinstituttet.

Tabell 4.2 Antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker

Sykdom	2006	2007	2010	2011
Campylobacteriose	2 588	2 836	2 673	3 005
Infeksjon med E. coli	51	26	51	47
Listeriose	27	50	23	21
Salmonellose	1 805	1 649	1 367	1 290
Shigellose	138	148	132	163
Yersiniose	86	71	52	60
Totalt	4 695	4 780	4 298	4 586

Kilde: Zoonoserapporten 2011 og Folkehelseinstituttet.

Det registreres årlig 2 500–3 000 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge, hvor både husdyr og ville fugler og dyr anses som friske smittebærere. Fjørfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

Ca. 80 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. I Europa som helhet er imidlertid antall personer som smittes med salmonellose på vei ned, men i Norge er antall personer smittet innenlands økende. Dette til tross for at forekomsten av salmonella i norske husdyr og kjøttvarer fortsatt er svært lav.

Norge hadde et større utbrudd av listeria i 2007, hvor smitekilden var økologisk mykost fra et småskalameieri, og 5 personer døde da av sykdommen. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet, og i 2009 var det 4 dødsfall på grunn av listeria. I 2010 døde 2 personer av listeria, og i 2011 var det 4 dødsfall.

Tuberkulose hos storfe og brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Trikiner ble i 2011 ikke påvist hos slaktede svin eller hester, og heller ikke i de tre ulvene, den ene bjørnen og det ene villsvinet som ble kontrollert. Av de 96 undersøkte rødrevne ble det funnet *T.nativa* i en. Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i verken slaktede dyr eller i de kontrollerte hunder, rødrever, mårhunder, vaskebjørner og ulver. Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2011 ble det tatt prøver av hunder, polarrev, reinsdyr, isbjørner og sel i Svalbard-området. Av de 19 kontrollerte reinsdyrene var 10 positive, og av de 140 polarrevne var 5 positive. En rødrev fra fastlands-Norge ble også undersøkt, men den var negativ.

En studie ble i 2008 satt i gang for å kartlegge forekomsten av bakterien som forårsaker Q-feber. Da ble prøver fra storfe undersøkt, mens det i 2009 ble undersøkt prøver fra småfe. I 2010 ble både storfe, sauer, griser og alpakaer undersøkt, mens det i 2011 kun ble tatt prøver av tankmelk. Alle de 3 289 prøvene i 2011 var negative, og det har alle tidligere resultater også vært. Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke.

Kjøttbransjen¹² har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen. Kugalskap (BSE) er ikke påvist i Norge, og i 2011 ble totalt

¹² Kilde: *Kjøttets tilstand 2011*. Årlig rapport fra Animalia. Utgitt første gang i 2000

18 023 storfe undersøkt etter faste kriterier. Smitteveiene er ikke helt klarlagt, men overføring av sykdommen settes i forbindelse med nedsatt temperatur ved varmebehandling av animalsk materiale til fôr i Storbritannia¹³. Fra 1. juli 2011 vedtok EU sin faste komité for matkjeden og dyrehelse å trappe ned BSE-overvåkingen av friske storfe i EØS-området. Alderen for dyr som skal testes for BSE ble da hevet fra 4 til 6 år.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I 2002 ble det rapportert om 111 tilfeller av borreliose i Norge, i 2008 hadde tallet økt til 345 tilfeller, mens i 2010 og 2011 var tallet henholdsvis 288 og 247 tilfeller¹⁴.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler¹⁵

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009. Hovedmålsettingene og mange av tiltakene i den nye handlingsplanen er videreført fra tidligere handlingsplaner. Planen fokuserer imidlertid sterkere på kunnskaper og holdninger hos brukerne, med særlig fokus på integrert plantevern og økologisk produksjon.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1 500 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Prøveuttaket omfatter vareslag som er viktige i det daglige kostholdet, men også varer som konsumeres mer sporadisk.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride de grenseverdier som er fastsatt i gjeldende forskrifter¹⁶. I følge forskriften fikk alle plantevernmidler som ikke hadde en spesifikk grenseverdi fra før, en nedre grense på 0,01–0,05 mg/kg. Grenseverdien er høyeste nivå av plantevernmiddelrester som er tillatt i mat og fôr. Ved fastsettelse av grenseverdier tas det utgangspunkt i rester som vil forekomme ved riktig bruk av plantevernmidlet.

I 2011 ble det undersøkt 1 471 prøver, derav 78 prøver av matkorn og ris. Av de ordinære stikkprøvene var 37 prosent norskprodusert, mens 63 prosent var importert. Av disse prøvene var 113 merket økologisk. I alt ble 90 ulike vareslag av frukt, grønnsaker, barnemat, animalske produkter og korn/ris fra 59 forskjellige land analysert. Det ble undersøkt for 300 virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 122 ulike plantevernmidler.

Av totalt 598 analyserte prøver av frisk frukt og bær var 26,3 prosent av samlet prøveuttak uten påvisbare rester av plantevernmidler (tabell 4.3). Gjeldende grenseverdier ble overskredet i 1,2 prosent av prøvene (0,0 % overskridelse i norske og 1,5 % i importerte produkter). Det ble oftere påvist rester av plantevernmidler i importerte varer enn norske varer. I frisk frukt og bær ble det påvist rester under

¹³ Veterinærinstituttets nettsider: Faktaark 1/2001 02.02. *Bovine Spongiform Encephalopati (BSE)* gir oversikt over utbredelse, diagnose, smitte, kontroll og bekjempelse og zoonotiske aspekter

¹⁴ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹⁵ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, rapporten Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler 2008

¹⁶ Forskrift 18. august 2009 nr 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

grenseverdien i 72,5 prosent av prøvene, og oftere i importvarer (73,9 %) enn i norskproduserte varer (68,1 %).

Av grønnsaker ble det tatt 642 prøver. Rester under grenseverdien ble påvist i 29,1 prosent av prøvene, noe som er en langt mindre andel enn i frukt og bær. Dette resultatet viser en forbedring fra 2010, etter som det i 2010 ble funnet rester under grenseverdien i 35,3 prosent av grønnsaksprøvene. Det er i de importerte grønnsakene forekomsten har blitt redusert. Totalt var det rester over grenseverdi i 1,6 prosent av prøvene av grønnsaker, og dette var kun i importerte varer. Andelen funn over grenseverdien er høyere i grønnsaker enn i frisk frukt og bær. Årsaken til varierende andel funn i grønnsaker mellom år kan skyldes ulike typer importert grønnsak tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2011

	Prosent rester over			Prosent rester under			Sum ant. prøver
	Grenseverdi			grenseverdi			
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frisk frukt, bær og	0,0	2,1	1,3	35,2	58,1	50,0	1 240
Herav: frisk frukt	0,0	1,5	1,2	68,1	73,9	72,5	598
Herav: grønnsaker	0,0	2,9	1,6	19,9	37,0	29,1	642
Matkorn og ris	0,0	10,7	3,8	14,0	32,1	20,5	78
Økologiske varer	0,0	0,0	0,0	0,0	4,1	2,7	113

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler 2011.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 78 partier vare, hvorav 28 importprøver. Også her var det hyppigere funn i importerte varer enn i de norskproduserte, mer enn tredobbelt så mye som i norske varer. Det ble påvist rester over grenseverdien i tre prøver av ris, to fra India og en fra Vietnam i 2011.

Det ble tatt ut 113 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 40 var norskproduserte. Det ble påvist rester av plantevernmidler i tre av de importerte varene; cherrytomater fra både Spania og Israel og appelsin fra Sør-Afrika. I mot-setning til i 2010 (da det ble funnet rester i økologisk norskprodusert potet), så var alle norske prøver negative i 2011.

For barnemat ble det i 2011 tatt prøver av 44 varepartier med grøt, middagsglass, frukt-/grønnsakspuréer, drikker og velling. Det ble ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat/barnegrøt i 2011.

I 2011 var Norge med i «Sørøst-Asia-prosjektet». Dette er et nordisk samarbeidsprosjekt hvor det tas ekstra kontroller av utvalgte varer (risikoprodukter) fra Thailand. Hensikten er å se om tilsvarende varer fra Thailands naboland også har høye restverdier. Det ble totalt tatt 19 prøver i Norge, av varene bønner med belg, karriblader, aubergine, basilikum, chilipepper, grønnskål, koriander og mynte. I 6 av prøvene ble det til sammen gjort 13 funn over gjeldende grenseverdi, mens det totalt ble gjort 10 funn over analytisk kvantifiseringsgrense.

Appelsinjuiceprosjektet skulle undersøke om appelsiner som presses til juice med skallet på kan inneholde for mye plantevernmiddelrester (fordi appelsiner ofte behandles med soppmidler etter høsting). I prosjektet ble det tatt 17 prøver av ferskpresset juice på kafé. Det ble påvist funn i 16 av prøvene, men alle resultatene

var under grenseverdiene. Soppmidlet Imazalil ble påvist i alle de 16 positive prøvene, mens to andre soppmidler ble påvist i ca. halvparten av prøvene.

Det ble også gjennomført et prosjekt mot industripotet. Dette pga. endret forbruk av potet, over til mer konsum av potetgull, pommes frites, potetmos og andre produkter. Det ble tatt 17 prøver, og gjort totalt 3 funn av plantevernmidler. Men alle funnene var langt under gjeldende grenseverdier.

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Overvåkning av fremmedstoffer i levende dyr og slakt startet i 1985 og har siden blitt utvidet til å omfatte småfe, fjørfe og rein i tillegg til storfe og gris. Tabell 4.4 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr. I 2005 ble det funnet overskridelser av grenseverdier på et helt annet nivå enn tidligere år. I alle tilfeller er det kadmiumverdien som er for høy. Dette må derfor ses som et direkte resultat av importen av råstoff til mineraltilskudd som var sterkt forurenset med kadmium fra Kina tidlig i 2005.

Som tabell 4.4 viser, ble det funnet totalt 25 prøver fra storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2011, mens tilsvarende i 2010 var 44. Hos levende dyr i 2011 gjelder det for høy verdi av thyrostatikumet 2-thiouracil i 23 av prøvene, og en av prøvene var over grenseverdiene. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomstfamilien. I de to andre prøvene ble det funnet 17-alfa-nandrolon, et stoff som produseres naturlig i ulike mengder avhengig av kjønn og status. Men i disse tilfellene var nivået over anbefalt grenseverdi. Thyrostatikumet 2-thiouracil ble også funnet i 2 prøver fra sauekjøtt, men ingen av disse var over grenseverdiene. I svinekjøtt ble det funnet en prøve med steroidene 17-beta-nandrelon og beta-boldeon. Disse funnene kan ikke forklares med naturlig produksjon i dyret. Den forurensningen som ble funnet i kjøtt var spor av tungmetallet kadmium. Funnene ble gjort i nyreprøver fra storfe og sau, og resultatene var over grenseverdiene.

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.4 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Gruppe A - Forbudte stoffer, levende dyr

	2005		2010		2011	
	Ant. ¹⁾	Pos. ²⁾	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	359	0	349	26	346	14
Svin	28	0	23	0	19	2
Småfe	-	-	-	-	-	-
Fjørfe			35	0	29	0

Gruppe A - Forbudte stoffer, kjøtt

	2005		2010		2011	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	318	0	406	18	419	11
Svin	132	0	255	2	281	0
Småfe	80	0	97	2	114	2
Fjørfe			235	0	185	0

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater, kjøtt

	2005		2010		2011	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	387	0	384	0
Svin	110	0	366	0	385	0
Småfe	141	0	387	0	388	0
Fjørfe			215	0	180	0

Gruppe B3 - Forurensninger, kjøtt

	2005		2010		2011	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	69	3	74	3
Svin	122	35	62	0	67	0
Småfe	87	14	72	10	77	18
Fjørfe			49	0	44	0

1) Ant.: antall prøver

2) Pos.: antall prøver som overstiger tillatt grenseverdi

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2012.

I Norge har vi fortsatt nedfôring etter radioaktivitet i dyr som har vært på utmarksbeite, som en følge av ulykken i Tsjernobyl i 1986. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annen mat, f.eks. kraftfôr eller gress fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen.

Tabell 4.5 viser antall dyr som er nedfôret, antall saker, og beløp som er utbetalt i erstatning.

Tabell 4.5 Radioaktivitet – erstatninger per år

År	Antall dyr nedfôret	Kr utbetalt erstatning	Antall saker
2004	12 323	993 000	135
2005	16 592	1 281 900	179
2006	39 037	3 678 400	364
2007	10 761	739 600	121
2008	11 756	1 262 500	244
2009	17 948	2 107 800	324
2010	19 917	2 246 200	321
2011	12 766	1 465 051	250

Kilde: SLF

I 2006 var det en stor økning i antall saker. Økningen skyldes hovedsakelig at dette var et meget bra år for sopp. Soppen inneholder større mengder radioaktivt Cesium enn grønne planter, og beitedyr som spiser sopp får et høyere innhold av radioaktivitet. Gode soppår gir derfor utslag på denne statistikken. Halveringstiden for radioaktivt Cesium er 30 år, og radioaktivitetsnivået i Norge går gradvis ned. Men i enkelte år er det økning i radioaktivitetsmålingene, og dermed flere dyr som må nedfôres før slakting.

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹⁷

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) står det blant annet at: «*Dyrevelferden vurderes samlet sett som god i Norge. I internasjonal sammenheng er norsk regelverk for dyrevelferd på et høyt nivå. Til tross for dette er det fremdeles noen utfordringer knyttet til dyrevelferd i landbruksproduksjon. Det er bl.a. rapportert stigende tapstall for både sau og rein på beite, og det er en rekke utfordringer knyttet til driftsformer og infrastruktur i norsk husdyrproduksjon*».

Det er et stadig økende antall dyr som holdes i løsdrift, og det er et krav i regelverket om at alt storfe skal gå i løsdrift fra 2024, jfr. Forskrift om hold av storfe. Dette gir kyrne mulighet for bevegelse og sosial adferd, og er således en positiv utvikling i tråd med vurderingene som ligger til grunn. Mattilsynet kan dispensere fra bestemmelsene i forskriften og sette vilkår for dispensasjonen.

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene. Dette er positivt. Mattilsynet har også hatt en restriktiv holdning til dispensasjoner i denne forbindelse.

Blant dyrevelferdsutfordringene i norske dyrehold ser Mattilsynet blant annet på hold av slaktekylling, hvor det er avdekket dyrevelferdsmessig utfordringer i

¹⁷ Tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand» og Mattilsynets årsrapport

produksjonen. Ekstensiv drift med hold av dyr utendørs har også lenge vært vurdert som en risikofaktor for dyrevelferden. Slikt dyrehold blir ofte oppfattet som en lettvinnt måte å holde dyr på, og i mange tilfeller får dyrene dermed for dårlig stell og for lite tilsyn.

Tapstall for beitedyr viser at det fortsatt er betydelige utfordringer med velferd for sau på beite¹⁸. Mattilsynet har gjennomført et tilsynsprosjekt i norsk sauehold i regionene Nordland, Trøndelag/Møre og Romsdal, Hordaland/Sogn og Fjordane og Hedmark/Oppland¹⁹. Hensikten med tilsynsprosjektet var å forbedre dyrevelferden for sau på utmarksbeite. Konklusjonen i prosjektet er at det ses i liten grad sammenheng mellom stellfaktorer som røkter/eier kan påvirke og dårlig velferd / tap på utmarksbeite, og velferdsutfordringene på utmarksbeite er ikke blitt mindre siden prosjektstart i 2007. Prosjektgruppa anbefalte at Mattilsynet må prioritere tilsyn med velferd for sau på utmarksbeite i framtida.

Tabell 4.6 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i perioden 2008–2012. Det var en økning i antall tilsyn fram til 2008, men etter det har antallet blitt redusert til mellom ca. 9 700 og 10 250.

Tabell 4.6 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2011	2012
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	10 249	9 932

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2012.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering et av svært få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet (tidligere Statens dyrehelsetilsyn) lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte. Det har i perioder vært noe etterslep med registrering og utmelding av mindre alvorlige smittsomme sykdommer.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer nå kan erklære oss fri for sykdommene.

De siste årene har likevel vært preget av et endret trusselbilde i forhold til smittsomme sykdommer. Det har vært et økende antall salmonellapositive storfebesetninger, med 10 nye tilfeller i 2011.

¹⁸ Se også kapittel 6.3 Tap av dyr på beite

¹⁹ Mattilsynets tilsynsprosjekt 2007-2010, Velferd for beitedyr

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har i noen sauebesetninger medført alvorlige sykdomsangrep. Fra 2008 tom. 2012 ble det påvist totalt 102 tilfeller av alvorlig fotråte. Alvorlig fotråte synes å være en sykdom som bare forekommer i Rogaland, og 11 nye tilfeller ble påvist i 2012. Alle besetninger med ondarta fotråte er i gang med eller har fullført sanering.

Drøyt to år etter at blåtungevirus ble funnet hos fire storfebesetninger på Sørlandet ble Norge igjen erklært fritt for denne sykdommen i april 2011.

Svineinfluensa av typen H1N1/09 (såkalt pandemisk influensa) ble høsten 2009 påvist hos nærmere 100 norske besetninger fordelt over hele landet²⁰. Klassisk influensa hos svin er fortsatt ikke påvist i Norge. Prøver tatt av Mattilsynet gjennom overvåkingsprogrammet for virussjukdommer hos gris, viser at det har vært en svak økning i andelen besetninger hvor det påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. Totalt ble det i 2012 undersøkt 4 961 prøver fra 746 besetninger og 50,7 prosent var positive. Til sammenligning var 48 prosent positive i 2011 og 41 prosent i 2010. Dette tyder på at viruset nå er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Tabell 4.7 viser antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer i 2011. Nye båndlagte besetninger inkluderer både primærbesetninger og kontaktbesetninger. Det var en stor økning i antall båndlagte besetninger pga. skrapesyke på sau det siste året. Det betyr ikke at det har vært mange nye skrapesyketilfeller, men det siste tilfellet av klassisk skrapesyke (som var i 2009) var i en besetning som hadde hatt et omfattende livdyrsalg. Ved skrapesyke blir også kontaktbesetninger båndlagt, og det var ca. 100 besetninger som ble definert som kontaktbesetninger til denne flokken fra 2009. Dette gjøres uten at det er påvist sykdom i disse besetningene.

Tabell 4.7 Antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer 2011

Dyreart	Sykdom	Nye båndlagte 2011	Totalt antall båndlagte 31.12.2011
Storfe	Paratuberkulose	0	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	4	4
	Salmonellose	10	3
Svin	Salmonellainfeksjoner	3	1
	Influensa*	5	3
Sau	Skrapesyke	5	14
	Paratuberkulose	0	1
	Fotråte	23	27
	Salmonellose	2	1

*Tradisjonell influensa som gir sykdom hos gris

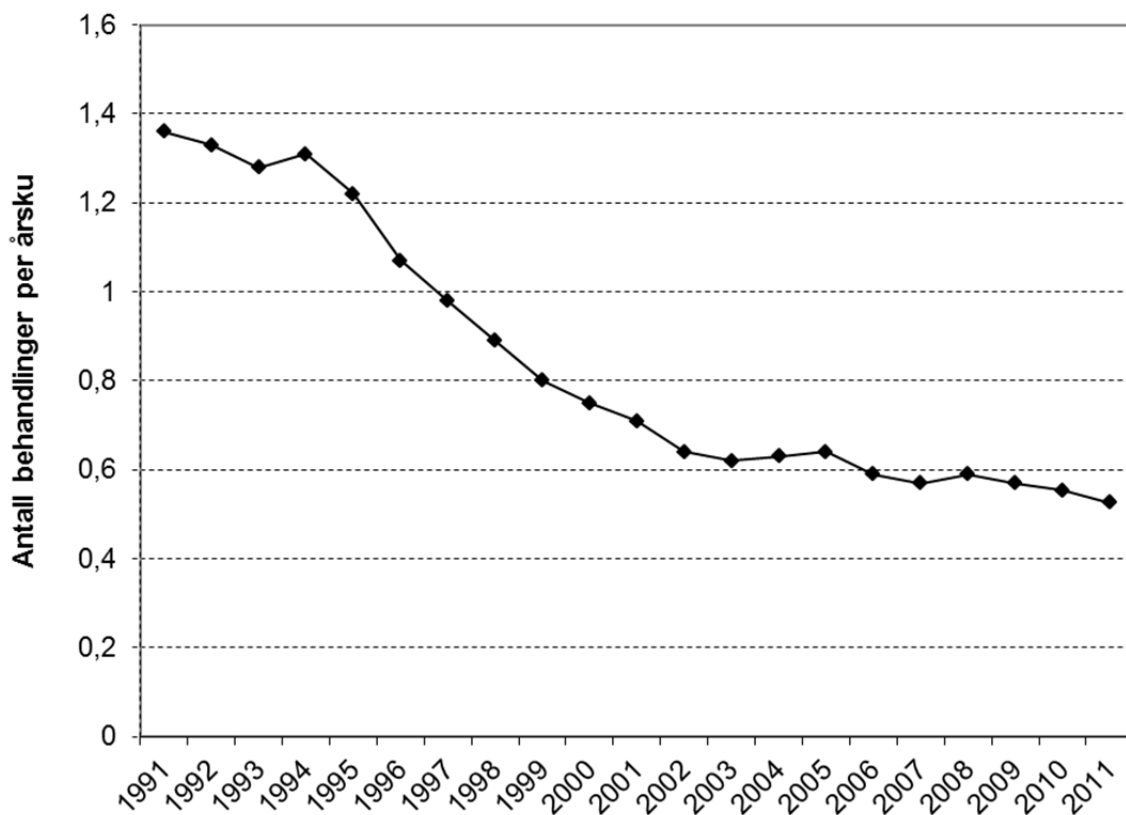
Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2012.

²⁰ Helsetjenesten for svin, årsrapporter 2009-2012

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,53 i 2011 (Figur 4.1). Siden 1994 har antall sykdomsbehandlinger er årsku sunket jevnt.

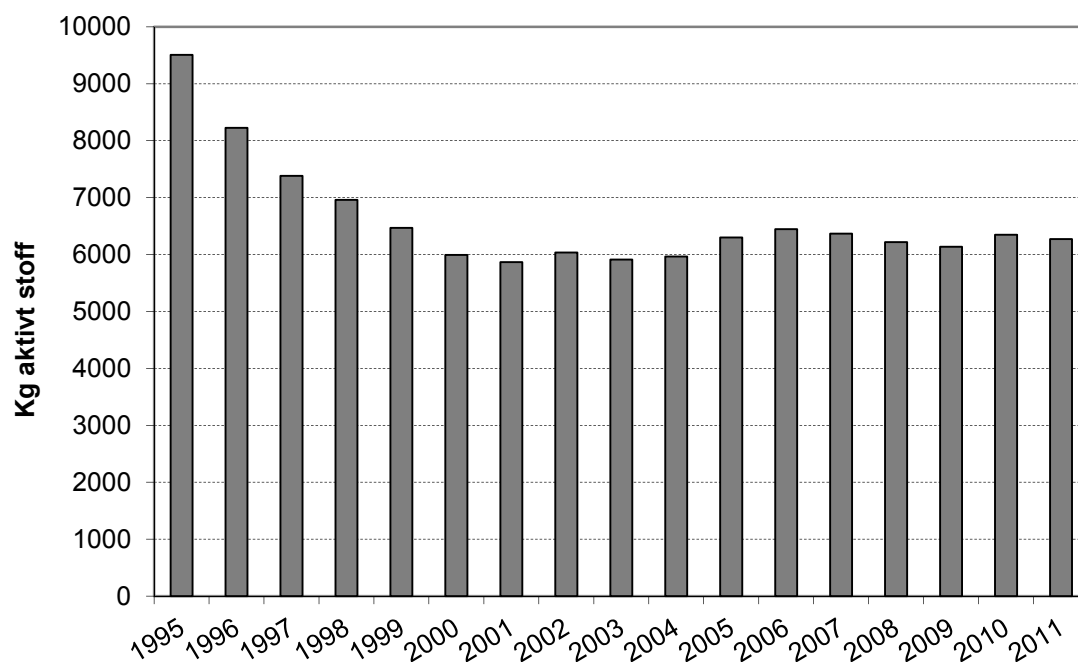

Figur 4.1 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per melkeku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe, Årsrapport fra helsekortordninga 2011.

Figur 4.2 viser solgt mengde av veterinære antibakterielle midler i Norge i perioden 1995–2011. Antall kilo aktivt stoff er redusert med 34 prosent i perioden.

Nedgangen i antibiotikaforbruket til produksjonsdyr og endringene i forskrivningsmønsteret skyldes først og fremst at husdyrnæringen i andre halvdel av 1990-tallet gjennomførte systematiske kampanjer for å redusereforbruket av antibiotika til dyr samt for riktig bruk av antibiotika.

Figur 4.2 Salg av veterinære antibakterielle midler i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm – Vet rapporten 2011.

Tabell 4.8 til tabell 4.10 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i perioden 2001 til 2007, 2010 og 2011 for storfe, sau og gris. I 2008 og 2009 var det (ifølge Animalia) så store avvik mellom det antall dyr Mattilsynet oppgir å ha kontrollert og det antall dyr bransjen mener er slaktet, at det ikke lar seg gjøre å føre etterrettelig statistikk på området. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Tidligere tellemåter var beheftet med mye usikkerhet og måtte korrigeres på ulike vis, hvert år. Siden tellemetoden er forskjellig kan ikke tallene fra og med 2010 sammenlignes med tall for tidligere år.

Tabell 4.8 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2002	346 697	45	0,013
2003	336 953	13	0,007
2004	335 816	15	0,004
2005	312 368	21	0,007
2006	296 837	22	0,007
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2011	305 433	14	0,005

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2012.

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, sau

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2002	1 167 706	226	0,019
2003	1 235 809	234	0,019
2004	1 299 880	223	0,017
2005	1 205 817	228	0,019
2006	1 206 076	313	0,026
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2011	1 198 053	130	0,011

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2012.

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde	
		under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2002	1 339 865	619	0,046
2003	1 345 243	509	0,038
2004	1 550 206	589	0,038
2005	1 480 049	590	0,040
2006	1 369 562	634	0,046
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2011	1 582 692	413	0,026

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2012.

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet. Tabellene 4.11 og 4.12 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner. I begge gruppene var det høye tall for dødelighet i 2009. Noe av forklaringen på dette var den spesielt kalde vinteren i 2009. En del av produsentene begrenset nok ventilasjonen for å spare på fyringsutgiftene, og dette medførte kronisk hjertesvikt og dermed nedsatt kondisjon. En ble oppmerksom på sammenhengen mellom ventilasjon og antall døde dyr. Det ble derfor satt mer fokus på ventilasjon, og det har medført en betydelig forbedring. Langtransport i sterk kulde gjorde også forholdene vanskelig i 2009. I 2010 og 2011 har tallene igjen gått ned for hvert år.

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2003	40 194 727	48 234	0,12
2004	42 577 696	46 836	0,11
2005	44 298 924	62 019	0,14
2006	48 359 007	82 210	0,17
2007	54 344 141	82 817	0,15
2008	61 991 928	95 980	0,15
2009	57 646 985	112 524	0,20
2010	62 936 270	99 279	0,16
2011	62 716 961	86 954	0,14

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2012.

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2003	1 971 256	11 433	0,58
2004	2 249 292	11 471	0,51
2005	1 967 259	9 443	0,48
2006	1 398 048	4 893	0,35
2007	436 480	1 520	0,35
2008	448 522	2 478	0,55
2009	492 439	3 435	0,70
2010	538 505	2 898	0,54
2011	437 670	1 693	0,39

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2012.

4.3 Planterehelse

I følge Mattilsynet er status for planterehelse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler. I 2012 utførte Mattilsynet 1 537 tilsyn med primærproduksjon av planter (tab 4.13), og dette er 40 tilsyn mer enn året før. Det er kun få skadegjørere som den europeiske planterehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs A2 liste inneholder 137 alvorlige skadegjørere, og av disse er det 12 som ved utgangen av 2012 er under bekjempelse i Norge.

Tabell 4.13 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2011	2012
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 497	1 537

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2012.

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2008 ble pærebrann oppdaget i to nye kommuner i Norge, og i 2009 ble den for første gang påvist i en planteskole. I 2010 utførte Mattilsynet 12 675 inspeksjoner, og 2 348 eiendommer ble ryddet. I tillegg kommer et betydelig arbeid i regi av andre, særlig kommunene. Det er gjennomført både kartlegging og bekjempelse av pærebrann i henhold til plan for 2012. Det var moderat spredning av sykdommen dette året.

Tabell 4.14 viser en oversikt over noen nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2007 til 2012. Phytophthoraramorum er en karantenskadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. Den ble funnet for første gang i Norge i 2002, og er påvist i flere hagesentere og planteskoler, spesielt på Vestlandet. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. Sharkavirus er også funnet i planteskoler og hagesentere, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer.

Karantenskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. I 2012 ble det gjort påvisninger i virksomheter med mortrær (kvistbank), planteskole eller frukthage og i sporadiske epletrær. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte.

Rød marg i jordbær ble påvist på to nye produksjonssteder for bærproduksjon av jordbær i 2012, begge i områder av landet hvor skadegjøreren også tidligere er funnet. Den er til nå påvist på til sammen 24 produksjonssteder fordelt på fem geografiske områder; Hedmark, Agder, Hordaland/Rogaland, Vestfold og Møre og Romsdal.

Bioforsk og Mattilsynet er bekymret for økende antall funn av potetcystenematode, da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I forbindelse med et pågående kartleggingsprogram har det vært en forventet, sterk økning i påvisninger av hvit potetcystenematode. Kartleggingsprogrammet har også i 2012 resultert i påvisninger av gul PCN, men det er ikke funnet hvit PCN. Prøver som ble tatt ut i andre sammenhenger, for eksempel anleggsvirksomhet, har også gitt påvisninger. Flere av disse er ikke artsbestemt.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011 og har fortsatt i 2012. Det er gjort 1 funn av lys ringråte i Rogaland i 2012.

Tabell 4.14 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Sharkavirus (plommer)	12	11	7	3	10	3
Heksekost (epler)	0	0	1	19	29	60
Rød Marg (jordbær)	1	5	3	1	0	2
Phytophthoraramorum	38	37	19	20	46	4
Hvit krysantemumrust	0	1	0	0	2	1
Gul potetcystenematode	2	3	3	48	35	52
Hvit potetcystenematode	2	0	0	2	4	0
Lys potetringråte	13	21	0	0	0	1

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2012.

5 Distriktspolitikk og sysselsetting

IMeld. St. nr. 9 (2011–2012) heter det blant annet at «Det legges opp til en aktiv eiendoms- og bosettingspolitikk som kan bidra til å sikre bosettingen i distriktene». Dette kapitlet tar opp utviklingen i antall jordbruksbedrifter, arbeidsforbruket, rekruttering til jordbruket og bygdeutvikling.

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsbasis er behandlet i tabell 2.4 hvor også den relative andelen jordbruksbedrifter i de forskjellige størrelsesgruppene er tatt med, i tillegg til utviklingen i leid areal. I dette kapitlet skal vi se på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktspolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av Tabell 5.18). Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og den relative andelen av størrelsesgruppene er vist på landsbasis i tabell 2.4. Tabell 5.1 viser utviklingen på landsdelsnivå.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-12
Østlandet	< 100	10 097	5 407	4 751	4 654	4 543	-7,1	-6,6	-2,2
	100-199	8 051	6 187	5 022	4 863	4 703	-2,0	-4,2	-3,2
	200-299	4 159	3 842	3 156	3 097	3 039	0,5	-2,5	-1,9
	300-499	2 825	3 012	2 851	2 822	2 720	2,4	0,1	-2,3
	500-799	1 013	1 241	1 345	1 320	1 314	5,4	2,6	-1,2
	≥ 800	254	533	731	748	789	7,3	10,1	3,9
	Alle j.bedr.	26 399	20 222	17 856	17 504	17 108	-3,5	-3,5	-2,1
Agder og Telemark	< 100	3 753	1 803	1 642	1 556	1 559	-7,3	-7,2	-2,6
	100-199	1 442	1 175	960	961	928	1,0	-3,6	-1,7
	200-299	454	491	452	434	411	6,9	0,0	-4,6
	300-499	191	347	349	339	339	12,1	5,6	-1,4
	500-799	26	65	112	116	121	24,1	14,2	3,9
	≥ 800	2	13	20	24	25	0,0	23,3	11,8
	Alle j.bedr.	5 868	3 894	3 535	3 430	3 383	-4,8	-4,5	-2,2
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 407	1 379	-5,9	-3,8	-1,7
	100-199	2 168	1 661	1 295	1 230	1 210	-1,8	-4,6	-3,3
	200-299	1 226	1 171	939	928	894	4,9	-2,4	-2,4
	300-499	542	716	767	782	773	8,9	3,2	0,4
	500-799	61	166	253	252	271	8,1	13,8	3,5
	≥ 800	7	33	73	81	82	8,8	23,8	6,0
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 680	4 609	-2,1	-2,4	-1,5
Vestlandet	< 100	9 500	5 043	4 076	4 029	4 031	-5,7	-7,4	-0,6
	100-199	4 967	3 908	3 141	2 988	2 853	0,9	-4,1	-4,7
	200-299	1 165	1 640	1 500	1 485	1 407	8,1	2,3	-3,1
	300-499	254	558	785	776	776	14,1	10,8	-0,6
	500-799	18	77	138	164	163	9,9	20,3	8,7
	≥ 800	4	11	26	25	36	7,2	18,5	17,7
	Alle j.bedr.	15 908	11 237	9 666	9 467	9 266	-3,3	-4,4	-2,1
Trøndelag	< 100	2 992	2 003	1 479	1 485	1 472	-6,2	-6,2	-0,2
	100-199	3 622	2 144	1 908	1 814	1 755	-2,4	-5,7	-4,1
	200-299	2 136	1 631	1 507	1 432	1 372	2,9	-3,1	-4,6
	300-499	939	850	1 324	1 303	1 290	5,8	3,2	-1,3
	500-799	123	203	403	439	443	6,9	11,4	4,8
	≥ 800	19	3 700	140	148	161	6,6	19,9	7,2
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	6 621	6 493	-2,3	-3,3	-2,0
Nord- Norge	< 100	2 710	1 120	985	921	892	-8,0	-8,8	-4,8
	100-199	2 036	1 399	1 114	1 073	1 022	-1,8	-5,3	-4,2
	200-299	1 227	1 116	890	868	832	3,9	-2,9	-3,3
	300-499	522	837	781	748	753	14,2	3,7	-1,8
	500-799	46	162	239	250	254	14,4	16,2	3,1
	≥ 800	4	17	44	50	61	7,2	24,4	17,7
	Alle j.bedr.	6 545	4 651	4 053	3 910	3 814	-3,8	-4,3	-3,0

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % - vis endring		
		1999	2005	2010	2011	2012*	89-99	99-10	10-12
Landet	< 100	31 237	16 974	14 359	14 052	13 876	-6,6	-6,8	-1,7
	100–199	22 286	16 474	13 440	12 929	12 471	-1,3	-4,5	-3,7
	200–299	10 367	9 891	8 444	8 244	7 955	2,7	-1,8	-2,9
	300–499	5 273	6 320	6 857	6 770	6 651	4,9	2,4	-1,5
	500–799	1 287	1 914	2 490	2 541	2 566	6,1	6,2	1,5
	≥ 800	290	4 307	1 034	1 076	1 154	7,3	12,3	5,6
<i>Alle j.bedr.</i>		<i>70 740</i>	<i>53 003</i>	<i>46 624</i>	<i>45 612</i>	<i>44 673</i>	<i>-3,3</i>	<i>-3,7</i>	<i>-2,1</i>

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Det har vært en kraftig nedgang i antall jordbruksbedrifter over hele landet i perioden fra 1999 til 2012. I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent. De minste jordbruksbedriftene hadde den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 300 dekar økte i antall. Fra 2010 til 2012 gikk antall bruk ned med 4 prosent, og i denne perioden var det bruk med over 400 dekar som økte i antall.

I perioden 1999 til 2010 er den relative tilbakegangen i antall jordbruksbedrifter størst i Agder og Telemark med 4,5 prosent per år, og minst i Rogaland med 2,4 prosent per år. Fra 2010 til 2012 var den relative tilbakegangen størst i Nord-Norge. På grunn av få bruk i de største arealgruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor for disse. I alle landsdeler har antall bedrifter i størrelsesgruppene under 300 dekar blitt redusert fra 1999 til 2010. Vestlandet er unntak her, hvor størrelsesgruppa 200–300 dekar økte. Etter 2010 har også antall bruk i størrelsesgruppen 300–499 dekar blitt redusert i alle landsdeler bortsett fra Rogaland. På Østlandet har det blitt færre bruk i størrelsesgruppen 500–799 dekar de to siste årene.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser

Statistisk sentralbyrå har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommuneklassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommune- Klasse	Antall kommuner	
1	91	Primærnæringskommuner
2	58	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	66	Industrikommuner
4	73	Mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
5	77	Sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
6	30	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	34	Sentrale tjenesteytingskommuner

Kolonnen med «antall kommuner» viser hvordan fordelingen av kommunene var per 1. januar 2012.

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Fordelingen av kommuneklasser på fylkene: se detaljert del, tabell 6 på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse. I perioden fra 1989 til 1999 ble antall jordbruksbedrifter i størrelsesgruppen under 200 dekar redusert i alle kommuneklassene. I perioden 1999 til 2010 ble i tillegg arealgruppa 200–299 også redusert i alle kommuneklasser, og det samme med gruppa 300–499 i kommuneklassene 5 og 7. I denne perioden hadde klasse 4 størst gjennomsnittlig årlig reduksjon i antall jordbruksbedrifter, mens klasse 2 hadde minst reduksjon. Fra 2010 til 2012 var reduksjonen i antall jordbruksbedrifter størst i klasse 6, med 2,8 prosent.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i Drift		Jordbruksareal i					Årlig % - vis endring		
		1999	2005	2010	2011	2012	89-99	99-10	10-12
Klasse 1	< 100	4 851	2 555	2 242	2 194	2 148	-6,4	-6,8	-2,1
	100-199	4 071	2 983	2 292	2 188	2 129	-0,6	-5,1	-3,6
	200-299	1 703	1 814	1 537	1 506	1 412	5,9	-0,9	-4,2
	300-499	474	942	1 033	1 022	1 037	9,3	7,3	0,2
	500-799	34	133	235	253	260	8,5	19,2	5,2
	≥ 800	2	16	48	52	62	0,0	33,5	13,7
	Alle j.bedr.	11 135	8 443	7 387	7 215	7 048	-2,8	-3,7	-2,3
Klasse 2	< 100	5 288	3 135	2 652	2 610	2 503	-5,7	-6,1	-2,8
	100-199	4 814	3 552	2 846	2 720	2 594	-1,0	-4,7	-4,5
	200-299	2 167	2 280	1 894	1 833	1 773	4,4	-1,2	-3,2
	300-499	767	1 187	1 339	1 349	1 320	6,9	5,2	-0,7
	500-799	139	263	364	378	406	7,9	9,1	5,6
	≥ 800	22	78	130	130	141	7,2	17,5	4,1
	Alle j.bedr.	13 197	10 495	9 225	9 020	8 737	-2,4	-3,2	-2,7
Klasse 3	< 100	5 491	2 896	2 436	2 373	2 363	-6,3	-7,1	-1,5
	100-199	3 244	2 539	1 998	1 935	1 861	-0,5	-4,3	-3,5
	200-299	1 341	1 372	1 144	1 129	1 092	4,2	-1,4	-2,3
	300-499	629	889	937	914	911	5,6	3,7	-1,4
	500-799	145	238	340	353	357	3,7	8,1	2,5
	≥ 800	38	70	116	125	134	9,0	10,7	7,5
	Alle j.bedr.	10 888	8 004	6 971	6 829	6 718	-3,4	-4,0	-1,8
Klasse 4	< 100	5 545	2 637	2 195	2 131	2 187	-6,9	-8,1	-0,2
	100-199	3 159	2 414	1 962	1 893	1 818	-0,3	-4,2	-3,7
	200-299	1 360	1 404	1 197	1 175	1 130	3,7	-1,2	-2,8
	300-499	609	926	951	904	882	6,7	4,1	-3,7
	500-799	126	234	314	336	335	7,5	8,7	3,3
	≥ 800	24	54	99	105	121	8,1	13,7	10,6
	Alle j.bedr.	10 823	7 669	6 718	6 544	6 473	-3,8	-4,2	-1,8
Klasse 5	< 100	7 301	3 935	3 583	3 528	3 480	-7,1	-6,3	-1,4
	100-199	5 117	3 786	3 106	3 015	2 934	-2,4	-4,4	-2,8
	200-299	2 660	2 329	1 865	1 813	1 779	0,3	-3,2	-2,3
	300-499	1 920	1 962	1 778	1 771	1 719	3,1	-0,7	-1,7
	500-799	604	827	895	880	877	6,5	3,6	-1,0
	≥ 800	134	329	459	475	495	6,3	11,8	3,8
	Alle j.bedr.	17 736	13 168	11 686	11 482	11 284	-3,8	-3,7	-1,7
Klasse 6	< 100	1 211	577	507	483	476	-7,4	-7,6	-3,1
	100-199	842	605	516	482	448	-1,9	-4,4	-6,8
	200-299	490	443	351	352	349	2,5	-3,0	-0,3
	300-499	264	365	346	342	335	14,5	2,5	-1,6
	500-799	29	87	102	106	102	9,2	12,1	0,0
	≥ 800	7	15	31	35	42	3,4	14,5	16,4
	Alle j.bedr.	2 843	2 092	1 853	1 800	1 752	-3,6	-3,8	-2,8

Tabell 5.2 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Bruksstørrelse dekar		1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-12
Klasse 7	< 100	1 550	817	744	733	719	-7,3	-6,5	-1,7
	100-199	1 039	885	720	696	687	-3,2	-3,3	-2,3
	200-299	646	544	456	436	420	-1,6	-3,1	-4,0
	300-499	610	546	473	468	447	1,7	-2,3	-2,8
	500-799	210	231	240	235	229	4,3	1,2	-2,3
	≥ 800	63	109	151	154	159	9,3	8,3	2,6
Alle j.bedr.		4 118	3 132	2 784	2 722	2 661	-4,0	-3,5	-2,2
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	14 052	13 876	-6,6	-6,8	-1,7
	100-199	22 286	16 764	13 440	12 929	12 471	-1,3	-4,5	-3,7
	200-299	10 367	10 186	8 444	8 244	7 955	2,7	-1,8	-2,9
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 770	6 651	4,9	2,4	-1,5
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 541	2 566	6,1	6,2	1,5
	≥ 800	290	671	1 034	1 076	1 154	7,3	12,3	5,6
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	45 612	44 673	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 5.3 og 5.4 viser utviklingen for jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i ulike kommuneklasser. Det er korrigert for at noen kommuner har skiftet klasse etter 1994 pga. kommuneendringer, slik at kommunene i alle år inngår i den kommuneklasse de tilhører i dag. Fra 1999 til 2010 har jordbruksarealet blitt redusert med 323 000 dekar, og det var en nedgang i alle kommuneklasser. En av årsakene til nedgangen er at det fra 2005 har blitt tatt i bruk nytt digitalt kartgrunnlag (se egen omtale i kapittel 2.1.1). Målt i antall dekar er nedgangen størst i klasse 5 (sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner) med 132 000 dekar, mens den årlige prosentvise nedgangen i perioden er størst i klasse 7 (sentrale tjenesteytingskommuner) med 0,6 prosent. Fra 2010 til 2012 var det klasse 1 (Primærnæringskommuner) som hadde største prosentvise nedgang, mens klasse 7 hadde den minste prosentvise nedgangen.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2007	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Klasse 1	1 448	1 454	1 405	1 391	1 373	0,8	-0,3	-1,1
Klasse 2	1 891	1 937	1 884	1 869	1 849	0,9	0,0	-0,9
Klasse 3	1 432	1 415	1 380	1 376	1 367	0,6	-0,3	-0,5
Klasse 4	1 388	1 382	1 358	1 344	1 332	0,5	-0,2	-1,0
Klasse 5	2 980	2 919	2 848	2 831	2 823	0,1	-0,4	-0,4
Klasse 6	426	435	415	413	408	1,0	-0,2	-0,8
Klasse 7	817	778	768	766	764	-0,2	-0,6	-0,3
<i>Landet</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 060</i>	<i>9 989</i>	<i>9 917</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,7</i>

Når det gjelder utviklingen av fulldyrka areal (tabell 5.4) fra 1999 til 2010, så har den største årlige reduksjonen vært i klasse 1 og 3 (primærnæring- og industrikommuner), og den minste reduksjonen vært i klasse 2 (blandede landbruks- og industrikommuner). Fra 2010 til 2012 var det størst reduksjon i klasse 1 og 4 (hhv primærnæring- og mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner).

Tabell 5.4 Fulldyrka jordbruksareal i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2007	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Klasse 1	1 187	1 137	1 085	1 072	1 056	0,3	-0,8	-1,3
Klasse 2	1 520	1 506	1 450	1 428	1 414	0,3	-0,4	-1,2
Klasse 3	1 106	1 049	1 009	1 002	992	0,0	-0,8	-0,8
Klasse 4	1 159	1 112	1 082	1 069	1 055	0,1	-0,6	-1,3
Klasse 5	2 774	2 690	2 620	2 602	2 593	-0,1	-0,5	-0,5
Klasse 6	363	358	344	341	338	0,4	-0,5	-1,0
Klasse 7	762	722	712	710	708	-0,3	-0,6	-0,3
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 301</i>	<i>8 224</i>	<i>8 155</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,9</i>

5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler

For perioden 2007 til 2013 ble det innført nytt virkesområde for de distriktspolitiske virkemidlene, jfr. «FOR 2006-12-15 nr. 1455: Forskrift om geografisk virkeområde og bruk av de regional- og distriktspolitiske verkemidla». Den nye inndelingen medførte at 24 nye kommuner omfattes av disse virkemidlene, og at folkemengden innenfor virkeområdene økte fra 24,5 prosent av befolkningen til 27,5 prosent. Landet er nå delt i 4 soner (I –IV), hvor sone I er utenfor virkeområdet mens det er økende støttemuligheter fra sone II til IV. Fra før var landet delt i fem områder (A –E), hvor område E var utenfor virkeområdene og det var ingen virkemidler i dette området. Det kunne brukes økende grad av virkemidler fra tiltaksområde D til tiltaksområde A.

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
I	Oslofjord- og Mjøsregionen, Kristiansand-, Stavanger-, Bergens- og Trondheimsregionen.
II	Enkeltkommuner i ytre deler på Sør- og Vestlandet, i tillegg til kommunene Nord- Odal, Øyer, Orkdal og Levanger.
III	Hele Sogn og Fjordane og de fleste kommuner i Møre og Romsdal. Store deler av fylkene Hordaland, Aust- og Vest-Agder og Buskerud. Enkeltkommuner i Østfold, Hedmark og Trøndelag. Bodø og Tromsø.
IV	Finnmark, Troms unntatt Tromsø, Nordland unntatt Bodø. Nordlige deler av fylkene Møre og Romsdal, Oppland og Hedmark. Deler av Trøndelag. Indre deler av fylkene Telemark, Buskerud, Rogaland, Aust-Agder og Hordaland.

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.5 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. I perioden 1999 til 2010 var den årlige reduksjonen av antall jordbruksbedrifter tilnærmet lik i alle soner, mellom 3,6 og 3,9 prosent. Fra 2010 til 2012 hadde sone IV større årlig prosentvis reduksjon enn de andre sonene. I alle soner var den årlige prosentvise reduksjonen av jordbruksbedrifter mindre fra 2010 til 2012 enn den var i perioden 1999 til 2010.

Tabell 5.5 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-12
Sone I (utenfor virkeområde)	< 100	9 834	5 551	4 952	4 868	4 801	-7,0	-6,0	-1,5
	100-199	7 343	5 519	4 422	4 251	4 152	-2,6	-4,5	-3,1
	200-299	4 177	3 583	2 845	2 801	2 729	0,5	-3,4	-2,1
	300-499	2 972	3 031	2 797	2 780	2 674	3,0	-0,6	-2,2
	500-799	938	1 235	1 385	1 359	1 369	5,3	3,6	-0,6
	≥ 800	240	510	709	740	770	7,4	10,3	4,2
Alle j.bedr.		25 504	19 429	17 110	16 799	16 495	-3,6	-3,6	-1,8
Sone II	< 100	1 688	839	786	772	753	-6,4	-6,7	-2,1
	100-199	1 070	789	641	607	596	-0,6	-4,6	-3,6
	200-299	469	479	368	365	372	2,4	-2,2	0,5
	300-499	254	339	364	350	346	6,1	3,3	-2,5
	500-799	44	88	110	122	117	8,8	8,7	3,1
	≥ 800	7	19	32	33	33	3,4	14,8	1,6
Alle j.bedr.		3 532	2 553	2 301	2 249	2 217	-3,3	-3,8	-1,8
Sone III	< 100	12 830	6 732	5 562	5 485	5 472	-6,3	-7,3	-0,8
	100-199	8 026	6 360	5 157	4 958	4 778	0,1	-3,9	-3,7
	200-299	2 654	3 121	2 805	2 724	2 605	5,4	0,5	-3,6
	300-499	990	1 561	1 767	1 756	1 752	6,9	5,4	-0,4
	500-799	206	365	472	502	517	8,0	7,8	4,7
	≥ 800	35	104	190	195	218	6,9	16,6	7,1
Alle j.bedr.		24 741	18 243	15 953	15 620	15 342	-3,3	-3,9	-1,9
Sone IV	< 100	6 885	3 430	3 059	2 927	2 850	-6,7	-7,1	-3,5
	100-199	5 847	4 096	3 220	3 113	2 945	-1,3	-5,3	-4,4
	200-299	3 067	3 003	2 426	2 354	2 249	4,4	-2,1	-3,7
	300-499	1 057	1 886	1 929	1 884	1 879	10,2	5,6	-1,3
	500-799	99	325	523	558	563	9,8	16,3	3,8
	≥ 800	8	38	103	108	133	7,2	26,1	13,6
Alle j.bedr.		16 963	12 778	11 260	10 944	10 619	-3,0	-3,7	-2,9
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	14 052	13 876	-6,6	-6,8	-1,7
	100-199	22 286	16 764	13 440	12 929	12 471	-1,3	-4,5	-3,7
	200-299	10 367	10 186	8 444	8 244	7 955	2,7	-1,8	-2,9
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 770	6 651	4,9	2,4	-1,5
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 541	2 566	6,1	6,2	1,5
	≥ 800	290	671	1 034	1 076	1 154	7,3	12,3	5,6
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	45 612	44 673	-3,3	-3,7	-2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 5.6 og 5.7 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for at enkelte kommuner kan ha skiftet sone pga. ny soneinndeling i 2007. Fra 1989 til 1999 hadde sone IV den største økningen av både jordbruksareal totalt og fulldyrka areal. Fra 1999 til 2010 hadde sone I og II størst årlig prosentvis reduksjon i jordbruksareal i drift, mens sone IV hadde minst reduksjon. Fra 2010 til 2012 var denne utviklinga snudd, etter som sone IV da hadde størst prosentvis reduksjon og sone I hadde minst reduksjon.

Tabell 5.6 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1999	2007	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Sone I	4 520	4 422	4 333	4 325	4 309	0,2	-0,4	-0,3
Sone II	480	472	461	456	454	0,6	-0,4	-0,8
Sone III	2 974	2 958	2 894	2 857	2 835	0,6	-0,2	-1,0
Sone IV	2 408	2 469	2 372	2 350	2 319	0,9	-0,1	-1,1
<i>Landet</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 060</i>	<i>9 989</i>	<i>9 917</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,7</i>

Fra 1989 til 1999 økte sone IV mest, både målt i antall dekar og årlig prosentvis endring. Alle soner hadde en nedgang i fulldyrka areal fra 1999 til 2010, og prosentvis var det liten forskjell mellom sonene. Fra 2010 til 2012 var det minst prosentvis reduksjon i fulldyrka areal i sone I.

Tabell 5.7 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1999	2007	2010	2011	2012*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Sone I	4 001	3 859	3 765	3 754	3 739	-0,1	-0,6	-0,3
Sone II	385	367	354	348	346	-0,1	-0,8	-1,1
Sone III	2 399	2 307	2 230	2 191	2 167	0,1	-0,7	-1,4
Sone IV	2 086	2 041	1 953	1 931	1 904	0,3	-0,6	-1,3
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 301</i>	<i>8 224</i>	<i>8 155</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,9</i>

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabellene viser fordelingen på landsdeler for ulike produksjoner og utviklingen de siste årene. I St.prp. nr. 1 (2008–2009) heter det blant annet at «*Det skal leggjast til rette for at det norske landbruket kan dekkje etterspurnaden etter varer det er naturleg grunnlag for å produsere i Noreg. Det er dei store grasbaserte produksjonane og kornproduksjonen som brukar det aller meste av jordbruksareala i Noreg og legg grunnlaget for dei største delane av verdiskapinga*». Tabell 5.8 a til d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn

og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall.

Tabell 5.8a Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	16 026	73	11 905	71	9 602	71	9 339	71	8 917	71
Agder og Telemark	1 449	7	944	6	696	5	659	5	603	5
Rogaland	661	3	498	3	362	3	300	2	251	2
Vestlandet	273	1	219	1	164	1	151	1	138	1
Trøndelag	3 455	16	3147	19	2 661	20	2 596	20	2 535	20
Nord-Norge	45	0	57	0	48	0	35	0	33	0
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>16 770</i>		<i>13 533</i>		<i>13 080</i>		<i>12 477</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle fire planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene. Når det gjelder potetedyrking, så har Østlandet og Nord-Norge fått en relativt større andel, mens reduksjonen har vært størst for Vestlandet. Det totale antall jordbruksbedrifter som dyrker potet er redusert med 73 prosent fra 1999 til 2010. I 2012 er antallet om lag 22 prosent av hva det var i 1999.

Tabell 5.8b Antall jordbruksbedrifter med poteter i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	3 713	36	1 830	37	1 138	41	1 021	41	929	41
Agder og Telemark	677	7	273	6	166	6	147	6	135	6
Rogaland	798	8	399	8	218	8	191	8	177	8
Vestlandet	1 446	14	616	12	282	10	261	10	224	10
Trøndelag	1 442	14	645	13	355	13	322	13	305	13
Nord-Norge	2 184	21	1 166	24	636	23	574	23	516	23
<i>Hele landet</i>	<i>10 260</i>		<i>4 929</i>		<i>2 795</i>		<i>2 516</i>		<i>2 286</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Antall produsenter med grønnsaker har gått sterkt ned, og var i 2010 på 49 prosent av antallet i 1999. For jordbruksbedrifter med grønnsaker er det kun Østlandet som har økt sin relative andel fra 1999 til 2010, mens Vestlandet har opprettholdt sin relative andel. Alle de andre landsdelene har redusert sin andel av grønnsaksbrukene. Fra 2010 til 2012 har Østlandet redusert sin andel, mens Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel litt.

Tabell 5.8c Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 015	48	786	52	570	55	504	53	499	54
Agder og Telemark	210	10	120	8	87	8	75	8	71	8
Rogaland	278	13	176	12	108	10	108	11	107	12
Vestlandet	200	9	144	10	94	9	87	9	81	9
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	116	12	107	12
Nord-Norge	151	7	106	7	58	6	60	6	64	7
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>950</i>		<i>929</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

I tabell 5.8d ser vi utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter som har engareal er redusert med 39 prosent fra 1999 til 2012. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er stabil over tid. Fra 1999 til 2012 har andelen jordbruksbedrifter med engareal blitt litt redusert på Vestlandet, i Trøndelag og i Agder og Telemark, mens Østlandet og Rogaland har økt sine andeler noe.

Tabell 5.8d Antall jordbruksbedrifter med engareal og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	15 417	28	11 652	29	10 729	30	10 576	30	10 485	30
Agder og Telemark	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 765	8	2 738	8
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	4 086	12	4 049	12
Vestlandet	15 225	27	10 577	26	8 893	25	8 720	25	8 545	25
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	5 023	14	4 935	14
Nord-Norge	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 729	11	3 648	11
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>40 706</i>		<i>35 581</i>		<i>34 899</i>		<i>34 400</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabellene 5.9a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene.

Tabell 5.9a Antall jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene og andel i prosent¹⁾

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 371	24	3 699	23	2 711	24	2 604	25	2 474	25
Agder og Telemark	1 230	5	793	5	541	5	517	5	478	5
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 551	15	1 465	15
Vestlandet	6 033	27	4 167	26	2 850	26	2 678	25	2 522	25
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	2 036	19	1 932	19
Nord-Norge	2 459	11	1 731	11	1 231	11	1 152	11	1 080	11
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>15 890</i>		<i>11 130</i>		<i>10 538</i>		<i>9 951</i>	

1) Samdrifter regnes som en bedrift

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 5.9a viser at Østlandet og Rogaland har fått en litt større andel av melkekubesetningene etter 1999, mens alle de andre landsdelene har redusert eller uendret sin andel. Fra 1999 til 2012 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 56 prosent. I 2012 har både Østlandet og Vestlandet hver for seg 25 prosent av melkebrukene i landet. Når det gjelder ammekyr, så viser tabell 5.9b at Agder/Telemark, Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel etter 1999, mens Østlandet, Vestlandet og Trøndelag har en noe mindre andel. Antall jordbruksbedrifter med ammeku har blitt redusert med 7 prosent i perioden.

Tabell 5.9b Antall jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 745	33	1 743	33	1 728	34	1 711	34
Agder og Telemark	456	8	436	8	506	10	498	10	501	10
Rogaland	666	12	602	12	685	13	724	14	718	14
Vestlandet	1 111	20	1 123	21	992	19	946	18	948	19
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	771	15	736	14
Nord-Norge	395	7	474	9	485	9	473	9	477	9
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 234</i>		<i>5 203</i>		<i>5 140</i>		<i>5 091</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstilling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Antall jordbruksbedrifter med sau (tabell 5.9c) er redusert med 36 prosent fra 1999 til 2012, og med 2 prosent i perioden 2010 til 2012. Den relative andelen i Agder og Telemark, Vestlandet og Nord-Norge er redusert etter 1999, samtidig som særlig Rogaland har økt sin andel. Fra 2010 til 2012 har den relative fordelingen av jordbruksbedrifter mellom landsdelene vært helt lik, så utviklingen har med andre ord vært den samme over hele landet.

Tabell 5.9c Antall jordbruksbedrifter med sau i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall		Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 126	21	3 097	21
Agder og Telemark	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 061	7	1 051	7
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 654	18	2 626	18
Vestlandet	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 804	33	4 717	33
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 275	9	1 259	9
Nord-Norge	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 738	12	1 700	12
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>14 658</i>		<i>14 450</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 5.9d viser antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker). Vi ser at Nord-Norge og Rogaland står for en større andel av jordbruksbedriftene i 2012 enn hva de gjorde i 1999, samtidig som det har blitt en betydelig mindre andel på Østlandet. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 60 prosent fra 1999 til 2010. Deretter har nedgangen fortsatt, og antallet er i 2012 om lag 35 prosent av hva det var i 1999.

Tabell 5.9d Antall jordbruksbedrifter med purker i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 489	41	809	38	537	37	499	37	465	36
Agder og Telemark	163	4	82	4	62	4	57	4	52	4
Rogaland	705	19	432	20	325	22	313	23	304	24
Vestlandet	390	11	202	10	146	10	136	10	125	10
Trøndelag	692	19	435	21	287	20	268	20	241	19
Nord-Norge	237	6	149	7	103	7	87	6	87	7
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 360</i>		<i>1 274</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 5.9e og tabell 5.9f viser antall jordbruksbedrifter med hhv. verpehøns og slaktekyllinger. Når det gjelder verpehøns, så ser vi at totalt antall jordbruksbedrifter har vært nedadgående i hele perioden fra 1999 til 2012. Tabellen viser også at fordelingen mellom landsdelene er nokså stabil i hele perioden, men at Trøndelag står for en litt større andel av jordbruksbedriftene i 2012 enn hva de gjorde i 1999. Samtidig har det blitt en mindre andel i Agder og Telemark. Antall jordbruksbedrifter ble redusert med 56 prosent i perioden.

Tabell 5.9e Antall jordbruksbedrifter med verpehøns i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2011		2012*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 293	32	802	32	614	33	568	32	576	32
Agder og Telemark	430	11	251	10	162	9	147	8	146	8
Rogaland	645	16	434	17	320	17	278	16	261	15
Vestlandet	828	20	526	21	370	20	361	20	361	20
Trøndelag	442	11	248	10	211	11	235	13	269	15
Nord-Norge	426	10	267	11	170	9	182	10	183	10
<i>Hele landet</i>	<i>4 064</i>		<i>2 528</i>		<i>1 847</i>		<i>1 771</i>		<i>1 796</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

Når det gjelder jordbruksbedrifter med slaktekylling (tabell 5.9f) så har antallet økt med ca. 14 prosent fra 2001 til 2012. Antallet kyllingprodusenter var på det høyeste i 2009. Økningen har vært størst i Trøndelag, og denne landsdelen har økt sin andel av jordbruksbedrifter med slaktekylling fra 20 prosent til 32 prosent i perioden. Østlandet har redusert sin relative andel fra 55 til 45 prosent i samme periode.

Tabell 5.9f Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene og andel i prosent

	2001		2003		2010		2011		2012	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	258	45	274	45	266	46
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	10	2	10	2
Rogaland	84	16	77	16	103	18	106	17	98	17
Vestlandet	27	5	27	6	14	2	19	3	17	3
Trøndelag	102	20	103	21	187	33	194	32	188	32
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	5	1	5	1
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>575</i>		<i>608</i>		<i>584</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

5.3 Sysselsetting

Tabell 5.10 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt²¹, antall sysselsatte normalårsverk i alt²² og antall årsverk i jordbruket på landsbasis. Statistisk Sentralbyrå (SSB) foretok i 2006 en hovedrevisjon av Nasjonalregnskapet, noe som medførte nye beregninger av sysselsetting helt tilbake til 1970. I 2006 forandret også SSB vilkårene for å inngå i Arbeidskraftundersøkelsen. Aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen ble endret fra «alder ved utgangen av året» til «alder på referansetidspunktet for undersøkelsen».

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2012 nesten 5,0 mill. innbyggere. Det er registrert en sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2012, bortsett fra en liten reduksjon fra 2002 til 2003. Fra 2011 til 2012 økte antall sysselsatte med 48 000 personer, og andel sysselsatte av befolkningen økte litt. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2012 var andel årsverk i jordbruket på 2,0 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

---

²¹ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

²² Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

Tabell 5.10 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2011	2012
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 6060	4 858	4 920	4 985
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	3 680	3 743
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 543	2 591
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	69,3	69,1	69,2
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 315	2 364
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	81,6	63,5	51,4	49,4	47,4
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,1	3,1	2,3	2,1	2,0

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

For fylkesvis fordeling og fordeling på landsdeler for sysselsatte og for arbeidsforbruk i jordbruket, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.11 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1986 til 2010. Arbeidsforbruket blir stort sett registrert annethvert år. Et unntak ble gjort i 2009, da det ikke ble utført noen undersøkelse dette året, i påvente av fullstendig telling i 2010. Registreringene følger ikke kalenderåret, og oppgaver for 2010 er derfor fra første halvår dette året og annet halvår i året før. Disse registreringene vil avvike noe fra Totalkalkylen for jordbruket sine beregninger av arbeidsforbruket, ettersom Totalkalkylen også inkluderer pelsdyrnæringen i sine beregninger.

I 1989 gikk tallet på timer i et årsverk ned fra 1 975 til 1 875 timer. I 2001 ble et årsverk satt til 1 860 timer, mens det f.o.m. 2002 har vært på 1 845 timer. Nedgangen i arbeidsforbruk fra 1986 til 2010 inkluderer også nedgangen i timer per årsverk.

På landsbasis er nedgangen i arbeidsforbruket minst for perioden 1990–1999, og størst i perioden 1999 til 2010. I alle tre perioder har mengden arbeid utført av kvinner blitt mer redusert enn arbeidsmengde for menn, men forskjellen i reduksjon har blitt mindre etter hvert. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt og kvinners avtatt i perioden 1986 til 2010.

Ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk i de ulike landsdelene, så ble arbeidsforbruket i perioden 1986 til 1990 mest redusert i Agder/Telemark, mens Vestlandet har hatt mest nedgang i begge de to siste periodene. Hovedregelen er at kvinner har redusert arbeidet mer enn menn i alle landsdeler og i alle perioder, og eneste unntak her er Østlandet og Rogaland i 1990–1999. Den totale arbeidsmengden har fra 1999 til 2010 blitt mest redusert på Vestlandet, og minst i Rogaland.

I SSBs datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2003 og 2010 utgjorde dette hhv. 1 314, 1 147 og 3 140 årsverk.

Tabell 5.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1000 årsverk¹⁾

		1986	1990	1999	2003	2010	Årlig % - vis endring		
							86-90	90-99	99-10
Østlandet	Menn	26,1	23,7	19,5	17,7	13,6	-2,3	-2,1	-3,2
	Kvinner	9,2	7,6	6,3	5,8	4,1	-4,7	-2,1	-3,6
	Sum	35,3	31,3	25,8	23,5	17,7	-2,9	-2,1	-3,3
Agder og Telemark	Menn	5,1	4,4	3,5	3,1	2,2	-3,6	-2,6	-3,9
	Kvinner	2,1	1,5	1,2	1,1	0,7	-7,4	-2,8	-4,1
	I alt	7,2	5,9	4,7	4,2	2,9	-4,7	-2,7	-3,9
Rogaland	Menn	9,5	8,7	7,0	6,7	5,1	-2,3	-2,4	-2,8
	Kvinner	3,1	2,7	2,3	2,2	1,6	-3,5	-1,9	-3,2
	I alt	12,6	11,4	9,3	8,9	6,7	-2,6	-2,2	-2,9
Vestlandet	Menn	19,0	17,7	13,9	11,9	8,1	-1,8	-2,6	-4,7
	Kvinner	7,7	6,9	4,8	4,0	2,6	-2,7	-3,9	-5,3
	Sum	26,5	24,6	18,5	15,9	10,7	-1,8	-3,1	-4,4
Trøndelag	Menn	12,8	11,3	9,9	8,8	6,2	-3,2	-1,6	-4,0
	Kvinner	4,6	3,8	3,0	2,5	1,7	-4,6	-2,7	-4,8
	Sum	17,3	15,1	12,9	11,3	7,9	-3,4	-2,0	-3,6
Nord-Norge	Menn	7,9	7,4	6,1	5,5	3,8	-1,6	-2,1	-4,2
	Kvinner	3,4	2,8	2,2	2,0	1,3	-4,4	-2,9	-4,7
	Sum	11,2	10,2	8,3	7,5	5,1	-2,2	-2,3	-3,8
Landet	Menn	80,4	73,2	59,8	53,7	39,1	-2,3	-2,2	-3,8
	%	73	74	75	75	76			
	Kvinner	30,1	25,4	19,7	17,6	12,1	-4,2	-2,8	-4,3
	%	27	26	25	25	24			
	Sum	110,5	98,5	79,5	71,4	51,2	-2,8	-2,4	-3,9

1) 1975 timer per årsverk til 1.7.1989 og 1875 timer per årsverk til 1999. 1860 timer for 2001 og 1845 timer fra 2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillinger 1986, 1990 og 2003, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999 og 2010.

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.12 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.12 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. Prosent

		1997	1999	2003	2010
Østlandet	Menn	3,8	3,5	3,2	2,2
	Kvinner	1,4	1,3	1,1	0,7
	I alt	2,7	2,4	2,2	1,5
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,9	1,9
	Kvinner	1,3	1,3	1,2	0,7
	I alt	2,5	2,3	2,1	1,4
Rogaland	Menn	7,4	6,8	6,5	4,2
	Kvinner	3,0	2,6	2,5	1,5
	I alt	5,4	4,9	4,6	3,0
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,7	3,5
	Kvinner	3,4	2,5	2,0	1,3
	I alt	5,6	4,7	4,0	2,6
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	8,5	5,5
	Kvinner	3,6	3,2	2,6	1,7
	I alt	7,0	6,6	5,7	3,9
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,8	3,2
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1
	I alt	3,9	3,7	3,3	2,4
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,5</i>	<i>3,0</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>2,0</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997 og 2030, og den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010.

Det framgår av tabell 5.12 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark og på Østlandet.

5.4.2 Kommuneklasser

Tabell 5.13 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser for årene 1990, 1995, 1999, 2003 og 2010. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 5.1.2.

I perioden 1990 til 1999 var det de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, og mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som opplevde den største årlige prosentvise nedgangen i arbeidsforbruket totalt. Ser vi på arbeidsforbruket til mennene, så var det også her de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, som hadde størst årlig reduksjon. For kvinnene var det de mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som hadde størst reduksjon i perioden.

I den siste perioden var det primærnæringskommunene, klasse 1, som hadde størst årlig prosentvis nedgang for kvinner, med 5 prosent per år. For menn hadde klasse 1, 3 og 4 en årlig nedgang på 4,2 prosent. Når det gjelder det totale arbeidsforbruket hadde klasse 7 den minste reduksjonen.

Tabell 5.13 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommuneklasser. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2003	2010	Årlig %-vis endring	
							90-99	99-10
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	9,3	6,6	-1,9	-4,2
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	3,4	2,1	-3,0	-5,0
	Sum	17,4	15,7	14,3	12,7	8,7	-2,2	-4,4
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	12,1	9,0	-1,9	-3,4
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	3,9	2,7	-2,8	-4,3
	Sum	21,3	19,6	17,6	16,0	11,7	-2,1	-3,6
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	7,9	5,6	-2,4	-4,2
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	2,6	1,7	-2,8	-4,8
	Sum	14,9	13,4	11,9	10,5	7,3	-2,5	-4,3
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	7,3	5,2	-2,4	-4,2
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	2,3	1,7	-3,4	-4,5
	Sum	14,3	13,4	11,2	9,7	6,9	-2,7	-4,3
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	11,6	8,7	-2,4	-3,4
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	3,7	2,6	-2,1	-3,6
	Sum	20,8	19,6	16,8	15,3	11,3	-2,3	-3,5
Klasse 6	Menn	3,3	3,1	2,7	2,7	1,7	-2,4	-4,1
	Kvinner	1,2	1,0	0,9	0,9	0,6	-3,3	-4,8
	Sum	4,5	4,1	3,6	3,6	2,3	-2,6	-4,3
Klasse 7	Menn	4,1	3,7	3,1	2,7	2,1	-2,8	-3,4
	Kvinner	1,2	1,2	1,0	0,8	0,8	-2,3	-2,5
	Sum	5,3	4,8	4,1	3,6	2,9	-2,7	-3,2
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	53,7	39,1	-2,2	-3,8
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	17,6	12,1	-2,8	-4,3
	Sum	98,5	90,6	79,5	71,4	51,2	-2,4	-3,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010.

5.4.3 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.14 viser utviklingen for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til IV, slik at sone IV har de mest omfattende distriktpolitiske virkemidlene. Sone I ligger utenfor virkeområdet, og det er ikke distriktpolitiske virkemidler i dette området.

Tabell 5.14 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2003	2010	Årlig %-vis endring	
							90-99	99-10
Sone I	Menn	25,3	23,3	20,4	18,5	14,0	-2,4	-3,3
	Kvinner	7,5	7,1	6,3	5,7	4,4	-1,9	-3,2
	Sum	32,7	30,4	26,7	24,2	18,4	-2,3	-3,3
Sone II	Menn	3,5	3,2	2,9	2,6	1,8	-1,9	-4,0
	Kvinner	1,2	1,1	0,9	0,8	0,5	-3,4	-6,2
	Sum	4,7	4,3	3,8	3,4	2,3	-2,3	-4,5
Sone III	Menn	25,2	23,1	20,2	18,1	12,8	-2,4	-4,0
	Kvinner	9,4	8,3	6,9	6,0	4,0	-3,4	-4,7
	Sum	34,6	31,5	27,1	24,1	16,8	-2,7	-4,2
Sone IV	Menn	19,2	18,2	16,3	14,5	10,5	-1,8	-4,0
	Kvinner	7,3	6,2	5,6	5,1	3,3	-2,9	-4,7
	Sum	26,5	24,4	21,9	19,6	13,8	-2,1	-4,2
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	53,7	39,1	-2,2	-3,8
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	17,6	12,1	-2,8	-4,3
	Sum	98,5	90,6	79,5	71,4	51,2	-2,4	-3,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010.

Virkemiddelområdene er ikke statiske og endringer vil påvirke sammenlignbarheten over tid.

5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.15 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket for årene 1999 og 2010. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med. I 1999 utgjorde leid hjelp i gjennomsnitt 10,7 prosent av arbeidsinnsatsen på bruket, og i 2010 var tilsvarende andel 14,3. Vestfold hadde den høyeste andelen av leid hjelp både i 1999 og i 2010.

Det er brukene fra 5–49 dekar som har den største økningen av leid hjelp. Hovedårsaken til det er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene drives

intensive produksjoner som grønnsaker og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.15 Andel «annen arbeidshjelp¹» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010
Østfold	14,1	19,1
Akershus/Oslo	15,9	18,8
Hedmark	15,4	18,2
Oppland	10,5	12,9
Buskerud	16,4	21,9
Vestfold	20,6	28,8
Telemark	10,2	15,3
Aust-Agder	14,5	16,1
Vest-Agder	9,1	14,1
Rogaland	10,5	16,3
Hordaland	7,3	8,6
Sogn og Fjordane	6,2	10,0
Møre og Romsdal	7,6	9,9
Sør-Trøndelag	8,9	11,1
Nord-Trøndelag	11,5	14,6
Nordland	9,2	10,3
Troms	8,0	9,7
Finnmark	8,5	11,7
Hele landet	10,7	14,3
Jordbruksareal i drift		
0–4 dekar jbr. i drift	32,7	24,7
5–49 dekar jbr. i drift	11,0	20,1
50–99 dekar jbr. i drift	7,3	11,5
100–199 dekar jbr. i drift	8,7	9,3
200–499 dekar jbr. i drift	12,1	13,1
500 dekar jbr. i drift og mer	26,7	26,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010.

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.16 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.17 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Tabell 5.16 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2011	2012*
-39	17 923	11 083	8 391	7 851	7 457
%	26	22	19	18	18
40-49	20 447	15 129	12 863	12 528	12 215
%	29	30	29	29	29
50-59	19 276	15 109	12 984	12 781	12 600
%	28	30	30	30	30
60-65	7 074	6 162	6 113	6 026	5 781
%	10	12	14	14	14
66-69	2 907	1 899	2 153	2 284	2 459
%	4	4	5	5	6
over 70	2 332	1 094	1 262	1 469	1 653
%	3	2	3	3	4
Totalt	69 959	50 476	43 766	42 939	42 165

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall brukere har gått ned i hele perioden og gjennomsnittsalderen har gått litt opp de siste årene. Brukere under 39 år utgjør en mindre andel i 2010 og 2012 enn i 1999, mens andelen brukere over 60 år har økt siden 1999. I 1999 var 17 prosent av brukerne over 60 år, mens aldersgruppa utgjorde 24 prosent av brukerne i 2012.

I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.17). Fra 1999 til 2011 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser.

Tabell 5.17 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2011	2012*
< 100	50,3	51,1	51,8	52,2	52,6
100–199	46,9	49,0	50,3	50,7	51,0
200–299	45,4	47,2	48,8	49,2	49,3
300–499	45,2	46,6	47,5	47,9	48,2
500–799	45,3	46,2	47,0	47,3	47,3
≥ 800	46,0	45,8	46,9	47,4	47,6
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	50,2	50,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen²³, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse. Det var i 2011 ca. 169 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og/eller minst 25 daa produktivt skogareal, mens antallet var 1 330 flere i 2010. Antall eiendommer har blitt redusert hvert år de seinere årene. Skog og landskap sitt arbeid med å lage gårdskart for de fleste landbrukseiendommene medfører endringer som ikke er blitt registrert tidligere, både for arealer og for antall eiendommer.

Tabell 5.18a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt. Samme eier kan ha hjemmel til flere grunneiendommer. Alt som tilhører samme eier i en kommune hører til samme landbrukseiendom uten hensyn til om den omfatter flere matrikkelnumre (grunneiendommer).

²³ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.18a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og desember 2010 og 2011, og eiere i desember 2011

Eiendoms- Størrelse	Eiendommer i alt			Eiere 2011		
	1999	2010	2011	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	143 207	133 887	133 002	88 795	35 714	8 493
%	80	78	79	67	27	6
100–199 daa	25 553	24 555	24 200	19 171	4 369	660
%	14	14	14	79	18	3
200–299 daa	6 972	7 604	7 516	6 029	1 269	218
%	4	4	4	80	17	3
300–499 daa	3 057	3 683	3 688	2 966	579	143
%	2	2	2	80	16	4
500–799 daa	633	807	803	599	130	74
%	0	0	0	75	16	9
> 800 daa	176	172	169	106	19	44
%	0	0	0	63	11	26
<i>Landet</i>	<i>179 598</i>	<i>170 708</i>	<i>169 378</i>	<i>117 666</i>	<i>42 080</i>	<i>9 632</i>
%	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>69</i>	<i>25</i>	<i>6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB).

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.18b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2011, og antall brukere i 2011.

Tabell 5. 18b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2011, og personlige brukere i 2011

Eiendoms- størrelse	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2011		
	1999	2011	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	14 052	10 472	2 289	1 291
%	44	31	75	16	9
100–199 daa	22 286	12 929	10 762	1 915	252
%	32	28	83	15	2
200–299 daa	10 367	8 244	6 968	1 029	247
%	15	18	85	12	3
300–499 daa	5 273	6 770	5 727	693	350
%	7	15	85	10	5
500–799 daa	1 287	2 541	2 037	201	303
%	2	6	88	8	12
> 800 daa	290	1 076	809	37	230
%	0	2	75	3	21
<i>Landet</i>	<i>70 740</i>	<i>45 612</i>	<i>36 775</i>	<i>6 164</i>	<i>2 673</i>
%	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>81</i>	<i>14</i>	<i>6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2011.

Fra og med 1. september 2001 økte konsesjonsgrensen for bebygde eiendom fra 5 til 20 dekar²⁴ totalareal. Dette medførte at 16 prosent av landbrukseiendommene hadde mindre areal enn konsesjonsgrensen. Fra 1. januar 2004 fikk vi ny konsesjonslov²⁵ som hevet konsesjonsgrensen ytterligere. Arealgrensen ble 100 dekar totalareal, så lenge det er under 20 dekar fulldyrket jord på bebygde eiendommer. Fra 1. januar 2010 ble arealgrensen ytterligere utvidet, og grensene er nå 25 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord eller 100 dekar totalt. Alle utvidelser medfører at flere eiendommer blir konsesjonsfrie.

5.7 Bygdeutvikling

Yrkeskombinasjoner er vanlig i landbrukshusholdene og flere henter inntekt utenom garden og jordbruket. Inntektskombinasjoner kan være stabile tilpasninger og gjør at små jordbruksbedrifter ikke nødvendigvis er marginale og på vei mot nedleggelse eller fraflytting. Jordbrukseiendommene kan være en avgjørende bosettingsfaktor i kommunene og ha positive ringvirkninger på det øvrige næringsliv.

Fra og med 1988 er det bevilget betydelige BU-midler, der formålet er å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytning til landbruket. I forskrift fastsatt av Landbruksdepartementet 28. januar 2009 fastslås det at formålet med BU-midlene er «å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Forskriften skal også legge til rette for et landbruk der kvinner og menn gis like muligheter». BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket.

Både de sentrale og fylkesvise bygdeutviklingsmidler forvaltes av Innovasjon Norge, mens Fylkesmennene forvalter de fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler.

BU-midlene ble fra og med 1993 gjort landsdekkende og omfatter fra 1994 både midler rettet mot nye næringer og midler knyttet til investeringer i tradisjonelt jord- og hagebruk. De inkluderer i dag blant annet tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak, etablererstipend, tilskudd til bedriftsutvikling, tilskudd og rentestøtte til investeringer, samt tilskudd til mindre investeringer i forbindelse med generasjonsskifte, til praktikantordning og til andre tiltak. Midlene til fylkene fordeler seg slik som vist i tabell 5.21. Midlene gis på to nivåer: Et sentralt nivå (besluttet av Landbruks- og matdepartementet i samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag, forvaltes av Innovasjon Norges hovedkontor) og et nivå på fylkesplan (forvaltes av fylkesmannens landbruksavdeling og Innovasjon Norges distriktskontor). I 2003 ble ordningen med BU-lån (investeringslån) avviklet, og erstattet med en ny ordning med rentestøtte.

Fra 2004 ble det gjennomført et 4-årig prosjekt med regionale BU-midler i Oppland, forvaltet av regionrådene for Valdres og Nord-Gudbrandsdal. Dette prosjektet ble evaluert i LU-rapport nr. 5-2007, og rapporten konkluderer med at «Erfaringene fra Valdres og Nord-Gudbrandsdal tilsier at BU-midler med fordel kan forvaltes på et lavere nivå enn hos statlige organer på fylkesnivå». Prosjektet ble først

---

²⁴ Innst. S. nr. 167 (1999-2000)

²⁵ Lov 2003-11.28 nr 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) mv.

forlenget flere ganger, men nå er ordningen med regionale BU-midler i Oppland blitt en permanent ordning.

Tabell 5.19 viser en oversikt over søknader om BU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplanet for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake.

Tabell 5.19 Søknader om BU-midler

	1999	2008	2010	2011	2012
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 450	1459
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 351	1348
Andel innvilget, i %	91	84	87	93	92

Kilde: Innovasjon Norge

I 2004 ble det innført en ny ordning, hvor Innovasjon Norge (IN) bidrar med rentestøtte til investeringslån. IN gir tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN vil være med å subsidiere med rentestøtte. Det er bare selve rentestøtten som er BU-midler. Tabell 5.20 viser en oversikt over tildeling av BU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

Tabell 5.20 Tildeling av BU-midler, mill. kr¹⁾

	1999		2010		2011		2012	
	BU-tilskudd	BU-tilskudd	Låneramme	BU-tilskudd	Låneramme	BU-tilskudd	Låneramme	
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	299	905	348	1 060	
Grøfting	32							
Andre BU-tiltak	343	101	78	95	113	82	69	
Forvaltet av Fylkesmannen		71		69		65		
Sum	595	480	1 027	463	1 018	495	1 129	

1) Støtte innvilget av BU-forsøksregionene Valdres og Nord-Gudbrandsdal i Oppland inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.21 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2011 og 2012. Bevilgninger til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde en økning på om lag 17 prosent fra 2011 til 2012. Fylkene Hedmark, Telemark, Vest-Agder og Troms hadde reduksjon i tildelingen fra 2011 til 2012, og størst var reduksjonen i Telemark og Troms, med hhv 12 og 11 millioner. Størst økning i bevilgningene til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde Sogn og Fjordane, med 51 mill. kr - noe som utgjør 75 prosent økning fra året før.

Bevilgninger til tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk (såkalte «andre tiltak») ble totalt sett redusert med om lag 22 prosent fra 2011 til 2012. Målt både i kroner og prosent så hadde Rogaland den største reduksjonen i bevilgninger til andre tiltak.

I 2010 og 2011 ble det brukt vel 300 000 kr til prosjekter i «flere fylker». Dette er fylkesovergripende prosjekter, og i 2012 økte denne bevilgningen til 1,5 mill. kr. Tildelingen gjaldt i 2012 en sak i Troms og en i Sør-Trøndelag, og omhandlet for første gang også penger til tradisjonelt jord- og hagebruk.

Tabell 5.21 Fylkesvis tildeling av BU-midler. Mill. kr¹⁾

	1999			2011			2012		
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hagebruk	Andre Tiltak	Sum	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Sum
Østfold	8,2	15,6	25,5	53,2	2,5	55,7	74,4	3,7	78,1
Akershus/Oslo	6,6	13,9	22,3	25,7	17,6	43,4	38,1	13,3	51,4
Hedmark	16,9	22,4	42,4	110,8	16,4	127,2	110,4	17,4	127,8
Oppland	18,8	24,6	46,2	66,6	18,2	84,8	78,3	6,0	84,3
Buskerud	9,6	17,7	28,4	41,2	7,2	48,4	75,0	10,4	85,4
Vestfold	6,7	11,8	19,5	42,6	11,4	54,0	46,2	4,5	50,7
Telemark	7,1	16,5	24,2	51,8	2,0	53,8	40,2	1,7	41,9
Aust-Agder	5,3	12,1	17,7	21,0	9,4	30,4	22,8	13,3	36,1
Vest-Agder	6,2	13,3	19,9	44,2	3,9	48,0	40,9	4,0	44,8
Rogaland	14,9	23,5	40,3	87,8	35,8	123,6	92,1	8,1	100,3
Hordaland	12,7	22,5	36,8	78,3	13,1	91,5	91,6	9,2	100,9
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	47,0	68,3	10,5	78,8	119,5	13,5	133,1
Møre og Romsdal	16,8	24,7	43,6	123,3	9,7	133,0	126,0	5,7	131,7
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	40,9	65,3	8,3	75,0	91,6	8,0	97,3
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	49,7	137,8	7,2	146,1	170,7	12,1	178,7
Nordland	15,9	20,4	40,1	93,3	18,7	100,4	97,3	8,2	109,4
Troms	12,0	15,9	29,8	63,0	11,0	81,7	51,7	10,4	59,8
Finnmark	8,4	11,6	20,7	29,9	4,9	34,8	39,8	1,8	41,6
Flere fylker					0,3	0,3	1,3	0,2	1,5
FMLA					69,4	69,4		64,5	64,5
Sum	220,0	343,0	595,0	1 204	277	1 480	1 408	216	1 619

1) Både BU-tilskudd og låneramme for beregning av rentestøtte inngår i tallene for 2011 og 2012 Støtte innvilget av forsøksregionene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7) som et middel for å styrke og opprettholde bosetting og sysselsetting. Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer.²⁶

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I tabell 5.22 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, en prosentvis fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruket. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Antallet som driver med tilleggsnæringer har gått ned med 9 prosent fra 1999 til 2010 ifølge disse undersøkelsene, men når en ser det i forhold til antall jordbruksbedrifter har det vært en økning i andelen med tilleggsnæringer. I 1999 drev 41 prosent av jordbruksbedriftene med en tilleggsnæring, og dette økte til 57 prosent i 2010.

På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper. Det er nedgang i antallet med leiekjøring og i antallet som driver camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Antallet som hadde utleie av jakt/fiskerett, og utleie av driftsbygning/ våningshus økte fra 1999 til 2010.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen i tillegg til samleposten «Annet». På landsbasis drev 41 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2010 med leiekjøring.

---

²⁶ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Tabell 5.22 Antall og andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2010

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, Årsverk
	Antall i alt	Prosent				Annet	
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbyg- ning og våningshus		
<i>Landet, 1999</i>	<i>29 097</i>	<i>14 076</i>	<i>5 851</i>	<i>3 106</i>	<i>3 490</i>	<i>12 096</i>	<i>4 357</i>
<i>Landet, 2010</i>	<i>26 610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>	<i>4 062</i>
Østfold	1 467	27	8	2	17	35	232
Akershus/Oslo	1 451	29	18	2	24	28	283
Hedmark	2 144	24	25	5	14	28	322
Oppland	2 930	23	30	5	12	26	410
Buskerud	1 669	29	41	12	17	39	278
Vestfold	1 083	30	20	3	23	38	200
<i>Østlandet</i>	<i>10 744</i>	<i>26</i>	<i>25</i>	<i>5</i>	<i>16</i>	<i>31</i>	<i>1 725</i>
Telemark	992	26	14	8	12	40	189
Aust-Agder	499	31	14	7	12	49	87
Vest-Agder	674	23	9	4	8	39	90
<i>Agder og Telemark</i>	<i>2 165</i>	<i>26</i>	<i>12</i>	<i>6</i>	<i>11</i>	<i>42</i>	<i>366</i>
<i>Rogaland</i>	<i>2 317</i>	<i>17</i>	<i>13</i>	<i>3</i>	<i>12</i>	<i>29</i>	<i>330</i>
Hordaland	1 705	19	13	6	10	31	254
Sogn og Fjordane	1 762	18	21	8	9	28	263
Møre og Romsdal	1 714	24	25	5	10	26	227
<i>Vestlandet</i>	<i>5 181</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>29</i>	<i>744</i>
Sør-Trøndelag	2 080	24	39	6	12	33	293
Nord-Trøndelag	2 151	23	33	5	12	30	269
Trøndelag	<i>4 231</i>	<i>23</i>	<i>36</i>	<i>5</i>	<i>12</i>	<i>31</i>	<i>562</i>
Nordland	1 260	23	14	5	8	26	218
Troms	549	21	16	4	7	28	91
Finnmark	163	23	2	4	10	21	26
<i>Nord-Norge</i>	<i>1 972</i>	<i>23</i>	<i>13</i>	<i>5</i>	<i>8</i>	<i>26</i>	<i>335</i>

Kilde: SSB. Jordbrukstelingen 1999 og landbrukstelingen 2010.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Aust-Agder, Vestfold og Akershus/Oslo. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud og Trøndelagsfylkene. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Buskerud, etterfulgt av Sogn og Fjordane, Telemark og Aust-Agder. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus/Oslo og Vestfold.

Ifølge SSBs campingstatistikk er det flest registrerte campingplasser i Oppland, som hadde over 90 campingplasser i 2011. Deretter følger, Nordland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal, alle med nesten 70 campingplasser. SSB registrerer også overnattinger i hyttegrender, og av dette var det flest i Hedmark og Oppland i 2011. Når det gjelder hytteformidlere i 2010, så hadde Hedmark og Buskerud flest formidlede overnattinger. SSBs registreringer dekker bedrifter over en viss størrelse og inkluderer i liten utstrekning gardsturisme. Det viser imidlertid at turistmarkedet har regionale variasjoner både i omfang og i hvilke tilbud som markedsføres.

Tabell 5.23 nedenfor viser tilsvarende tall for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Tabell 5.23 Andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling. 2010

	Andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer					
	Antall i alt	Prosent				
		Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	Annet
<i>Landet, 2010</i>	<i>26610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>
Sone I	9 880	25	17	2	17	32
Sone II	9 122	22	25	7	10	31
Sone III	1 264	21	20	3	12	30
Sone IV	6 344	23	26	7	10	29
Klasse 1	4 278	22	30	9	9	30
Klasse 2	4 992	20	24	6	10	28
Klasse 3	3 784	22	17	5	10	32
Klasse 4	3 846	23	24	8	11	30
Klasse 5	7 001	25	19	3	17	33
Klasse 6	965	24	14	5	10	28
Klasse 7	1 744	29	18	2	26	33

Kilde: SSB. Landbrukstelingen 2010.

Leiekjøring er vanlig i alle virkeområder, og er ellers jevnt fordelt mellom kommuneklassene. Utleie av driftsbygning og våningshus er vanligst i sone I, og i kommuneklasse 7. Utleie av jakt og fiskerett er vanligst i sone II og IV, og i kommuneklassene 1, 2 og 4. Camping, hytteutleie og gardsturisme er mest utbredt i sone III og IV, og i kommuneklasse 1 og 4.

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene inneholder jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 857 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2011, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på 55 200 kr i gjennomsnitt per bedrift. Det er mer enn det tredobbelte av skogbrukets bidrag, og over 18 prosent av jordbrukets driftsoverskudd. Tabell 5.24 viser at tilleggsnæringer er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

Tabell 5.24 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring. 2011. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0-49	332,8	8,7	76,3	5,6
50-99	177,4	20,5	68,4	22,8
100-199	207,7	17,1	46,2	36,8
200-299	278,0	10,0	46,8	37,9
300-499	350,0	10,9	56,8	29,1
> 500	441,5	25,8	71,6	47,4
Alle jordbr.bedrifter	304,9	14,7	55,2	34,9

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2011.

Driftsgranskingene ble fra og med regnskapsåret 2005 videreutviklet i forhold til tidligere, og det ble fra da av gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæring. Alle inntekter, kostnader, eiendeler og arbeidsforbruk får nå en kode som sier hvilken aktivitet det drives med.

På 82 prosent av de 857 jordbruksbedriftene, dvs. 702 bruk, er det registrert driftsoverskudd på tilleggsnæring. Dette er en nedgang på to prosentpoeng fra 2010. Mange jordbruksbedrifter har registrert driftsoverskudd på flere tilleggsnæringsaktiviteter. 62 prosent (530 bruk) hadde omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring, og dette er en noe større andel enn året før.

Tabell 5.25 viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgreiner får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt 61 800 kr på disse jordbruksbedriftene. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.25 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2011

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	N	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	401	31 500	383	66 700	239	36
Maskinkjøring	420	32 500	413	132 300	404	162
Vareproduksjon	243	18 500	204	145 300	199	239
Utmarksnæring	257	36 700	257	44 000	113	14
Turisme	18	16 500	14	267 200	15	442
Annen tjenesteyting	54	44 100	52	188 300	52	406
Gj.snitt per jordbr.bedr.	721	61 800	702	192 100	643	235

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2011.

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 235 timer per bruk. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og timer på tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de tilleggsnæringsaktivitetene som er mest utbredt, mens det er annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet Inn på tunet, landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 442 timer per jordbruksbedrift.

Driftsoverskuddet fra tilleggsnæring utgjorde i gjennomsnitt 7 prosent av samlet inntjening på alle (857) driftsgranskingsbruk i 2011. Andelen har økt jevnt gjennom de siste årene. Bidraget varierer naturlig nok med ulike regioner og ulike tilleggsnæringer.

6 Miljø- og ressursvern

I Meld. St. 9 (2011–2012) trekkes retningslinjer for miljøpolitikken i landbruket opp. Det heter:

«Bærekraftig landbruk er et av hovedmålene i den norske landbruks- og matpolitikken. Herunder finnes miljømål knyttet til beskyttelse av arealressursene, produksjon av miljøgoder, naturmangfoldet, klima-utfordringene og redusert forurensning fra jordbruket»

For å systematisere og styrke miljøarbeidet i landbruket presenterte Landbruks- og Matdepartementet i 2008 en miljøstrategi for perioden 2008–2015. Der heter det blant annet:

Miljøstrategien baserer seg på et levende landbruk som opprettholdes i hele landet for å sikre at de positive miljøeffektene blir ivarettatt

Mål, strategier og tiltak er inndelt i fire hovedkapitler:

- Bevaring av naturens mangfold og friluftsliv
- Bevaring og bruk av kulturminner
- Rent hav og et giftfritt samfunn
- Et stabilt klima og rent luft

Resultatene fra LMDs miljøarbeid dokumenteres i en årlig rapport fra Statistisk sentralbyrå. Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten og omtale av følgende punkter:

kulturlandskap
jordarbeiding/erosjon
forurensing fra landbruket
gjødselforbruk
plantevernmidler
landbruksplast

Dette kapitlet tar i tillegg opp temaene: tap av dyr på beite, og miljøindikatorer

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig.

Miljøprogram i jordbruket er delt på fire nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivarettatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk og midler til informasjons- og utviklingstiltak.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Det er fylkesmannen i samarbeid med næringsorganisasjonene som utarbeider RMP, og det enkelte fylke kan prioritere å utforme miljøordninger og tiltak etter lokale behov og miljøutfordringer. RMP omfatter mange ordninger, og disse er ulikt innrettet fra fylke til fylke. For 2011 omfattet RMP mer enn 180 ulike tilskuddsordninger med totalt utbetalt tilskudd på 418 mill. kr. I 2010 ble det totalt utbetalt 405 mill. kr gjennom de ulike RMP-ordningene. I tillegg er det tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel i enkelte fylker, totalt 11,9 mill. i 2011 og 12,9 mill. kr i 2010. I perioden 2009–2012 var det en økt harmonisering på tvers av fylkene når det gjelder de regionale miljøprogrammene. For å kunne få tilskudd fra det nasjonale eller det regionale miljøprogrammet må søkeren oppfylle vilkårene for å ta imot produksjonstilskudd i jordbruket, men beitelag er unntatt fra dette kravet.
- 3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. **Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)** omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. Personer, organisasjoner og andre utenom det aktive produksjonsjordbruket kan også søke her. I tillegg finnes det miljørettede tilskudd avsatt over Landbrukets Utviklingsfond (LUF). Her nevnes investeringsstøtte til organisert beitebruk med innvilgningsramme på 9 mill. kr i 2012, - 2 mill. kr fra 2011. Støtte til utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene utgjør henholdsvis 8 og 3 mill. kr, uendret fra året før. Støtte til beiteareal for gås (3,5 mill. kr i 2011) er i 2012 overført til regionalt miljøprogram (RMP). Disse ordningene over

LUF forvaltes av Fylkesmannen i de ulike fylkene og skal ses i sammenheng med andre miljøtiltak og virkemidler i de aktuelle områdene.

- 4. Miljøplan på det enkelte gårdsbruk.** Den enkelte jordbruksbedrift er pålagt å ha en miljøplan, som er en helhetlig og systematisk gjennomgang og dokumentasjon av miljøtilstanden og miljøarbeidet på gården, fastsatt i Forskrift om miljøplan av 15.01.2003. Miljøplanen vil være et utgangspunkt for å planlegge og gjennomføre tiltak på jordbruksbedriften, der hensikten er å oppnå en mer miljøvennlig jordbruksproduksjon og at positive miljøeffekter kan holdes ved like eller økes. Miljøplan er et system i to trinn der trinn 1 skal inneholde kart over jordbruksarealene og andre areal foretaket disponerer (her skal kulturminner og spesielle arealer av miljømessig betydning kartfestes og beskrives), gjødselplan og sprøytejournal, utfylt sjekkliste som SLF har utarbeidet, plan med frist for nødvendige tiltak og dokumentasjon på gjennomførte tiltak. Trinn 2 er knyttet til spesielle miljøformål i jordbruket, og omfatter målsetting for foretakets miljøinnsats, plan for tiltak og dokumentasjon på gjennomføringen.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Tilskudd til avrenningstiltak utgjør den største enkeltposten av de regionale miljøprogrammene, med over 43 prosent av summen.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

	2005 ¹⁾	2007	2010	2011*
Nasjonale miljøprogram	3 372,0	3 630,0	3 956,0	4 118,0
Regionale miljøprogram	331,6	385,3	405,0	418,0
Kommunal miljøordn., SMIL ²⁾	225,0	139,3	140,0	148,0
Totalt landet	3 928,6	4 154,6	4 502,0	4 684,0

* Foreløpige tall

1) 2005-tallene er totalt bevilget for årene 2004 og 2005

2) Kommunale miljøordninger omfatter også NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket), men her utgjør miljødelen en liten andel av totalen)

Kilde: Statistisk sentralbyrå (Jordbruk og miljø) og Statens landbruksforvaltning.

I mars 2012 kom Statens landbruksforvaltning med rapporten *Miljøstatus i landbruket 2012*. Den er en videreføring av tidligere rapporter, men synliggjør i større grad hvordan landbrukssektoren følger opp natur- og miljøhensyn. Til fjorårets jordbruksoppgjør la en partssammensatt arbeidsgruppe fram forslag om ny rapporteringsstruktur for miljøvirkemidlene. Dette er delvis tatt inn i rapporten fra SLF, og vil tas mer i bruk i senere utgaver.

I rapporten beskrives status og utvikling på områder der vi har viktige miljømål for landbruks- og matpolitikken. Jordloven er grunnleggende for å sikre de mest verdifulle jordressursene. Areal- og kulturlandskapstilskudd og tilskudd til dyr på beite er de viktigste tilskuddene i nasjonalt miljøprogram. For å motta fullt produksjonstilskudd må jordbruksforetakene ha miljøplan trinn 1.

Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Totalt ble det brukt 3,3 mrd. kr på kulturlandskapsformål gjennom Nasjonalt miljøprogram i 2011. Omtrent 3,1 mrd. kr ble brukt til generelle areal- og kulturlandskap for å opprettholde et aktivt landbruk og et åpent kulturlandskap. Av totalen ble i overkant av 127 mill. kr brukt på målrettede tiltak for å ivareta kulturlandskapsverdier gjennom regionalt miljøprogram (RMP) og over 47 mill. kr gjennom spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL).

6.2 Kulturlandskapet og bruken av arealene

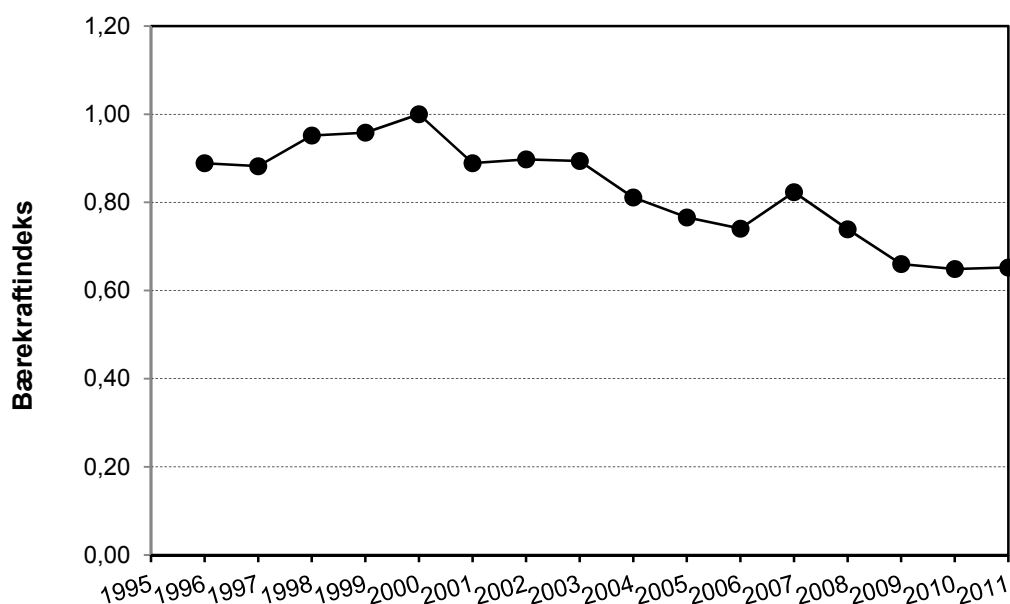
Jordbrukets kulturlandskap preger en stor del av landskapet utenfor befolkningskonsentrasjonene og industriområdene og utgjør en vesentlig del av våre felles omgivelser. Jordbruket er forskjellig i ulike områder og endrer seg over tid. Det gir sammen med variasjon i naturgitte forhold et kulturlandskap med regionale særpreg. I St.meld. nr. 26 (2006–2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, sier regjeringen at den vil:

- *Øke bevisstheten om landskapets betydning i kommunal og regional planlegging og utvikling, i samsvar med forpliktelsene i den europeiske landskapskonvensjonen.*
- *Øke kunnskapen om endringer i landskapet og hva de betyr for miljø, samfunn og enkeltmenneske.*
- *Utvikle bedre metoder og verktøy for sikring og utvikling av landskapsverdier.*
- *Videreutvikle en landbrukspolitikk som bevarer et levende landbruk og et levende jordbrukslandskap i hele landet og sikre verdier knyttet til de historiske jordbruksarealene, dvs. areal som har vært brukt og preget av jordbruksvirksomhet og som har vært ute av drift for kortere eller lengre tid.*
- *Evaluerer og målrette bruken av regionale miljøprogram for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Legge til rette for å forbedre effekten av kommunenes økonomiske miljøvirkemidler (SMIL-midlene) for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Starte arbeidet med utvelgelse av spesielt verdifulle kulturlandskap i alle fylker i 2007, samt vurdere om dagens virkemidler for forvaltning og skjøtsel er målrettet nok for disse områdene.*

Det er også etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av Norsk institutt for skog og landskap, 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». Programmet rapporterer nasjonale og regionale indikatorer for utviklingstendenser i jordbrukets kulturlandskap. Fugler og karplanter inngår som indikatorer på biologisk mangfold i 3Q-programmet.

Figur 6.1 viser indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskapet i perioden 1995–2011. Bestandsindeksen for kulturlandskap for 1995–2005 er hovedsakelig fra telleruter i Trøndelag og Østlandsområdet. Etter 2005 baseres indeksen på et mer representativt rutenett for hele landet. Indeksen for kulturlandskap inkluderer 8 fuglearter som i Norge er knyttet til naturtyper vi finner på

jordbruksarealer og i kulturlandskapet. Dette er artene vipe, storspove, sanglerke, låvesvale, linerle, stær, buskskvett og gulspurv. Indeksen for kulturlandskap viser bestandsnedgang for de inkluderte arealene i perioden 1996–2011. De tre siste årene er indeksen lite endret. Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Men bestandsutviklingen er klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene. Det er derfor viktig at også landbruket følger med på bestandsutviklingen, siden leveområdene for disse artene er så nært knyttet til jordbrukslandskapet. Dette følger av sektoransvaret for miljø. Også mange rødlistearter²⁷ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet.

Figur 6.1 Indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskap. 1995–2011. 1995=100

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / NINA

Beitedyr på utmarksbeite er en sentral faktor for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. Basert på tall fra Statens Landbruksforvaltning, viser tabell 6.2a statistikk over beitedyr på utmarksbeite. Det var totalt færre dyr på utmarksbeite i 2011 enn i 2010. Foreløpige tall for 2012 tyder på ytterligere nedgang. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Totalt var det 6 prosent færre dyr på utmarksbeite i 2012 enn i 1999. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år fra 2007, og er nå på samme nivå som i 1999. Antall sau og lam er redusert med 6 prosent fra 1999. Den største prosentvise reduksjonen er på geit,

²⁷ Norsk rødliste for arter 2010 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

med 25 prosent færre dyr på utmarksbeite enn i 1999. Antall hester på utmarksbeite har økt med 2 400, eller 36 prosent, fra 1999.

Tabell 6.2a Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2002	2 370 300	224 500	2 073 200	66 400	6 200
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2011	2 238 500	231 700	1 941 400	56 100	9 300
2012*	2 185 300	236 600	1 886 100	53 600	9 000

* Foreløpig tall

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Andel beitedyr i alt har variert litt i perioden, men stort sett vært i underkant av 70 prosent av samlet antall dyr. De foreløpige tallene for 2012 tyder på omtrent samme andel som året før (tabell 6.2b). Det er bare gruppen storfe som har økt andelen beitedyr fra 1999 til 2012. I 2012 var det 4,6 prosentpoeng større andel storfe som var på utmarksbeite enn i 1999. Geit og kje hadde et markert fall i andel dyr på beite fra 2005 til 2008. Andelen hester på beite har vært på omtrent samme nivå hele perioden.

Tabell 6.2b Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester ²⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2002	68,0	23,4	85,5	89,6	21,1
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2011	68,7	26,9	84,6	83,6	25,6
2012*	68,8	27,5	85,2	82,0	24,9

* Foreløpig tall

1) Totale dyretall er etter søknad 31.07, tall beitedyr er etter søknad 31.12

2) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år

Kilde: Statens landbruksforvaltning og statistisk sentralbyrå.

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og aktiv seterdrift er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 6.3 nedenfor viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall bruksenheter med seterdrift. Men sett i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, så økte andelen frem til 2009, og har siden holdt seg stabil. Andelen med fellesdrift viser en reduksjon fra 1999 til 2010, men en liten økning til 2011. Fra og med 2005 ble tilskudd til seter og setring fjernet som en nasjonal ordning, og overført til de regionale miljøprogrammene. Overføringen til fylkesvise ordninger medfører at fylkene har ulike

tilskuddsordninger, og dette gjør at tallene f.o.m. 2005 er noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 6.3 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2009	2010	2011*
Totalt antall jordbruksbedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 658	1 579	1 505
Andel jordbruksbedrifter med seter, % ²⁾	10	12	14	14	14
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	1 009	991	937
Andel jordbruksbedrifter med seterdrift alene, % ²⁾	6	6	8	9	9
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	649	588	568
Andel med fellesseter av alle med seter, %	38	46	39	37	38

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning tom 2003. Statistisk sentralbyrå etterpå.

6.3 Tap av dyr på utmarksbeite

Rovviltforvaltningen ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. Hver region har en rovviltnemnd hovedansvaret for forvaltningen av rovviltartene så lenge bestandstallene er oppfylt. Hvis bestandstallet ikke er oppfylt går forvaltningen over til Direktoratet for naturforvaltning. Rovviltnemndene skal gjennomføre vedtatt rovviltpolitikk innenfor sin region, og skal ha nær kontakt med berørte kommuner og organisasjoner.

Det nasjonale bestandsmålet for gaupe er 65 årlige ynglinger og for jerv 39 årlige ynglinger. For bjørn ble bestandsmålet ved forliket i 2011 endret fra 15 årlige ynglinger til 13 årlige ynglinger. For ulv videreføres målet om 3 helnorske årlige ynglinger innenfor den nærmere avgrensede forvaltningssonen for ulv. Etter forliket i 2011 skal det arbeides for å få på plass en avtale med Sverige om fremtidig bestandsmål for ulv og fordeling av grenserevir.

6.3.1 Sau på utmarksbeite

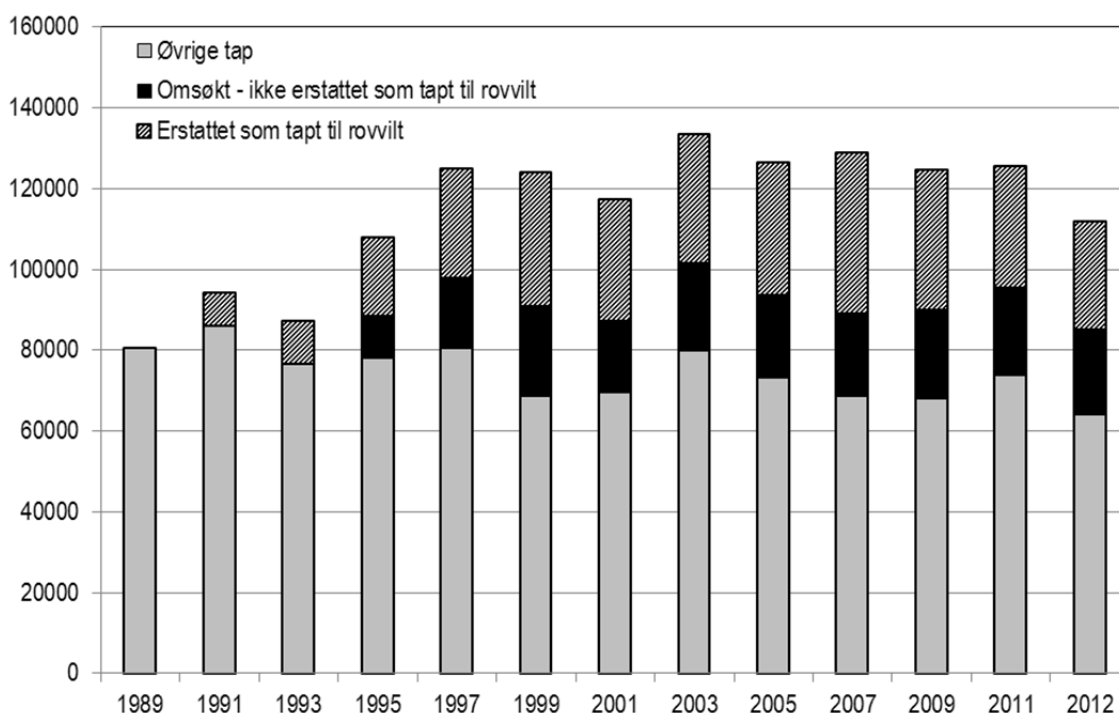
Antall sau og lam sluppet på utmarksbeite har blitt redusert fra ca. 2,2 mill. i 1996 til i underkant av 1,9 mill. i 2012. Tap på beite er registrert til ca. 112 000 dyr, som er en reduksjon fra ca. 125 000 de tre foregående årene. Siden det nå er færre dyr sluppet på utmarksbeite er prosent tapte dyr redusert fra 6,5 i 2011 til 5,9 i 2012.

Fra 1980 til tidlig på 1990-tallet ble ca. 80 000 dyr årlig rapportert tapt på utmarksbeite etter beitesesongen, i denne perioden var rovvilttapene begrenset (figur 6.2). Etter 1996 ser vi en nedgang i antall dyr som blir rapportert tapt av ukjente årsaker, og fra 2000 er det rapportert i gjennomsnitt 70700 dyr som tapt til ukjente årsaker (øvrige tap). I 2012 var det 64 200 dyr i denne gruppen.

Det er sauenæringa, i tillegg til reindriftsnæringa, som i størst grad kommer i konflikt med rovdyr. De siste årene har det vært søkt erstattet i overkant av 40 prosent av tapte sau på beite pga. rovvilt. Det ikke er mulig å fastslå tapsårsak foren stor andel av sauen som tapes på beite (øvrige tap pluss omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt) (figur 6.2).

Dyr i gruppen omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt, kan erstattes over SLF sin ordning for «tap av sau på utmarksbeite» Dette er en ordning som dekker tap som ikke er forårsaket av fredet rovvilt, og ikke kan forsikres gjennom allment tilgjengelig forsikringsordning. Utbetalt erstatning av denne typen har i perioden skadeårene 2000 – 2011 variert fra kr 6 280 i 2002 til ca. kr 3 517 000 i 2011 samtidig som vilkårene for ordningen også er blitt endret. Av dette ble 53 prosent utbetalt i Møre og Romsdal. Det er ikke søkt erstatning over denne ordningen i Oppland siden 2000.

Årsaker til tap av sau på utmarksbeite av andre årsaker enn rovvilt registreres ikke systematisk, men på grunnlag av særskilte tapsundersøkelser kan tapet tilskrives ulike sykdommer, rødrev, snyltere og ulykker. Flåttbårne sykdommer har en økende tendens både i antall tap og geografisk utbredelse, og følges opp med eget forskningsprosjekt finansiert av Norges Forskningsråd. Det har i en årrekke vært områdevis utfordringer med alveld og det er større oppmerksomhet på fluemark. Mattilsynet gjennomfører målrettet tilsyn og informasjonsarbeid om tapsreducerende tiltak i områder med høye tap utenfor rovdyrområder. Dette har gitt gode resultater med reduserte tapstall særlig når det gjelder flått og snyltere.

Figur 6.2 Alt tap av sau på beite, herav omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt, og erstattet som tapt til rovvilt. Tall for sauebruk som ikke er medlem i Organisert beitebruk er estimert (0,6 % høyere tapsprosent enn sauebruk som er medlem av Organisert beitebruk)

Kilde: Landbruks- og matdepartementet, Skog og Landskap, Rovbasen

Tabell 6.4 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1995 til 2012. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe, og det er fylkesmennene som betaler ut slike erstatninger. Erstatning ble første år utbetalt i 1990. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 6.4 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1995	1999	2001	2007	2011	2012
Gaupe	7 943	9 300	7 425	9 763	7 564	6 242
Jerv	5 928	12 991	13 624	14 842	10 565	7 480
Bjørn	1 821	3 125	3 060	6 597	3 871	3 029
Ulv	56	622	828	2 380	1 472	2 269
Kongeørn	412	1 076	894	1 344	1 850	2 050
Uspesifisert rovvilt	3 375	5 995	4 293	4 789	5 028	5 494
Totalt antall sau og lam erstattet	19 535	33 109	30 124	39 715	30 350	26 564
Erstatning, 1000 kr	27 069	48 206	43 065	77 496	67 915	60 214

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

Tabell 6.5 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 75 prosent av erstatningen i 2012 til Hedmark, Oppland, begge trøndelagsfylkene og Nordland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i fylkene Rogaland, Oppland og Nordland.

Tabell 6.5 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Tot. ant. sau og lam sluppet på utm.beite.	Erstattet ant. sau og lam		Erstattet i % av totalt ant. sluppet	Erstatning i 1000 kr	
	2012*	2011	2012*	2012*	2011	2012*
Østfold	5 663	33	5	0,1	76	7
Akershus/Oslo	15 403	491	185	1,2	1 210	429
Hedmark	110 707	6 936	5 075	4,6	16 637	12 153
Oppland	234 947	5 110	4 341	1,8	10 859	9 523
Buskerud	89 326	1 519	1 299	1,5	2 952	2 544
Vestfold	7 582	77	77	1,0	132	148
Østlandet	463 628	14 166	10 982	2,4	31 867	24 803
Telemark	47 775	1 520	1 469	3,1	3 086	2 919
Aust-Agder	21 805	343	571	2,6	727	1 195
Vest-Agder	40 350	136	471	1,2	327	1 110
Agder og Telemark	109 930	1 999	2 511	2,3	4 140	5 225
Rogaland	280 288	82	125	0,0	160	223
Hordaland	188 949	4	37	0,0	7	92
Sogn og Fj.	179 625	485	160	0,1	951	325
Møre og Romsdal	108 328	855	596	0,6	1 626	1 287
Vestlandet	476 902	1 344	793	0,2	2 584	1 704
Sør-Trøndelag	133 947	3 096	2 138	1,6	6 913	4 719
Nord-Trøndelag	78 350	3 972	3 200	4,1	9 172	7 901
Trøndelag	212 297	7 068	5 338	2,5	16 086	12 620
Nordland	205 052	3 577	4 576	2,2	8 251	10 738
Troms	114 426	1 278	1 588	1,4	2 639	3 444
Finnmark	23 571	836	651	2,8	2 188	1 458
Nord-Norge	343 049	5 691	6 815	2,0	13 079	15 640
Hele landet	1 886 094	30 350	26 564	1,4	67 915	60 214

* Foreløpige tall

Kilde: SLF og Direktoratet for naturforvaltning.

Tapsreducerende tiltak utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauene samt samtidig som det skal ha en konfliktdempende effekt. På Miljøverndepartementets budsjett for 2012 ble det satt av 68,1 mill. kr til forebyggende og konfliktdempende tiltak. 63,5 mill. kr ble fordelt på fylkene, hvorav 14, 5 mill. kr ble fordelt til Hedmark. Over 32 mill. kr ble brukt på forebyggende tiltak sau, herunder blant annet tidlig nedsanking, forsinket slipp, gjeting/utvidet tilsyn, elektriske gjerder, beiting på inngjerdet areal og bruk av tekniske tiltak som for eksempel radiobjeller. Nærmere 6 mill. kr gikk til tekniske tiltak i 2012. Disse midlene skal ha en tapsreducerende effekt, noe som kan gjenspeiles i reduserte tapstall.

Årsakene til redusert bruk av utmarksbeite er sammensatte, og det er ulike miljø og ressurskonsekvenser av redusert beitebruk. Antall beitedyr er ikke betydelig redusert totalt sett, men driftsform og bruken av fôrressurser har vært i sterk endring de siste tiårene.

6.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Målsettingen med tilskuddsordningen er å sikre iverksettelse av effektive forebyggende og konfliktdempende tiltak for å begrense de skadene rovvilt kan forårsake på husdyr og tamrein samt ulemper i forhold til lokalsamfunn og i forhold til andre grupper. Regelverket ble iverksatt høsten 2004.

Direktoratet for naturforvaltning tildeler rovviltneemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Nemndene har så ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 6.6 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Hedmark og Nord-Trøndelag er de to fylkene med mest bruk av slike midler de tre første årene, mens det er brukt mest i Hedmark og Troms i 2011. Det er brukt mest på forebyggende tiltak for sau. De tre tiltakene det er brukt mest penger på i 2011 er tekniske tiltak, tidlig nedsanking og gjeting/utvidet tilsyn. Disse tiltakene utgjør ca. 61 prosent av alle forebyggende tiltak for sau.

Forebyggende fellestiltak økte fra 7,0 mill. kr i 2008 til 18,5 mill. kr i 2010. I 2011 er beløpet redusert til 17,9 mill. kr. I 2011 er det brukt 30 prosent mindre på lokale FoU-tiltak og 99 prosent mer på fellingsvederlag/kompetansebygging sammenlignet med 2010.

Tildelt beløp var 65,5 mill. kr, som er 4,5 mill. kr mindre enn i 2010. Sum bruk var 99 prosent av tildelt beløp. For årene 2008, 2009 og 2010 var forbruket henholdsvis 89, 98 og 92 prosent av tildelt beløp.

Tabell 6.6 Bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2008	2 009	2 010	2 011
Forebyggende tiltak sau	35,2	44,6	36,7	37,2
Forebyggende tiltak rein	4,5	6,7	5,9	5,9
Forebyggende tiltak felles	7,0	12,4	18,5	17,9
Konfliktdempende tiltak	2,8	4,5	1,6	3,3
Reiser og drift nemda	1,8	1,5	2,0	0,7
Sum	51,3	69,7	64,6	65,0

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning

I tillegg til beløpene i tabell 6.6 er det avsatt sentrale midler. Disse utgjør 11,4 mill. kr i 2008, 20,4 mill. kr i 2009, 9,1 mill. kr i 2010 og 15,6 mill. kr i 2011. Siste år er midlene i hovedsak brukt til nasjonal FoU, sentrale/nasjonale forvaltningsoppgaver og tilskudd til organisasjoner.

6.4 Miljøindikatorer

6.4.1 Kulturminner og kulturmiljøer

Kulturminner er spor etter menneskelig aktivitet gjennom tidene. En arealkrevende næring som landbruket har etterlatt seg mange slike kulturminner. Eksempler er bygninger, gravhauger og steingjerder. Det nasjonale målet er å forvalte kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

Siden 2009 har alle fylker gitt tilskudd til å ta vare på kulturminner, bygninger og kulturmiljøer, og totalt ble det i 2011 gitt 110 mill. kr i til dette formålet gjennom SMIL (61,5 mill. kr) og RMP (48,5 mill. kr). For SMIL har dette nivået holdt seg stabilt siden 2005, mens for RMP har tilskuddene til dette økt siden programmet ble innført. Noe av økningen skyldes at etter en rullering av RMP i 2009 ble setertilskuddet innlemmet i kulturminne- og kulturmiljøformålet i RMP. Tabell 6.7 viser fordelingen av disse midlene på ulike grupper i 2011. Tallene for RMP er foreløpige.

Tabell 6.7 Tilskudd til kulturminner og kulturmiljø i 2011

RMP	%	Ca. 1 000 kr
Kulturminneområder	4	2 460
Bygninger	1	615
Seter	76	46 740
Kulturminner	8	4 920
Steingjerder	11	6 765
Sum		61 500

SMIL	%	Ca. 1 000 kr
Freda og verneverdige bygninger	84	40 740
Kulturminner og kulturmiljøer	16	7 760
Sum		48 500

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Det gis mest tilskudd til å ivareta bygninger og seterdrift, samt kulturminnene knyttet til freda og verneverdige bygninger i kulturlandskapet. I tillegg settes det i stand og vedlikeholdes en rekke kulturminner gjennom Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Utvalgte kulturlandskap er et fellesprosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen der 22 områder med kulturhistoriske og biologiske verdier er pekt ut til å få en særskilt oppfølging. Disse er ansett til å ha en særskilt verdi som kilde til kunnskap og opplevelse av vår felles natur- og kulturarv. I 2011 gikk det om lag 900 000 kr til istandsetting og vedlikehold av kulturminner og bygninger i 10 av de 22 utvalgte områdene.

6.4.2 Biologisk mangfold

De nasjonale mål er at naturen skal forvaltes slik at planter og dyr som finnes naturlig sikres levedyktige bestander. Variasjonen av naturtyper og landskap skal opprettholdes. I tillegg skal matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser opprettholdes.

En stor andel av miljøvirkemidlene rettet mot biologisk mangfold går til istandsetting og skjøtsel av kulturbetingede naturtyper. Dette er naturtyper som er et resultat av tradisjonell drift som beite, slått og lauving, og representerer i hovedsak arealer hvor stabilt naturmiljø og kontinuitet i skjøtsel er en nøkkelfaktor. Naturmangfoldloven har slåttemark og slåtte- og beitemyr som utvalgte naturtyper. I tillegg er flere andre foreslått som utvalgte naturtyper.

For å skjøtte og utvikle biologisk mangfold gjennomføres det en rekke tiltak innenfor SMIL og RMP. I alle fylker gis det tilskudd til dette formålet, og totalt ble det i 2011 gitt 73,5 mill. kr gjennom SMIL (44,5 mill. kr) og RMP (29 mill. kr). Tabell 6.8 viser hvordan midlene fordeler seg innenfor de to ordningene i 2011. For RMP er det foreløpige tall.

Tabell 6.8 Tilskudd til biologisk mangfold i 2011

RMP	%	Ca. 1 000 kr
Verdifulle slåtte- og beitemarker	68	19 720
Kystlynghei	10	2 900
Styvingstre	9	2 610
Andre kulturmarks- eller naturtyper	4	1 160
Bevaringsverdige husdyrraser	9	2 610
Sum		29 000

SMIL	%	Ca. 1 000 kr
Gammel kulturmark	89	39 605
Biologisk mangfold	11	4 895
Sum		44 500

En stor del av midlene brukes til å ta vare på gammel slåttemark. Dette er gamle engarealer som har vært holdt i hevd lenge gjennom regelmessig slått, men uten gjødsling og jordarbeiding. Dette er svært artsrike naturtyper med flere sterkt truede arter. Naturtypen har vært under sterkt press ved økt bruk av kunstgjødsel.

Det er et utstrakt samarbeid både faglig og økonomisk, mellom landbruks- og miljøsidene for å ivareta slåttemarkene. Handlingsplan for å ivareta slåttemarken startet opp i 2009, og fylker har blitt innlemmet suksessivt. I 2011 var ca. 200–250 områder i 14 fylker omfattet av planen. De resterendefylkene kommer med i handlingsplanen for 2012.

6.5 Forurensing fra landbruket

I kapittel 6.5 ser vi på ulike former for forurensning fra landbruket. I Norge er jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av klimagassene metan (50 %) og lystgass (70 %). I tillegg står jordbruket for 91 prosent av utslippet av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Også avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

6.5.1 Klimagasser i landbruket

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO₂ og N₂O-utslipp. 86 prosent av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra gjødselbehandling. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogenforbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det betydelige klimagassutslipp, både direkte og indirekte. Direkte gjennom produksjon av N₂O relatert til fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning.

Indirekte gjennom utslipp av CH₄ i produksjon av husdyrgjødsel og CO₂-utslipp fra diesel ved bruk av maskiner.

Mhp. lystgass, er det stor usikkerhet og manglende kunnskap knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak iflg. SLFs rapport «Miljøvirkemidlene i landbruket 2011». Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. Bioforsk har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord.

Tabell 6.9 viser status for utslipp av klimagassene metan (CH₄) og lystgass (N₂O) fra landbrukssektoren omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter. Landbrukets utslipp var i 2011 på totalt 4,5 mill. CO₂-ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 50 og 70 prosent av landets samlede utslipp av disse klimagassene.

CO₂utslipp i jordbruket vises ikke i tabell 6.9. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Tabell 6.9 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter 1000 tonn

	1990		2000		2010		2011	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 317		2 320	-	2 068	-	2 023	-
Husdyrgjødsel	298	684	319	691	315	657	311	644
Kunstgjødsel		665	-	647	-	511	-	582
Jordbruk annet		1 023	-	988	-	902	-	923
Sum	2 615	2 372	2 639	2 326	2 383	2 070	2 334	2 149

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjon av handelsgjødsel defineres som utslipp fra industri og inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB. Utslippene til produksjon av handelsgjødsel i Norge utgjør 656 tusen tonn CO₂ og 290 000 tonn CO₂-ekvivalenter N₂O.

I tillegg til utslippene vist i tabell 6.7 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har Bioforsk nå estimert det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar, og totalt 1,4 mill. tonn CO₂. Dette er mindre enn tidligere beregninger. Reduksjonen skyldes både at arealet med myrjord er redusert, og reduksjon i tap per dekar på grunn av at myra blir stadig mer omdannet. Bioforsk har i sin siste modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, i tillegg til tap fra åkerjord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,2 mill. tonn CO₂.

Skog og landskap oppgir at i Norge i bindes årlig 27 mill. tonn CO₂ gjennom årlig tilvekst. Dette tilsvarer over halvparten av Norges utslipp av klimagasser. Men det er

viktig å være klar over at også trær og tømmer frigjør CO₂ når det engang råtner eller brenner opp.

6.5.2 Avrenning til vann

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften). Den har som mål at *alle vannforekomster innen 2015 og 2021 skal oppnå eller opprettholde minst god kjemisk og økologisk tilstand.*

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca. 20 prosent av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021.

Som et grunnlag for videre arbeid blir det gjennomført en risikovurdering av alle vannforekomster. Per september 2012 er omtrent 24 000 vannforekomster risikovurdert. I følge rapporten *Jordbruk og miljø (39/2012)* fra SSB er i overkant av 48 prosent av vannforekomstene i Norge i god eller svært god tilstand. Omtrent 36 prosent har moderat eller dårlig tilstand.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

NIVA har beregnet utslipp av fosfor (tabell 6.10) og nitrogen (tabell 6.11) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjorde jordbrukets andel 7,2 prosent av samlet fosforutslipp. Jordbrukets andel av samlet utslipp fra regionene Glomma, Vest-Viken og Sør-Vest utgjør 24 prosent. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde, med henholdsvis 45 og 50 prosent.

Tabell 6.10 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene i 2010. Tonn P

	Jordbruk	Komm.avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	170	120	88	0	378
Vest-Viken	90	63	28	0	181
Sør-Vest	128	183	79	659	1 049
Vest-Landet	81	263	43	2 150	2 537
Møre og Romsdal	61	133	30	1 043	1 267
Trøndelag	154	137	37	1 472	1 800
Nordland	35	132	35	1 474	1 676
Troms	17	83	0	764	864
Finnmark	3	35	0	468	506
Sum	739	1 149	340	8 030	10 258

Kilde: NIVA og SSB

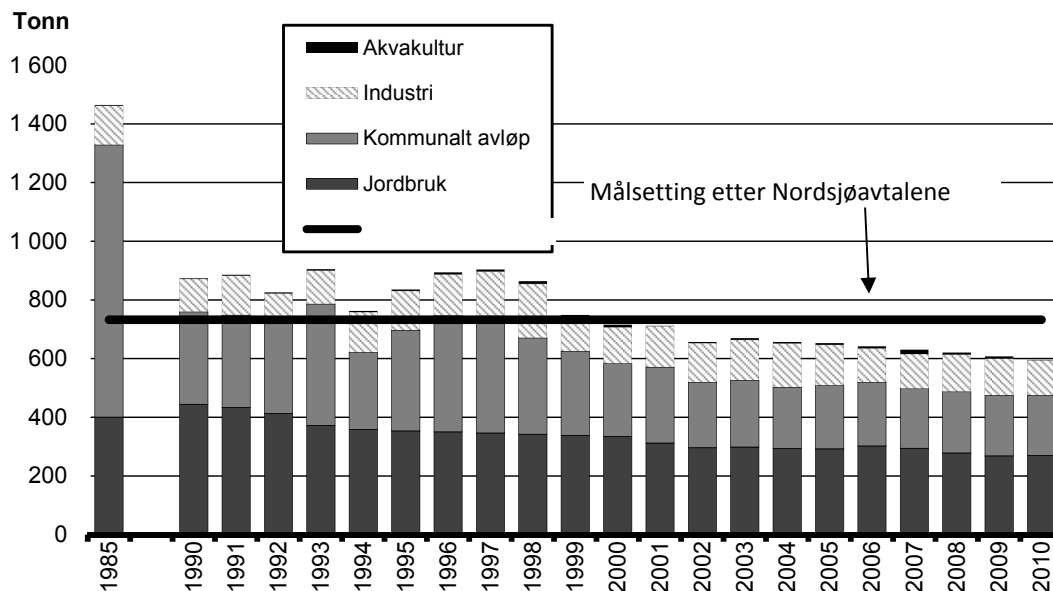
Jordbruket andel av totale utslipp av nitrogen er 31 prosent (tabell 6.11). Andelen varierer mye fra region til region. For Glomma er jordbrukets andel 64 prosent. Også for regionene Vest-Viken og Sør-Vest er jordbruket største utslippsskilde.

Tabell 6.11 Utslipp av nitrogen i tonn til vannregionene i 2010. Tonn N

	Jordbruk	Komm.avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	8 626	4 370	504	0	13 500
Vest-Viken	4 004	2 642	912	0	7 558
Sør-Vest	4 938	2 772	324	3 619	11 653
Vest-Landet	2 756	2 246	83	11 820	16 905
Møre og Romsdal	2 087	1 079	29	5 728	8 923
Trøndelag	5 339	1 470	272	8 056	15 137
Nordland	550	1 009	668	8 085	10 312
Troms	408	637	0	4 195	5 240
Finnmark	93	294	0	2 570	2 957
Sum	28 801	16 519	2 792	44 073	92 185

Kilde: NIVA og SSB

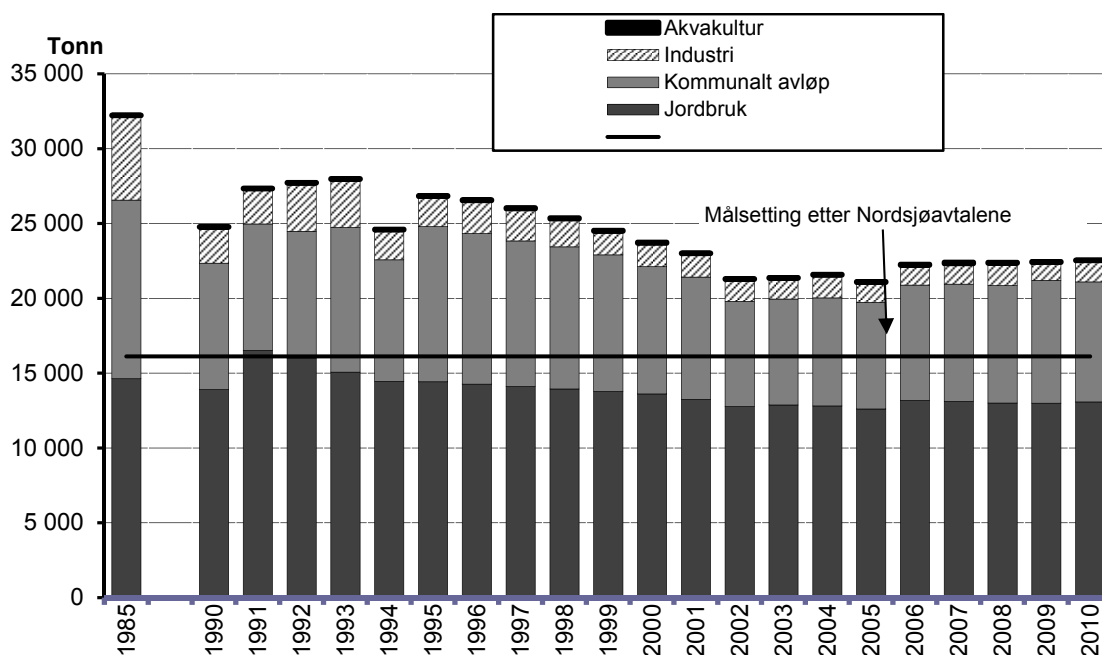
En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (figur 6.3) har det vært mindre utslipp enn målsettinga siden år 2000. Tilførselen av fosfor er redusert med 58 prosent fra 1 465 tonn i 1985 til 596 tonn i 2010. Jordbrukets andel er redusert med 33 prosent fra 401 tonn i 1985 til 270 tonn i 2010. I 2010 utgjør jordbrukets andel 45 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet.

Figur 6.3 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, viser figur 6.4 at det var en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2010 er utslippene noe høyere. I 2010 var samlet utslipp 22 538 tonn. Dette er 30 prosent mindre enn i 1985. Jordbrukets utslipp er redusert med 11 prosent fra 14 631 til 13 080 tonn. I 2010 kom 58 prosent av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985.

Figur 6.4 Tilførsel av nitrogen (tot-N) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er særlig tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale krav i forskriftene til produksjonstillegg.

RMP til tiltak mot avrenning har vært særlig konsentrert til fylkene på Østlandet og Trøndelag. Størrelsen har variert litt fra år til år. I 2011 ble det til sammen gitt 177 mill. kr i tilskudd. Dette er 25 mill. kr mer enn i 2005, og 10 mill. kr mer enn i 2010. Samlet tilskudd i perioden 2005 til 2011 er 1 156 mill. kr.

I rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011* fra Statens landbruksforvaltning ble det pekt på at det vil være behov for sterkere målretting framover, og at RMP modellen er godt tilpasset en slik utvikling. Det ble pekt på at de mest effektive tiltakene burde prioriteres, og at i noen områder er det behov for mange tiltak og kombinert bruk av virkemidler (økonomiske, juridiske, veiledning med mer).

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) har særlig vært nytt til hydrotekniske tiltak og fangdammer og våtmarker. Fylkene rundt Oslofjorden, Rogaland og Nord-Trøndelag har fått mest tilskudd. I 2011 ble det til sammen gitt 29 mill. kr. Dette er 12,2 mill. kr mer enn i 2005, og 3,6 mill. kr mer enn i 2010.

Konklusjonen av evalueringen SMIL-ordningen i 2007 var også her at midlene bør gis en sterkere målretting. Blant annet ble det satt fokus på utbedring av gamle hydrotekniske anlegg, herunder også dimensjonering av disse til en situasjon med økt nedbør og mer intensive nedbørsperioder som et resultat av ventede klimaendringer framover.

I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

De siste årene er det foretatt en karakterisering og risikovurdering av alle vannforekomster i Norge som et ledd i oppfølging av Vannforskriften. Dette vil gi bedre grunnlag for overvåking og bruk av virkemidler

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved Bioforsk har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 12 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Ved å registrere utslippene til vassdrag i områder hvor en også har oversikt over all jordbruksaktivitet i nedbørsfeltene, har en mulighet for å analysere mulige sammenhenger mellom drift og utslipp. Virkningen av tiltak i jordbruksdrifta for å redusere utslippene vil da også kunne dokumenteres. Eksempel på tiltak er overgang til mindre høstpløying i kornområdene, og redusert gjødsling i områder med mye husdyr. Men resultatene preges også av hvordan værforholdene er det enkelte år. Erosjon fra åpen åker i vinterperioden er en viktig bidragsyter til fosforavrenning til vassdragene, mens det fra områder med mye eng og beitearealer er betydelig mindre erosjon. På den andre siden bidrar stor husdyrtetthet til økt risiko for avrenning av både fosfor og nitrogen pga. økt gjødsling. I flere felt er det registrert overgjødsling, særlig med fosfor.

Det er registrert rester av de fleste plantevernmidler som brukes i dag i vassdragene som er med i JOVA programmet. Plantevernmidler blir transportert og vaskes ut gjennom alle typer jord, men mest på lette jordarter. Det er også registrert plantevernmidler som har vært forbudt i Norge i mange år, som for eksempel DDT. Dette er tungt nedbrytbare stoffer som fremdeles finnes i jorda.

Morsaprojektet og vestre Vansjø

Morsaprojektet ble igangsatt i 1999 med mål om å bedre vannkvaliteten i Morsavassdraget (Vansjø-Hobølvassdraget). Hovedutfordringene er avrenning fra jordbruk og spredte og kommunale avløpssystemer. En rekke tiltak er gjennomført i vassdraget; 75 prosent av åkerarealet ligger i stubb om vinteren, det er bygd over 60 fangdammer og etablert mer enn 200 km nye buffersoner langs vassdraget. Beregninger viser at fosfortilførsler fra jordbruk er redusert fra ca. 11,2 tonn i 1999 til ca. 6,3 tonn i 2010. Målet i siste handlingsplan (2008) er å redusere med ytterligere to tonn. Det er også gjort store utbedringer i avløpssektoren.

Fra og med 2008 ble en del av budsjetttrammene for de regionale miljøprogrammene i Østfold og Akershus øremerket for Morsaområdet. Samme år ble det igangsatt et 3-årig tiltaksprosjekt i vestre Vansjø, med en egen bevilgning på 3,5 mill. kr. Formålet med prosjektet er å prøve ut tiltak og driftsmetoder som kan redusere fosfortapet fra jordbruksarealene. Tiltakene som prøves ut er omfattende og kostnadskrevenende og det er inngått treårige avtaler med gårdbrukerne. Bioforsk gjennomfører parallelt en kartlegging for å dokumentere effekten av tiltakene som settes inn og skal avgi rapport om resultatene i 2011.

I vestre Vansjø (nedre del av Morsa) er det gjennomført lignende tiltak som i Morsa for øvrig. Som følge av prosjektet er fosforgjødslingen redusert og i 2009 ble det kun brukt 0,44 kg P per daa i snitt for alle vekstene. Dette er en reduksjon på 1,76 kg P siden 2004. Målinger viser at fosforinnholdet i Vestre Vansjø har hatt en nedadgående trend de siste ni årene og er i dag helt nede på samme nivå som i 1989. Dagens verdier er også lavere enn nivået før flommen i 2000, som bidro til stor erosjon og frigjøring av fosfor fra jorda. Dette tyder på at målrettede tiltak i Morsa og vestre Vansjø har hatt effekt. Bioforsk kan også vise til at det har vært en tydelig og signifikant nedgang

i mengden partikler, fosfor og nitrogen i Hobøl-elva siden 1990-tallet (Kronikk Moss Avis 5.10.2010, M. Bechmann, Bioforsk).

6.5.3 Jordarbeiding, erosjon og intensitet

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått noe ned, slik det går fram av tabell 6.12 og figur 6.5.

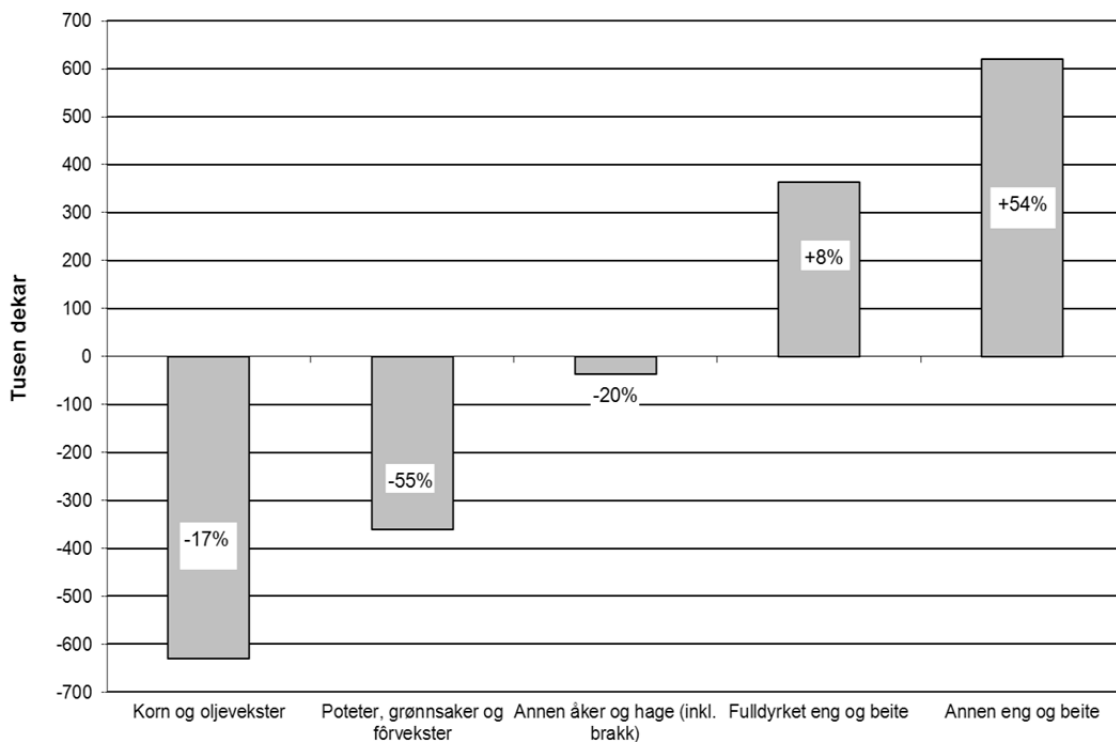
Tabell 6.12 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–12

	1970	1980	1990	2006	2010	2011	2012*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	42,3	42,0
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	87,4	87,2

* Foreløpige tall

Kilde: BFJ. Totalkalkylen for jordbruket 2011 og Statistisk Sentralbyrå.

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at kornarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet. Økningen i fulldyrket areal skyldes økt engareal.

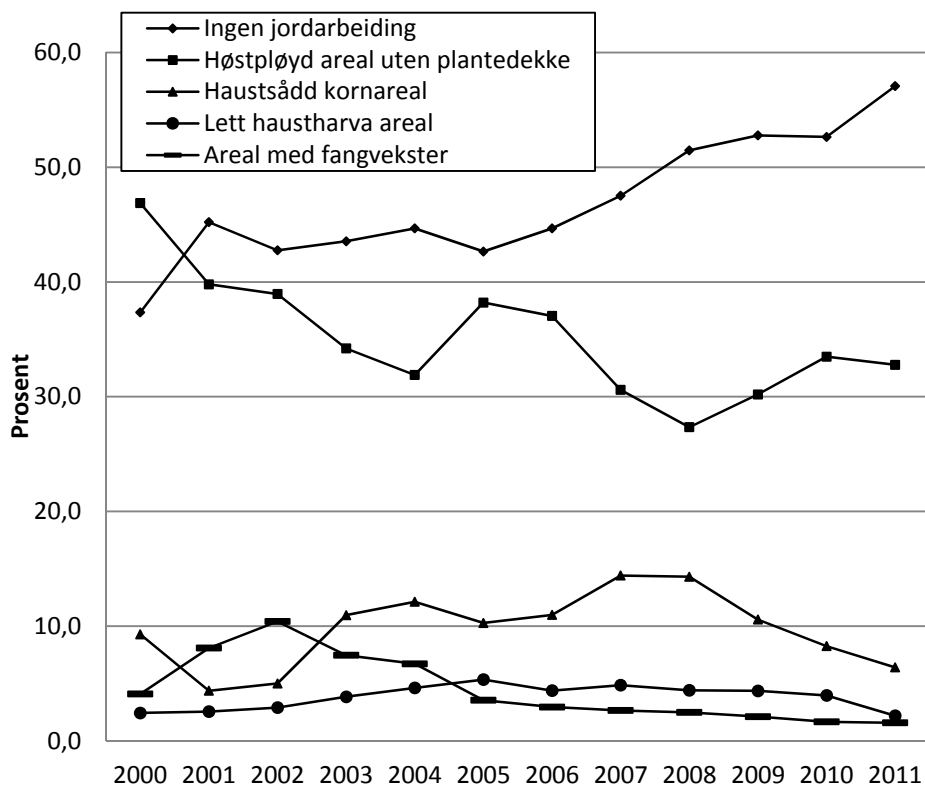
Figur 6.5 Endring i arealbruken fra 1990–2012

Jordarbeiding som utføres om høsten, for eksempel pløying, eksponerer erosjonsutsatte arealer for avrenning. Et viktig tiltak for å redusere avrenning/erosjon til vassdrag er derfor å få utført mer av jordarbeidingen i åpenåkerarealet, hovedsakelig korn, om våren istedenfor om høsten. Økt andel av jordarbeiding om våren vil imidlertid kunne forskyve såtidspunktet, og dermed ha avlingsmessige konsekvenser. For å kompensere for de økonomiske konsekvensene av en avlingsnedgang og stimulere til redusert jordarbeiding om høsten, er det innført tilskudd til brukere som ikke høstarbeider erosjonsutsatte arealer.

Til og med 2004 var disse tilskuddene en del av den nasjonale ordningen med tilskudd til endret jordarbeiding, men ble fra 2005 ført videre i regionale miljøprogram. I 2011 ble det gitt tilskudd på 183 mill. kr til tiltak mot avrenning til vassdrag gjennom de regionale miljøprogrammene, blant annet til endra jordarbeiding, fangvekster og grasdekte vannveier. Det ble da gitt tilskudd for i alt 2,02 mill. dekar jordbruksareal. Tilsvarende tall for 2010 var 173,5 mill. kr utbetalt til avrenningstiltak på totalt 1 950 000 dekar jordbruksareal. I 2005 var tallene 156,4 mill. kr i tilskudd på 1 869 000 dekar.

Fra høsten 1991 har det blitt gitt tilskudd til tilsåing med fangvekster og til grasdekte vannveier på åpenåkerareal. Dette gjelder for det meste kornareal, men det gis også noe tilskudd til grønnsaker og potetareal. Ved innføring av Regionale miljøprogram ble det også gitt tilskudd til vegetasjonssoner.

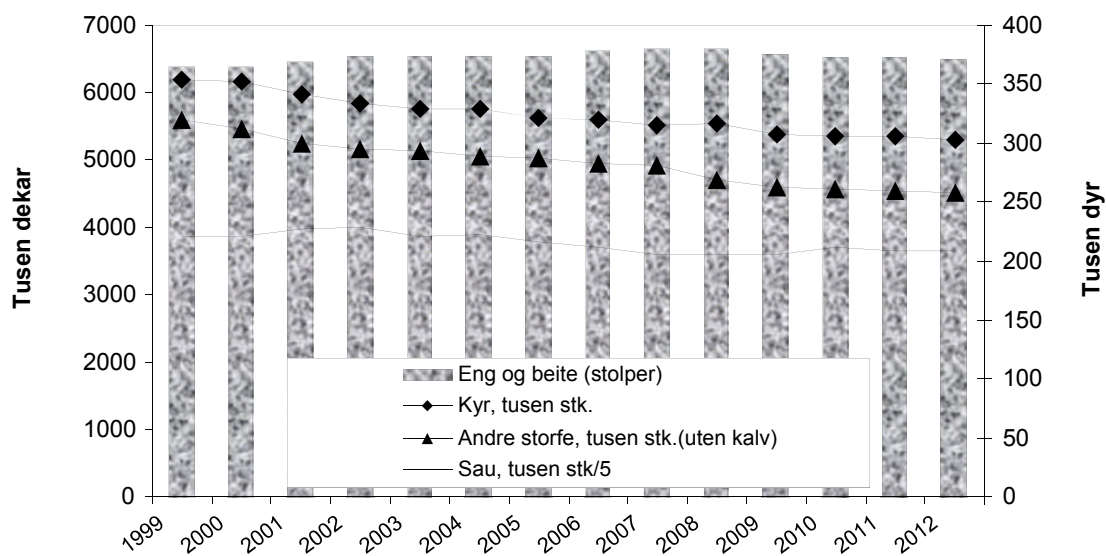
Figur 6.6 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing. SSB har endret noe på beregningen av høstpløyd areal. Nå beregnes det høstpløyd areal uten plantedekke om vinteren, mens det tidligere ble oppgitt alt areal som var høstpløyd. Figuren viser tydelig reduksjon i høstpløyd areal uten plantedekke, fra 1,6 mill. dekar i 2000 (47 %) til 995 000 dekar i 2011 (33 %). Tilsvarende har andelen av arealet hvor det ikke foretas noen jordarbeiding om høsten økt. I 2000 utgjorde dette for 37 prosent av korn- og oljevekstareal, mens det i 2011 omfatter 57 prosent. Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Andelen korn- og oljevekstareal som ble høstsådd økte fra 2001 og fram til 14 prosent i 2007, men har deretter blitt redusert til 6 prosent i 2011. Totalarealet med fangvekster nådde en topp i 2002 med 10 prosent av arealet. Deretter har det vært en reduksjon i andelen slikt areal til under 2 prosent i 2011. Andelen av korn- og oljevekstareal som ble høstharva har i hele perioden ligget mellom 2 og 5 prosent av totalt korn- og oljevekstareal.

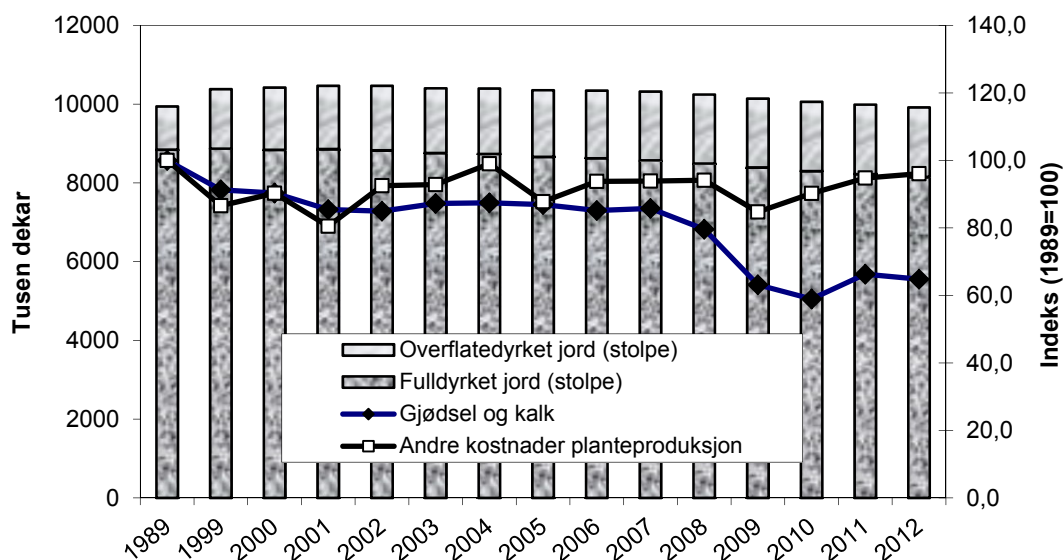
Figur 6.6 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.7 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og figur 6.8 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.7 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Figur 6.8 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

6.5.4 Gjødselforbruk

Riktig gjødning, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringsstoffer. Riktiggere gjødning skjer ved forbedrede gjødningstyper, gjødningplanlegging og rett valg av spredetidspunkt. Som ett ledd i obligatorisk miljøplan, som er knyttet til produksjonstilskuddsforskriften, er det krav om gjødningplan.

Tabell 6.13 viser at forbruket av kunstgjødning per dekar var 28 prosent lavere i 2012 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødning og at det gjennomgående brukes gjødningstyper med større nitrogeninnhold. Bortfallet av miljøavgift på nitrogen og fosfor fra og med gjødningåret 2000/01 ser ikke ut til å ha ført til økt omsetning. N-forbindelsen i de fleste gjødningsslag har en forurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av kunstgjødning per daa jordbruksareal var synkende fra 2007 til og med 2010, men økte med 5 kg per daa til 2012.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødning. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 17 kg/ dekar i 2012, jfr. tabell 6.13. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forureningen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødningen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.13 Kunstgjødning og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2011	2012*
Kunstgjødning:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	387	434	427
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,5	43,5	43,1
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	156	170
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	15,6	17,1

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødning. Delt gjødning (gjødning både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødning i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødning er betinget av økonomien i dyrkingen.

I 2008 startet det et pilotprosjekt med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødning. Fra 2010 omfatter prosjektet utvalgte område i Hedmark, Buskerud, Rogaland, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag. Totalt ble det i 2011 gitt tilskudd til 199 000 dekar, 2 000 dekar mer enn i 2010. Totalt tilskudd i 2011 var 11,9 mill. kr fordelt på 921 søkere. Tilsvarende tall for 2010 var 12,9 mill. kr og 993 søkere. Rogaland fikk ca. 39 prosent, Hedmark 32 prosent og Nord-Trøndelag 15 prosent av tilskudda i pilotprosjektet.

6.5.5 Plantevernmidler

Forsvarlig håndtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenning-myndighet for plantevernmidler i Norge. Før et middel tillates brukt, underlegges det en grundig faglig vurdering i forhold til helse- og miljørisiko. Det kreves også dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder. Dette kravet til dokumentert behov begrenser antall preparater.

Det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler. Autorisasjon gis for 10 år etter gjennomgått obligatorisk kurs og bestått prøve. Kravet gjelder for bruk av preparater i jordbruket, og beviset må framlegges ved kjøp. Ifølge Forskrift om plantevernmidler av 26.7.2004 er det Mattilsynet som administrerer denne ordningen. Men kommunen eller fylkesmannen har myndighet til å utstede autorisasjon etter instruks fastsatt av Mattilsynet i Forskrift av 5.10.2005 «Instruks for fylkesmann og kommune ved utstedelse av autorisasjon for håndtering og bruk av plantevernmidler.»

Forskrift om plantevernmidler setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent av en

funksjonstest. Funksjonstesten stiller tekniske krav til utstyret, og en slik test er gyldig i 5 år.

Nedenfor er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken de siste årene har vært sterkt preget av endringer i avgiftssystemet. Innføringen av nytt avgiftssystem med avgiftsøkning både i 1999, 2000 og høsten 2004 førte til stor import og hamstring i 1998, 1999 og 2004, med påfølgende lav omsetning årene deretter.

Tabell 6.14 viser forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer. Mengden ugrasmidler økte fra 2010 til 2011, men ble så redusert noe til 2012. Året 2010 kan trolig betraktes som et normalår uten spesielle klimatiske eller andre forhold som har påvirket omsetningen i vesentlig grad. Totalt omsatt mengde i 2011 er høyere enn de to årene før. Dette skyldes blant annet at vekstsesongen 2011 var fuktig, noe som førte til økt bruk av soppmidler, særlig i kornproduksjon. I tillegg er det økt salg av enkelte ugrasmidler, spesielt glyfosat og jernsulfat. Totalt omsatt mengde i 2012 er så vidt lavere enn i 2011, men ligger ca. 10 prosent over gjennomsnittet for de siste fem årene. Den relativt sett høye omsetningen i 2012 skyldes hovedsakelig en kraftig økning av jernsulfat (mot mose i plen) og at vekstsesongen var nedbørrik, noe som førte til stort behov for sprøyting mot sopp sykdommer. Mengden jernsulfat ligger 40 prosent over gjennomsnittet for femårsperioden, og gjør at mengden hobbypreparater utgjør nesten en fjerdedel av total mengde plantevernmidler. Omsetningen i kroner ble også noe redusert fra 2011 til 2012. Mengdedataene i tabellen er ikke direkte sammenliknbare mellom år, dette pga. stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad.

Tabell 6.14 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2006	2010	2011	2012
Mill. kr ¹⁾	349,5	326,3	346,9	309,6	270,9	325,7	322,5
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	549,7	577,7	679,2	628,0
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	103,7	87,5	106,6	119,9
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,3	5,7	6,4	7,2
Andre midler	116,1	46,4	103,9	60,7	65,9	72,8	94,3
<i>Totalt, 1000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>719,9</i>	<i>736,8</i>	<i>865,0</i>	<i>849,4</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til 2011-kroner

2) Total grossistomsetning

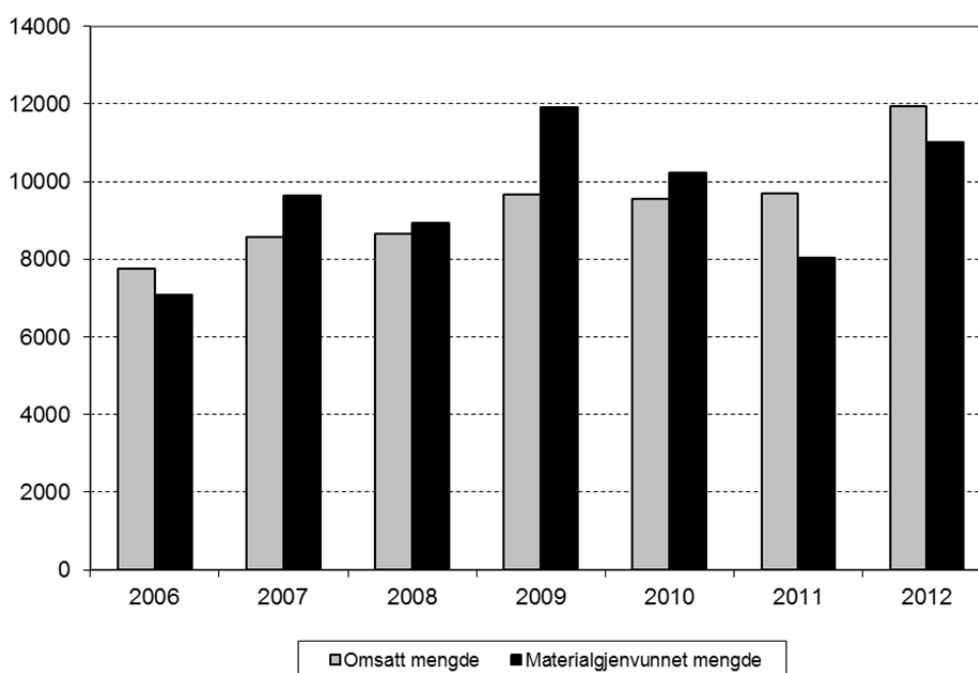
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013 og Mattilsynet.

6.5.6 Innsamling av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter, først og fremst i form av emballasje – og da spesielt rundballeplast og storsekker. Fra og med 2003 er alle gårdbrukere pålagt å ha en miljøplan for gården, hvor det blant annet stilles krav om at landbruksplasten skal leveres til godkjent mottak. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag, og Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Emballasjeretur A/S har oppgaven med å organisere innsamling og gjenvinning av plastemballasje i Norge.

Figur 6.9 viser omsatt og gjenvunnet jordbruksfolie de siste 7 år i følge Grønt Punkt. I 2012 ble det omsatt 11 934 tonn jordbruksfolie, og materialgjenvunnet 11 000 tonn. Grønt Punkt forklarer den forholdsvis store forskjellen mellom omsatt og materialgjenvunnet mengde i 2011 med at det var en lageroppbygging på ca. 3 000 tonn. Den markerte økningen i gjenvunnet folie i 2012 må sees i sammenheng med dette, og at omsatt mengde også økte betydelig i 2012.

Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Differansen vil skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.9 Omsatt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2006–2012. Tonn

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

I tabell 7.1 er utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital ifølge totalkalkylens normaliserte regnskaper angitt. I disse er det forutsatt normalårsavlinger. Samtidig er også de registrerte regnskapstallene tatt med. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	2000	2005	2008	2010	2011	2012*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	149 500	149 400	174 300	236 400	234 800	257 400
Endring fra foregående år	10 000	- 3 300	5 500	33 200	-1 600	22 600
Registrerte regnskaper:						
Nivå	150 400	150 900	192 400	230 000	220 500	244 300
Endring fra foregående år	14 600	1 000	30 100	32 500	-9 500	23 800

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

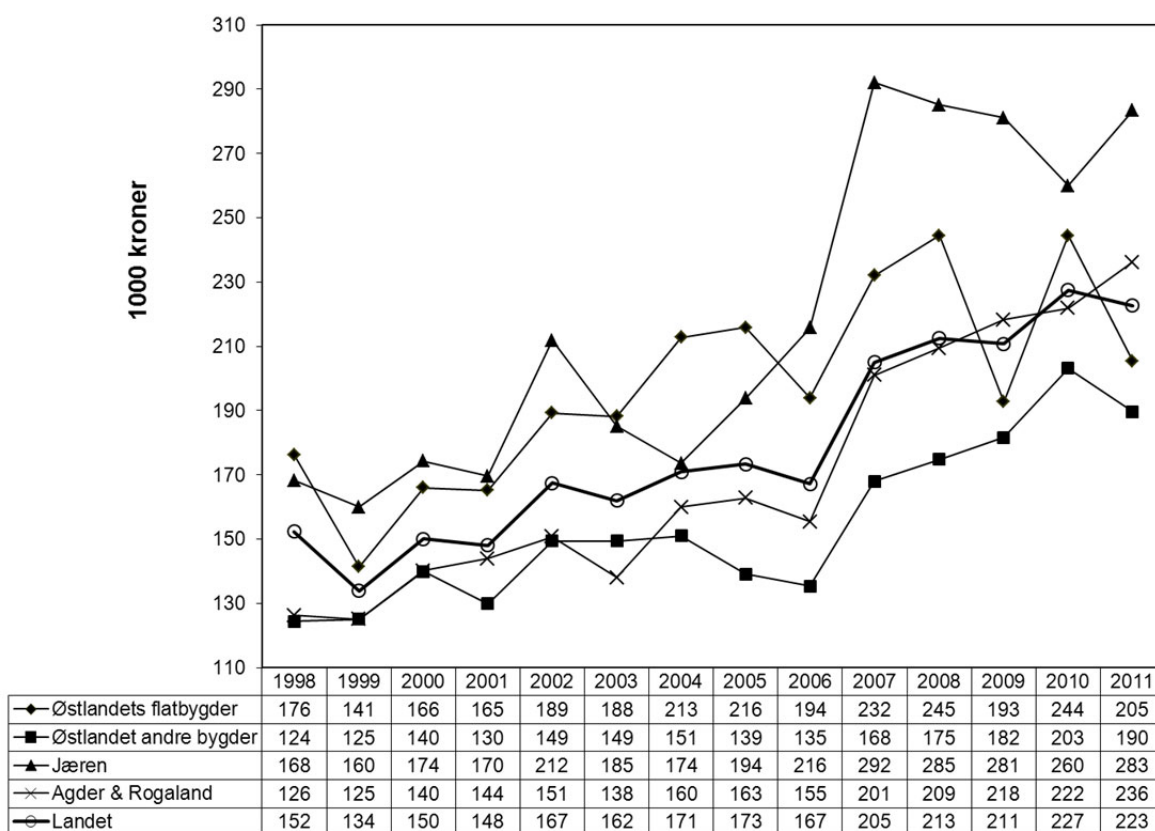
- Forskjellige inntekter for planteproduksjoner, da registrerte regnskaper bygger på registrerte avlingstall, mens normalårsavlingstall legges til grunn for normaliserte regnskaper.
- For grøntsektoren normaliseres dessuten arealer og priser (3 års glidende gjennomsnitt) i normaliserte regnskaper, mens det er de registrerte tallene for de enkelte år som nyttes i registrerte regnskaper.

7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 800–900 jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

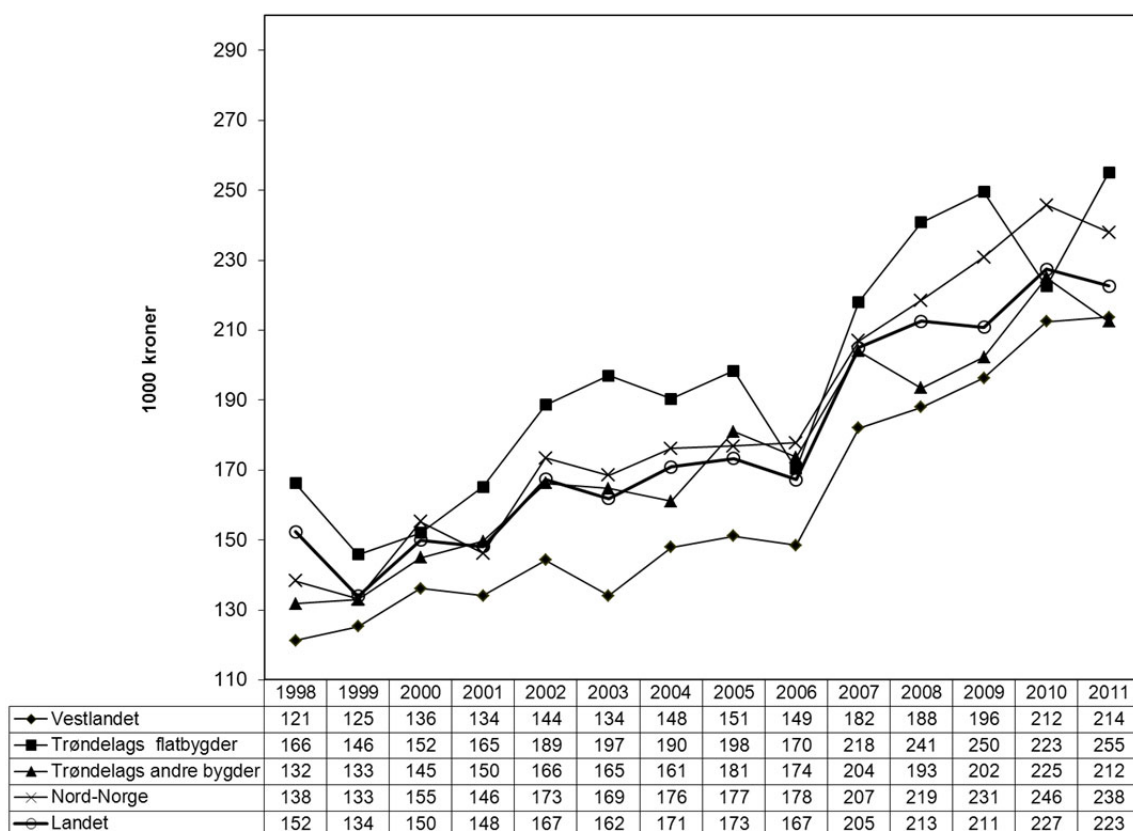
Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Jordbruksbedrifter på Jæren har i mange år hatt resultat som ligger over de andre landsdelene, men i gode kornår har jordbruksbedrifter på Østlandets flatbygder hatt bedre resultat enn jordbruksbedriftene på Jæren. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Østlandets flatbygder har de fire siste årene opplevde en betydelig svingning i dette resultatmålet, da både 2009 og 2011 var dårlige år. Hovedforklaringen begge årene er avlingsnedgang pga. dårlig kornår kombinert med økte kostnader. Spesielt kostnaden til handelsgjødsel har økt disse to årene, men også de faste kostnadene.

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 7.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen. Trøndelags flatbygder opplevde en sterk reduksjon fra 2009 til 2010, noe som skyldes dårlig kornavling, økt kraftfôrkostnad og økte faste kostnader. Spesielt med 2011 er at Vestlandet ikke har det laveste resultatet, men at det derimot er Trøndelag andre bygder.

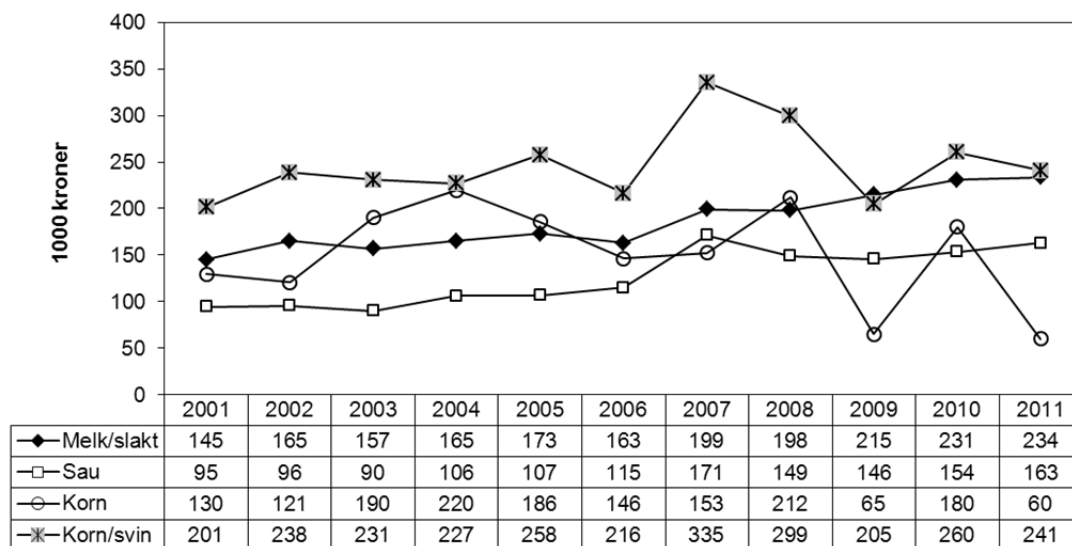

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 14 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner.

Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner. Nominelle 1000- kroner

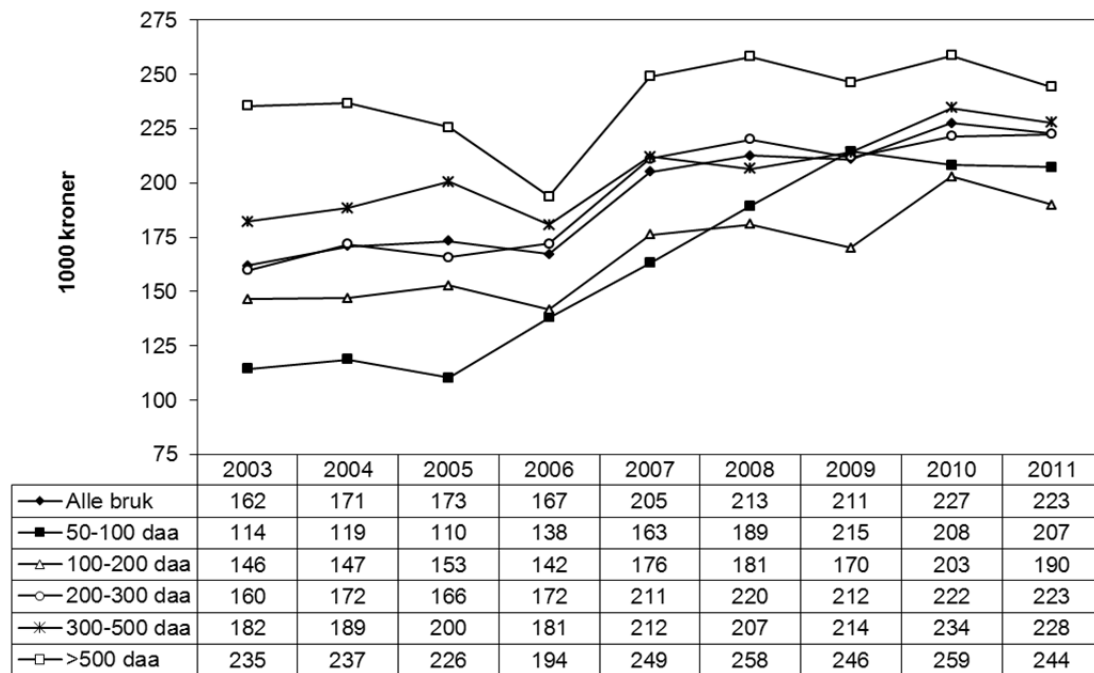
Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. De minste brukene har i alle år i perioden 1996 til 2008 oppnådd det lavest vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk. Man kan se at de fire siste årene har den minste gruppen, 50–100 daa, overgått gruppen 100–200 daa i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske

Personinntekt, eller pensjonsgivende inntekt, er den del av næringsinntekten som er igjen etter at den innsatte kapitalen har fått dekning. Det er personinntekt som er grunnlag for beregning av pensjon og sykepenger. Skatten som beregnes av personinntekt, vil være høyere enn av en like stor kapitalinntekt. Fra 1992 til og med 2005 ble delingsmodellen benyttet for å beregne pensjonsgivende inntekt. Kapitalavkastningsraten var 16 prosent de to første årene, men ble seinere gradvis redusert. Etter 1997 var det valgfri kapitalavkastningsrate mellom 0 prosent og en maksimal prosent. Denne maksimale prosenten har blitt redusert med årene, og var i 2005 på 7 prosent. I 2006 ble delingsmodellen erstattet med skjermingsmodellen, der hensikten er å skjerme risikofri avkastning av den investerte kapitalen mot å bli beskattet som personinntekt. Modellen innebærer at avkastningen utover et skjermingsfradrag skattlegges som personinntekt.

Tabellene 7.2 til 7.8 viser utvikling i personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske fordelt etter fylke, jordbruksareal i drift, kornareal, antall melkekyr, antall sauer og brukers alder. Tallene gjelder for bruker + eventuell ektefelle/ samboer. I kystområdene kan noe av personinntekt stamme fra fiske, men selv her har inntekter fra fisk liten betydning.

Den fylkesvise fordelingen av personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske er vist i tabell 7.2. I 2011 var det brukere og ektefelle/samboer i Rogaland, Nord-Trøndelag, Nordland, Finnmark og Troms som hadde den høyeste personinntekten, mens personinntekta var lavest i Telemark og Vest-Agder. Hele landet sett under ett var det en liten reduksjon i personinntekta fra 2010 til 2011. Det siste året var det reduksjon i alle fylker bortsett fra Hedmark, Hordaland, Sogn og Fjordane, Sør- og Nord-Trøndelag og Finnmark. Den største prosentvise økningen hadde Hedmark, mens Vestfold hadde størst prosentvise nedgang i personinntekt det siste året.

Tabell 7.2 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt på fylker¹⁾. 1000 kr

	1992	1995	1999	2009	2010	2011
Østfold	45,3	66,7	66,4	100,9	122,1	120,7
Akershus	47	61,9	70,6	105,8	110,0	107,9
Hedmark	48,8	62,5	72,6	128,9	141,8	150,3
Oppland	62	75	90,8	128,9	144,8	141,5
Buskerud	34,6	42,8	59,2	98,0	108,7	106,3
Vestfold	39,9	65,1	74,8	125,9	148,2	137,1
Telemark	32,7	35,4	43,1	72,2	80,3	76,5
Aust-Agder	42,4	46,3	58	105,8	114,4	108,5
Vest-Agder	43,8	48,6	58,3	90,4	103,2	99,9
Rogaland	104,2	113,2	121,2	184,1	201,4	197,4
Hordaland	48,2	48,5	57,8	87,2	100,9	101,3
Sogn og Fjordane	65,5	65,8	69,9	111,6	127,7	130,3
Møre og Romsdal	71,6	71	84,3	141,6	165,8	162,0
Sør-Trøndelag	79,6	86,4	94,3	147,8	163,2	164,2
Nord-Trøndelag	88,4	98,4	110,5	173,2	189,4	193,1
Nordland	80,4	84,7	99,1	175,0	195,2	191,8
Troms	78,2	84	85,5	157,9	188,2	184,2
Finnmark	65,4	74,1	88,6	166,9	184,2	190,7
Hele landet	62,2	70,7	81,4	131,3	147,2	146,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.3 viser personinntekt for ulike størrelsesgrupper. I hovedsak øker personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske med årene. Unntaket er det siste året, hvor personinntekta ble litt redusert. Hovedregelen er også økende personinntekt med økende areal.

Tabell 7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
0–99 ¹⁾	28,7	28,1	28,1	54,7	57,6	60,1
100–199	98,1	103,5	96,7	99,5	107,7	103,2
200–299	128,4	139,2	144,1	173,6	194,0	188,8
300–499	122,4	148,3	164,9	228,6	259,9	254,2
> 500	130,1	173,2	208,5	285,7	339,2	343,7
Alle	62,2	70,7	81,4	131,3	147,2	146,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.4 viser personinntekt for bruker pluss ektefelle/samboer fra annen næring og lønnsarbeid for de ulike arealgruppene. Hovedtendensen er at de med minst areal har større personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid enn brukene med større areal, og at bidraget fra annen næring og lønnsinntekt er fallende med økende areal. Den aller største arealgruppen er i mange år et unntak her, etter som de har høyere personinntekt fra annen næring og lønnsinntekt enn arealgruppen 300–499 dekar. Fra 2010 til 2011 var det arealgruppa 300–499 dekar som økte personinntekta fra annen næring og lønnsarbeid mest uansett om vi måler i kroner (27 400 kr) eller prosentvis økning (7,0 %).

Tabell 7.4 Personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
0–99 ¹⁾	171,6	191,9	260,6	480,9	502,1	528,8
100–199	116,3	134,2	200,8	451,7	469,9	494,6
200–299	107,9	121,2	172,9	393,6	413,0	439,1
300–499	114,1	133,6	178,0	373,3	389,1	416,5
> 500	110,6	142,4	180,0	383,8	392,4	413,8
Alle	147,2	163,4	220,6	433,4	451,6	477,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.5 viser personinntekt fra primærnæringene etter størrelsen på kornarealet. I alle år er det en klar sammenheng mellom økende kornareal og økende personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske. De to minste arealgruppene i 2010 og 2011 er imidlertid et unntak fra denne regelen. Både i denne tabellen og i tabell 7.6 og 7.7 med husdyrproduksjon kan det være flere produksjoner på jordbruksbedriften.

Tabell 7.5 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Kornareal, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1–99 ¹⁾	38,0	47,2	57,0	89,7	103,2	98,4
100–199	54,4	69,8	70,3	96,2	99,5	97,2
200–299	75,6	97,7	109,5	135,6	144,6	137,0
300–499	100,3	130,9	144,7	190,3	207,5	198,3
> 500	118,5	170,3	192,5	250,3	304,8	306,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.6 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1–9	95,1	96,1	110,3	149,4	171,6	175,1
10–19	150,1	157,0	166,7	237,1	280,1	280,9
20–39	183,0	187,9	211,6	318,3	370,6	359,6
> 40	149,1	169,5	236,9	350,8	429,8	385,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For melkeprodusenter er det positiv sammenheng mellom antall melkekyr og personinntekt i næring (tabell 7.6) i alle år, bortsett fra den aller største størrelsesgruppen i 1992 og 1995. Sum personinntekt for bruker og ektefelle/samboer har økt for alle størrelsesgrupper hvert år, med unntak av året 2010. Fra 2009 til 2010 fikk alle størrelsesgrupper en betydelig reduksjon i personinntekten. I 2011 er de to minste størrelsesgruppene igjen oppe på 2009-nivå, mens de to største størrelsesgruppene fortsatt ligger noe bak 2009-nivået. De med over 40 kyr opplevde størst økning fra 2010 til 2011, på 148 900 kr.

For brukere med sau (tabell 7.7) var det bare den største størrelsesgruppen som økte personinntekten fra 2010 til 2011. De andre gruppene hadde tilnærmet uendret eller synkende personinntekt fra året før. I alle år er det gruppen med færrest sau som har hatt den laveste inntekten, og inntekten øker med økende sauetall.

Tabell 7.7 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall sauer ¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1– 49	47,1	48,5	87,9	96,4	96,4	93,5
50– 99	61,9	62,0	105,1	115,8	115,8	117,2
100–199	80,2	92,6	163,8	181,6	181,6	181,5
> 200	159,5	154,5	255,4	271,9	271,9	297,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.8 viser personinntekt for bruker og ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder. Alle årene er det gruppen der brukeren er i alderen 50 til 59 år som har den høyeste personinntekten fra drifta. Vi ser at i alle årene så øker personinntekten med økende alder opp til 59 år, men reduseres igjen etter det.

Tabell 7.8 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2009	2010	2011
< 39	54,6	66,0	71,2	111,5	126,4	123,5
40–49	71,6	78,3	87,8	139,9	159,9	161,8
50–59	75,5	83,6	93,3	144,1	163,5	162,4
60–65	67,5	73,4	91,5	143,0	152,3	150,1
66–69	36,2	38,8	49,6	88,5	98,1	97,4
> 70	15,8	16,7	17,2	48,6	55,3	52,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

7.4 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt er et videre begrep enn personinntekt i kapittel 7.3. Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Inntektsmålet alminnelig inntekt ble innført i forbindelse med skattereformen og finnes fra og med inntektsåret 1992. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabellene 7.9 til 7.13 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabellene 7.9 og 7.10 inneholder to tabeller, en med tall kun for bruker og en med tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. F.o.m. 2005 er samboere uten felles barn også med i tallene på lik linje med ektefeller/samboer med felles barn. Tabellene 7.11 til 7.13 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Før 1999 ble *bruker* bestemt i utvalgstillinga som den det var angitt fødselsnummer på. Der det var angitt to fødselsnummer, ble den eldste valgt. I 1999 var det egne felt for referansebruker og medbruker, dvs. at det ble ikke foretatt valg. Fra og med 2000 er totalpopulasjonen utgangspunkt for fordelingen etter kjønn og personlig/upersonlig bruker. I all hovedsak er det da søker av produksjonstilskudd som er bruker. Fra og med 2002 er det også der ført opp kun én person - innehaver av enkeltpersonforetak. Før 2002 var det søker og eventuell ektefelle/medeier.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995, og fra og med 2008 har andelen vært 77 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Tabellene 7.9a og b viser at til og med 1999, så øker alminnelig inntekt med økende areal, men fra og med 2009 har denne trenden blitt endret. De tre siste årene har alminnelig inntekt vært synkende med økende areal opp til 300 dekar, for deretter å øke med økende areal. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Tabell 7.9a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
0– 99	136,7	155,0	195,2	272,7	292,4	314,4
100–199	166,1	176,8	208,8	255,2	282,1	297,0
200–299	190,1	205,4	222,0	241,3	277,7	290,0
300–499	209,0	249,3	259,4	253,8	300,1	311,1
> 500	274,9	348,1	473,2	308,0	372,3	381,1
Alle	154,2	174,3	214,5	261,0	293,2	309,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.9b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
0– 99	195,8	222,4	291,9	443,6	473,1	508,4
100–199	240,8	259,2	314,0	425,0	462,2	489,3
200–299	281,8	303,5	337,7	415,6	464,3	488,0
300–499	303,1	357,9	396,4	439,8	502,8	521,4
> 500	385,8	488,7	628,6	519,7	604,4	635,7
Alle	222,6	252,6	321,0	437,0	481,5	510,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndenes inntekt og formue.

Tabell 7.10 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer er hovedtendensen at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt. En generell trend i begge tabellene er at alminnelig inntekt øker opp til brukeren er 49 år, for deretter å reduseres med økende alder. Dette gjelder ikke 2009, for da var alminnelig inntekt både for bruker og bruker pluss evt. ektefelle/samboer økende til fylte 59 år. For alle aldersgrupper har den alminnelige inntekten økt fra 2010 til 2011.

Tabell 7.10a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2009	2010	2011
< 39	144,1	164,9	190,6	224,6	260,7	267,4
40–49	171,6	195,1	235,6	280,4	317,5	332,0
50–59	164,6	187,8	234,1	281,9	311,4	322,7
60–65	153,6	159,8	203,9	250,8	278,2	305,6
66–69	130,7	130,9	164,7	219,1	254,2	301,5
> 70	101,2	112,7	147,0	201,6	218,8	242,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.10b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2009	2010	2011
< 39	195,4	220,0	272,2	367,8	416,0	430,2
40–49	263,7	294,8	359,5	472,5	521,7	554,7
50–59	243,1	284,5	357,8	478,2	520,5	543,8
60–65	216,7	229,8	306,9	419,7	461,4	499,7
66–69	176,1	181,3	246,8	366,9	414,1	470,2
> 70	127,3	145,4	189,5	296,7	328,4	366,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.11 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. Alle størrelsesgrupper hadde økning i alminnelig inntekt både fra 2009 til 2010, og fra 2010 til 2011. Arealgruppa 300-499 dekar hadde størst økningen det siste året, på 37 700 kr (6 %).

Tabell 7.11 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1-99	219,3	255,1	338,1	473,0	516,3	541,4
100-199	239,5	297,5	379,6	497,3	548,2	570,3
200-299	282,5	337,5	453,9	518,0	564,9	592,5
300-499	312,4	402,4	485,6	547,2	618,1	655,8
> 500	407,4	574,9	561,4	604,1	707,6	736,3

1) 1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.12 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr. Alle størrelsesgrupper har også hatt økning i alminnelig inntekt med årene, med unntak av størrelsesgruppen > 40 kyr det siste året. Til 2011 økte alminnelig inntekt mest for den minste størrelsesgruppen, med 34 700 kr (10 %).

Tabell 7.12 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1- 9	218,7	228,8	279,2	311,8	349,1	383,8
10-19	271,3	275,6	307,4	347,9	402,4	421,9
20-39	330,4	350,3	366,2	396,4	465,1	469,9
> 40	380,7	399,3	424,0	454,8	569,4	524,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.13 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt. Ofte har størrelsesgruppen med 50–99 sau hatt høyere alminnelig inntekt enn størrelsesgruppen over. I 2009 og 2010 var alminnelig inntekt synkende med økende antall sau opp til 200 dyr, og så økende for de over 200 dyr. Alle gruppene hadde en økning i inntekten etter 2009.

Tabell 7.13 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1– 49	200,9	217,1	283,7	414,2	449,0	478,0
50– 99	224,2	231,9	291,1	407,5	442,0	469,3
100–199	212,7	231,6	288,9	399,5	438,7	478,2
> 200	237,5	241,2	342,5	478,3	504,0	565,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

I tabell 7.14 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2011 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt mellom 100 000 og 400 000 kr utgjør 58,7 prosent. For bruker og ektefelle/samboer samlet er alminnelig inntekt høyere, og 35,3 prosent havner i samme gruppe.

I 2011 hadde til sammen 40,9 prosent av brukerne alminnelig inntekt over 300 000 kr, mot 38,0 prosent i 2010.

Tabell 7.14 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. prosent, 2011

Alminnelig inntekt i 1000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,7	12,1	19,9	21,4	17,3	9,7	9,1	4,9
Bruker og evt. ektefelle/samboer	2,7	5,0	8,6	12,0	14,7	14,1	26,0	16,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekår.

7.5 Levekår

7.5.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) ses inntektsmuligheter og levekår i sammenheng, og det heter at «*Videre er det et mål å legge til rette for inntektsmuligheter og sosiale forhold som skaper stabile heltids- og deltidsarbeidsplasser i landbruket*», og «*Regjeringen vil sikre utøverne i landbruket en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper*».

Tabell 7.15 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.7 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for brukere og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.15 til tabell 7.19 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 26,3 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2011. Totalt for landet henter 20,7 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent. Andelen brukere med minst halvparten av inntekten fra landbruket var størst i Nordland, Nord-Trøndelag, Finnmark Rogaland og Troms hvor over 27 prosent av brukerne får over halvparten av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 7.15 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2011, og landstall 2010, 2009 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
Østfold	2 342	32,4	24,6	28,1	12,0	2,9	14,9
Akershus/Oslo	2 273	34,7	26,6	28,6	8,7	1,5	10,2
Hedmark	3 471	30,6	19,2	30,5	15,7	4,1	19,8
Oppland	4 686	26,2	17,4	33,8	17,9	4,7	22,6
Buskerud	2 239	33,0	24,3	30,6	9,9	2,1	12,0
Vestfold	1 522	31,2	24,9	28,4	12,5	3,0	15,5
Telemark	1 502	39,9	25,2	25,4	7,7	1,7	9,4
Aust-Agder	662	33,7	25,5	27,5	11,3	2,0	13,3
Vest-Agder	1 096	32,2	23,6	30,4	11,1	2,6	13,7
Rogaland	4 280	16,8	19,4	36,1	21,0	6,7	27,7
Hordaland	3 120	32,4	26,2	28,4	9,9	3,0	12,9
Sogn og Fjordane	3 048	22,3	19,2	40,1	15,0	3,4	18,4
Møre og Romsdal	2 737	25,0	17,2	34,2	17,6	6,1	23,7
Sør-Trøndelag	2 931	24,1	17,9	32,7	20,2	5,2	25,4
Nord-Trøndelag	3 218	17,1	17,9	34,4	23,7	6,8	30,5
Nordland	2 301	17,9	14,8	35,3	23,5	8,5	32,0
Troms	1 037	17,2	17,1	38,4	19,3	8,1	27,4
Finmark	323	24,1	18,0	29,7	18,6	9,6	28,2
<i>Hele landet, 2011</i>	<i>42 788</i>	<i>26,3</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>16,1</i>	<i>4,6</i>	<i>20,7</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 2009</i>	<i>44 487</i>	<i>25,6</i>	<i>19,6</i>	<i>33,5</i>	<i>16,3</i>	<i>5,0</i>	<i>21,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011.

Tabell 7.16 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 51,0 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 4,7 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, øker med økende bruksstørrelse og er 47,4 prosent for brukene med over 500 dekar. Det er relativt flest brukere i arealgruppa > 500 dekar som henter mer enn 90 prosent av bruttoinntekta fra jordbruket. For alle bruk har denne andelen gått ned fra 14,0 til 4,6 prosent fra 1999 til 2011.

Tabell 7.16 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2011

Arealgruppe, Dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
< 5	1 036	27,5	17,1	28,3	21,7	5,4	27,1
5-49	3 883	51,0	28,5	15,8	3,6	1,1	4,7
50-99	7 792	45,2	28,2	20,7	4,5	1,5	6,0
100-199	12 637	26,3	25,4	34,2	10,9	3,3	14,2
200-299	7 974	15,3	15,1	41,5	21,6	6,6	28,2
300-499	6 396	10,3	10,3	41,4	29,6	8,4	38,0
> 500	3 070	8,4	7,3	36,9	38,7	8,7	47,4
<i>Alle</i>	42 788	26,3	20,5	32,6	16,1	4,6	20,7

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011.

Tabell 7.17 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Det er relativt sett flest brukere under 30 år og over 70 år som ikke har positiv næringsinntekt. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 2,6 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.17 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/ samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2011

Alders-Gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0-10	10-49	50-90	> 90	> 50
< 30	1 506	33,5	15,1	28,9	14,9	7,6	22,5
30-39	6 309	28,9	19,8	30,0	15,5	5,8	21,3
40-49	12 457	24,7	20,4	32,6	16,9	5,4	22,3
50-59	12 746	24,3	20,6	32,7	18,0	4,4	22,4
60-69	8 305	26,7	21,2	34,2	15,1	2,9	18,0
> 70	1 465	35,8	24,6	36,9	2,6		2,6
<i>Alle</i>	42 788	26,3	20,5	32,6	16,1	4,6	20,7

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011.

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Fra og med skatteåret 2000 ble det innført et jordbruksfradrag i alminnelig inntekt for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket. Dette fradraget i positiv næringsinntekt ble fastlagt til 36 000 kr per jordbruksbedrift fra 2001, med halv virkning i 2000; 18 000 kr. Fra og med skatteåret 2002 ble jordbruksfradraget økt med et inntektsavhengig tillegg ut over bunn-fradraget, og maksimalt mulig jordbruksfradrag har også blitt økt flere ganger. Etter 2008 har bunnfradraget vært 54 200 kr, maksimalt fradraget 142 000 kr, og for å oppnå fullt fradrag måtte jordbruksinntekten være minst 328 575 kr. Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten. Tabell 7.18 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Tabell 7.18 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og fylke, 2011

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 54 200	54 201– 199 999	200 000 – 328 574	328 575 og mer
Østfold	2 342	32,4	16,6	24,3	8,8	17,8
Akershus/Oslo	2 273	34,7	18,4	24,1	8,1	14,7
Hedmark	3 471	30,6	15,4	20,7	11,8	21,5
Oppland	4 686	26,2	14,1	25,5	13,9	20,3
Buskerud	2 239	33,0	18,0	25,5	10,2	13,4
Vestfold	1 522	31,2	17,0	22,7	8,0	21,0
Telemark	1 502	39,9	20,2	22,4	8,9	8,5
Aust-Agder	662	33,7	21,0	22,8	7,7	14,8
Vest-Agder	1 096	32,2	20,1	23,4	10,4	14,0
Rogaland	4 280	16,8	13,4	25,0	12,1	32,7
Hordaland	3 120	32,4	21,2	24,1	10,8	11,6
Sogn og Fjordane	3 048	22,3	16,6	30,2	13,9	16,9
Møre og Romsdal	2 737	25,0	14,4	22,8	13,2	24,7
Sør-Trøndelag	2 931	24,1	14,5	22,4	13,2	25,8
Nord-Trøndelag	3 218	17,1	13,7	23,4	13,4	32,3
Nordland	2 301	17,9	13,6	24,4	14,8	29,3
Troms	1 037	17,2	15,0	26,6	14,9	26,3
Finmark	323	24,1	17,3	21,1	9,3	28,2
<i>Hele landet, 2011</i>	<i>42 788</i>	<i>26,3</i>	<i>16,0</i>	<i>24,2</i>	<i>11,9</i>	<i>21,6</i>
<i>Antall</i>		<i>11 245</i>	<i>6 851</i>	<i>10 374</i>	<i>5 083</i>	<i>9 235</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011.

Av tabell 7.18 går det fram at 21,6 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 328 575 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2011, og dermed ville ligge an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2011. Lavest andel som ville kunne benytte maksimalt fradrag var i Telemark og Hordaland, mens høyest andel var i Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland.

Tabell 7.19 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradraget (dvs. at de har inntekt på minimum 328 575 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.19 **Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2011**

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–54200	54 201–199 999	200 000–328 574	328 575 og over
< 5	1 036	27,5	13,7	17,6	10,9	30,3
5–49	3 883	51,0	26,4	15,1	3,1	4,4
50–99	7 792	45,2	25,6	20,5	4,5	4,2
100–199	12 637	26,3	19,6	30,8	12,3	11,0
200–299	7 974	15,3	9,5	28,1	18,0	29,2
300–499	6 396	10,3	5,6	22,3	16,7	45,1
> 500	3 070	8,4	3,3	14,9	14,3	59,1
<i>Alle</i>	<i>42 788</i>	<i>26,3</i>	<i>16,0</i>	<i>24,2</i>	<i>11,9</i>	<i>21,6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011.

7.5.2 Helse og arbeidsmiljø

Landbrukets HMS-tjeneste (tidligere Landbrukshelsen) er en stiftelse som eies av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. I 2012 hadde de totalt 9 742 medlemmer, herav 7 034 hovedmedlemmer (foretak) og 2 708 tilleggsmedlemmer. Dette er 388 flere foretak og 35 flere tilleggsmedlemmer enn i 2011. Antall medlemmer totalt har økt de siste årene, for eksempel med 2 196 eller 29 prosent fra 2008. Det er best dekning i forhold til alle som har søkt om produksjonstillegg i Nord-Norge, og dårligst på Østlandet. Men det var størst økning fra 2011 på Østlandet (+ 9,0 %) og dårligst utvikling i Nord-Norge (- 1,0 %). Medlemstallet må vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket.

Ved siden av å få bistand til kartlegging av arbeidsmiljø og hjelp med arbeidsmiljøspørsmål på gården blir medlemmene i Landbrukets HMS-tjeneste innkalt til en helseundersøkelse ca. hvert tredje år. I 2011 møtte 2420 medlemmer fram til helseundersøkelse hos en bedriftshelsetjeneste tilsluttet LHMS, og som i den sammenheng svarte på spørsmål i spørreskjemaet om miljø og helse. Dette er 307 flere enn i 2010 og utgjør ca. 25 prosent av medlemmene.

Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2011 var 2 358 gårdbrukere og 62 avløserer. 77 prosent av de spurte vurderer egen helse som god eller svært god. Men samtidig oppga 42,5 prosent at de hadde belastningsplager, og 70,8 prosent av disse igjen oppga at belastningsplagen hadde sammenheng med deres arbeid i landbruket. De som driver med sau/geit hadde høyest andel belastningslidelser. 18 prosent av de spurte hadde hud- og luftsvogslidelser, og størst andel hos de som driver med gris.

Hørselsundersøkelse viste at 24,1 prosent hadde nedsatt hørsel på grunn av støyskade i grad II eller III.

8,7 prosent av medlemmene, som hadde svart på spørsmål om forekomsten av skader og ulykker, hadde oppgitt at de hadde vært utsatt for skade. 49 prosent av disse skadene var meldt til NAV. Størst skadefrekvens var det hos de som drev med melk, og avløserne hadde større skadefrekvens enn gårdbrukerne.

Langtidsfraværet (over 8 uker) økt jevnt fram til 15 prosent i 2006, men er redusert igjen til ca. 12 prosent i 2011.

Bøndene opplever sin egen arbeidssituasjon som positiv. 98,6 prosent oppgir at de har et variert og interessant arbeid. Det gjøres også i stadig større grad tiltak for å bedre arbeidsmiljøet.

På den andre siden ligger flere negative faktorer. 60,2 prosent savner ferie og fritid, mens 41,5 prosent melder om ensomhet i yrket. 65,3 prosent synes at papirer og formaliteter dreper arbeidslysten, samtidig som 79,7 prosent mener at skriftlig dokumentasjon er nødvendig for å forbedre og kvalitetssikre drifta.

Tabell 7.20 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen sin de seks siste årene. I 2007 er tallene hentet fra figurer og ikke like presise som årene før og etter.

Tabell 7.20 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn.
Prosent

Påstand	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Jeg har et variert og interessant arbeid	97,9	98	98,5	98,6	98,4	98,6
Å være min egen herre betyr mye for meg	93,7	94	94,1	93,0	93,7	94,0
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/utvikling	17,4	15	16,0	12,8	15,6	16,4
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for forbedring og kvalitetssikring	81,3	79	76,4	78,1	78,8	79,7
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	66,0	66	65,4	64,5	66,0	65,3
Jeg savner ferie og fritid	60,8	62	62,7	57,9	60,6	60,2
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	69,4	66	62,4	68,8	68,2	68,6
Dagens rammebetingelser gjør videre drift her umulig	28,4	31	28,5	26,7	31,7	29,1
Jeg ser positivt på muligheter for videre drift og utvikling av denne gården	81,3	82	84,4	85,3	85,8	87,0
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	47,9	47	43,4	44,2	44,7	41,5
Det betyr mer at <u>noen</u> , og ikke <u>hvem</u> , overtar	70,2	70	68,2	70,0	69,9	68,5
Jeg er i tvil om noen av barna/i familien vil overta	49,6	49	43,7	47,2	50,0	49,7

Kilde: Landbrukets HMS-tjeneste.

Sammenlignet med menn er kvinner mer positiv til skriftlig dokumentasjon, papir og formaliteter. De er mindre ensomme og har mindre tvil om noen av barna vil overta. Men kvinner har dårligere tilgang på avløsning og savner ferie mer enn menn i undersøkelsen.

Norsk senter for bygdeforskning gjennomførte sammen med International Research Institute of Stavanger (IRIS) og Arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs

Hospital høsten 2012 undersøkelsen Landbruk og arbeidshelse 2012. Undersøkelsen har et spesielt fokus på ulykker i landbruket og de første resultatene fra undersøkelsen vil bli publisert i en rapport våren/sommener 2013. Vi har fått tilgang til enkelte resultat fra undersøkelsen som utfyller bildet som gis fra helseundersøkelsen til Landbrukets HMS-tjeneste. Undersøkelsen er et landsrepresentativt utvalg på 2 996 bønder. 46 prosent av bøndene oppgir at de er helt eller delvis enige i påstanden «på gårdsbruket forsøker jeg å jobbe systematisk med HMS». På påstanden «jeg benytter alltid verneutstyr eller sikring der det er anbefalt/påkrevet» er det 36 prosent som sier at de er helt enig, mens 37 prosent er delvis enig. Undersøkelsen viser videre at 16 prosent av bøndene i løpet av siste tolv måneder har opplevd et eller flere tilløp til en ulykke (nesten-ulykke), åtte prosent har hatt en eller flere ulykker uten personskade, mens seks prosent har hatt minst en ulykke med personskade. I tillegg oppgir fem prosent at andre enn bonden selv har vært utsatt for en ulykke i forbindelse med arbeid på gården i løpet av de siste tolv månedene.

Arbeidstilsynet har registrert 4 dødsulykker i jordbruk og skogbruk i 2011. Dette er halvparten av det som var registrert i 2010. Jord- og skogbruk har vært en svært ulykkesbelastede næringen, med i gjennomsnitt 9 dødsulykker per år i perioden 2001–2010.

Tallet på rapporterte skader har ifølge Arbeidstilsynet derimot vært lavt i forhold til andre næringer. Men kvaliteten på statistikken har vært mangelfull og er nå midlertidig fjernet fra internetsiden til Arbeidstilsynet.

7.5.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at svært mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²⁸. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. Til og med 2007 var dette en kommunal ordning, men fra og med 2008 ble ansvaret overført til avløserlagene. Året 2008 ble et overgangsår med en gradvis overgang fra kommunal landbruksvikarordning til virksomhet i avløserlagene. Hensikten med denne omleggingen var å gi bedre tilgang på landbruksvikarer. I 2007 hadde ca. 150 kommuner landbruksvikar, mens fra 2008 kan alle kommuner ha tilgang på slik hjelp. Både i 2011 og 2012 var det 26 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for landbruksvikar i disse kommunene. Statens landbruksforvaltning har i 2012 fordelt 241 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. I 2012 betalte SLF ut 270 600 kr i tilskudd per årsverk, og det var totalt ca. 235 årsverk. Tabell 7.21 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

---

²⁸ Forskrift om tilskott til avløsning av 23.11.1998, endret ved forskrift av 15.11.1999

Tabell 7.21 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2011	2012*
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	404	405
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 778	2 918
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	65	65
Kommuner	36	0	0	0	0
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	44	45
Betaling for annen avløsning	8		18	22	21
Finansiering i alt	97	112	115	131	131

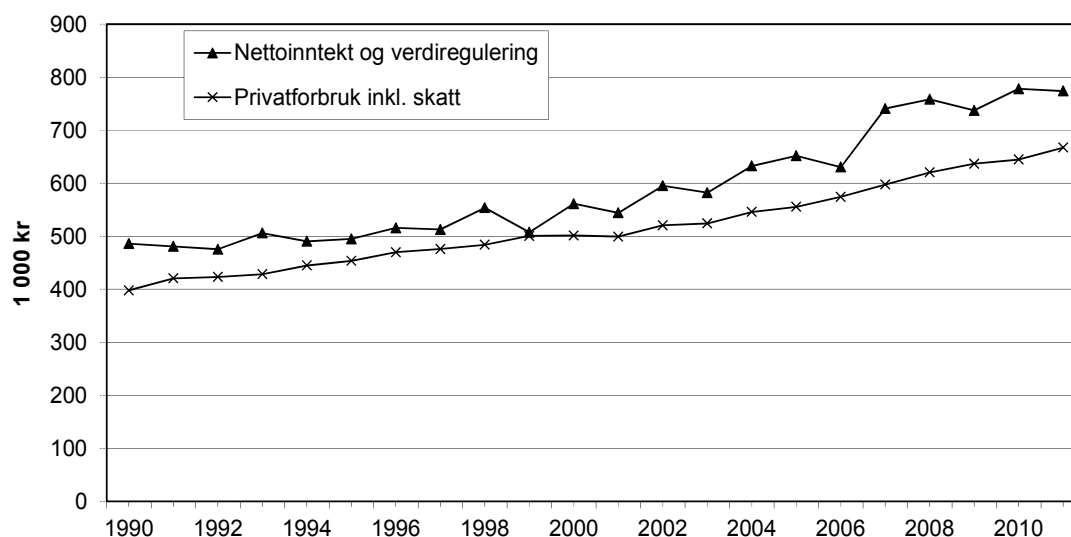
* Foreløpige tall. SLF mangler opplysninger fra 3 fylker

Kilde: Statistisk sentralbyrå og SLF.

Tabellen viser at antall kommuner med landbruksvikarordning har økt betydelig etter at ny ordning ble innført i 2008. Antall jordbruksbedrifter som bruker landbruksvikaren har også vært økende etter 2009. Statens bidrag til finansieringen er betydelig økt etter at ny ordning ble innført, mens kommunene ikke lenger er involvert i landbruksvikarordningen.

7.6 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år.

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2011-kroner. 1000 kr

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

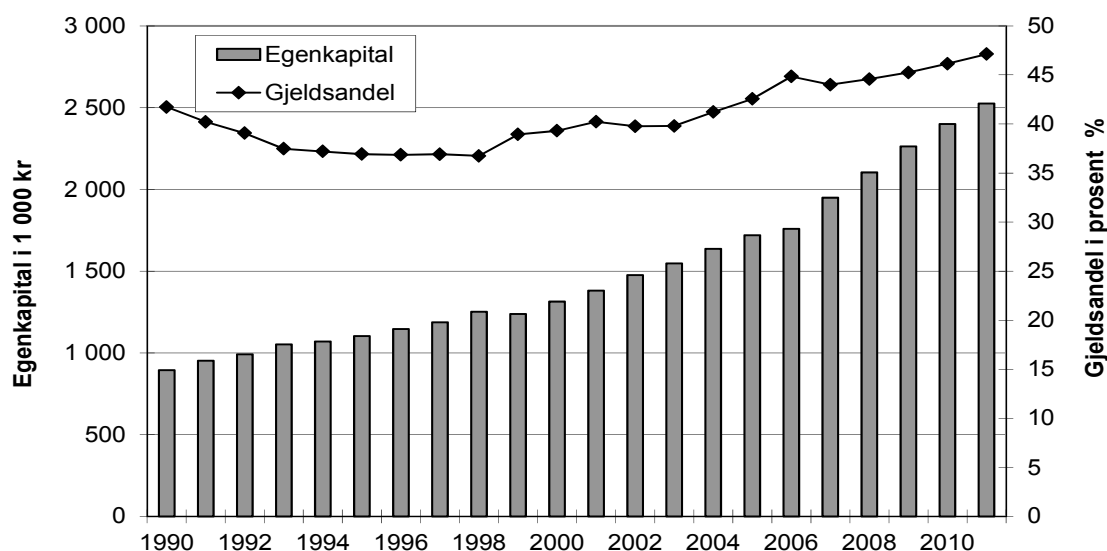
«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepengene, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs. både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs. både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt. andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. Over 83 prosent av gjelda er langsiktig.

Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen har økt i perioden. Som figur 7.4 viste har privatforbruket hele tiden vært lavere enn inntektene. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingsbrukene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 10 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.4 i kapittel 8.7.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1000 kr. 2011-kroner.

Kilde: NILF. Driftsgranskningene.

7.7 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.22 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2011 og 2012 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, etter som Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.22 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2011 og 2012

	2010– 2011 ⁸⁾	2011– 2012	Gj.sn. 2002– 2007	Gj.sn. per år 02–07	Gj.sn. 2007– 2012	Gj.sn. per år 07–12	Årslønn 2011	Årslønn 2012
Industriarbeidere ¹⁾	4,4	4,1	21,2	3,9	23,7	4,3	391 800	406 300
Sum industrien ²⁾	4,6	4,2	23,3	4,3	25,4	4,6	485 300	505 700
Offentl. forvaltning ^{3,6)}	4,2	4,5			26,0	4,7	438 800	458 500
Statsansatte ³⁾	4,2	4,1	22,8	4,2	26,3	4,8	470 800	489 900
Kommuneansatte ^{3,7)}	4,3	4,1	22,0	4,1	25,7	4,7	415 700	432 900
Varehandel ⁴⁾	3,6	3,2			18,2	3,4	432 600 ⁹⁾	446 900 ⁹⁾
Forretn.- & sp.banker ⁵⁾	4,9	3,0	30,0	5,4	25,4	4,6	582 900	600 300
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>4,1</i>	<i>4,0</i>					<i>453 000</i>	<i>470 900</i>
<i>Kun heltidsansatte</i>							<i>470 800</i>	<i>487 500</i>

1) Heltids og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per årsverk

2) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per årsverk

3) Heltids- og deltidsansatte per årsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

4) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, og inklusive motorkjøretøytjenester i 2012.

5) Omfatter heltidsansatte innen forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Bortsett fra 2009 og 2012 trakk høye bonusutbetalinger opp lønnsveksten i årene 2005–2012.

6) Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og statlig eide helseforetak tom 2009. Fra 2010 er SSB sine tall for årslønnsvekst i stat, kommune og helseforetakene lagt til grunn.

7) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Frem til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

8) Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, så vi har her et brudd i tidsserien

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene og SSB.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Melding til Stortinget 9 (2011–2012) blir det pekt på at «*Inntekt i jordbruket bestemmes av rammebetingelsene som politikken gir og en rekke forhold som ligger utenfor landbrukspolitikken virkeområde, som teknologisk utvikling, kostnadsutvikling, arbeidsmarked, klima, etc.*» Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensielle landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

I tabellene 8.1 og 8.2 er kostnader til de to tunge postene kraftfôr og handelsgjødsel/kalk spesifisert. I tillegg vises de totale kostnadene for ikke-varige produksjonsmidler.

For kraftfôr var det en betydelig nedgang i pris i perioden 1989–1999, men etter 1999 har kraftfôrkostnaden igjen økt, og i 2010 ligger den over 1989-nivået. Kostnadene til handelsgjødsel og kalk hadde beskjeden økning fra 1999 til 2010, men økte mer i årene etterpå. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler økte med 54 prosent fra 1999 til 2012.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2011	2012*
Kraftfôr	5 614	4 539	4 465	5 889	6 014	6 513
Handelsgjødsel og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 385	1 559
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 490	11 644	13 593	16 521	16 999	17 930

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Volumindeksen for kraftfôr har hatt en økning fra 1999 til 2012, mens volumindeks for handelsgjødsel og kalk har blitt lavere de siste årene. Sum ikke-varige produksjonsmidler er lite endret i volumindeks etter 1999. Prisindeksen for kraftfôr gikk ned fra 1985 til 1999, og var på det laveste i 2005. Etter det har indeksen igjen gått opp til over 1985-nivå. Prisindeksen for handelsgjødsel og kalk har gått opp i hele perioden, og var på 215,0 i 2012. For ikke-varige produksjonsmidler har prisindeksen økt med 58,9 prosentpoeng etter 1999.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2005	2010	2011	2012*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	119,2	127,1	128,4	135,7
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,9	103,8	104,9	107,5
Handelsgjødsel og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,4	63,4	62,0
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,3	186,8	215,0
Sum ikke-varige prod.midler							
Volumindeks	100	103,9	100,7	102,4	99,3	99,3	102,0
Prisindeks	100	117,7	113,2	129,9	162,9	167,6	172,1

* Foreløpige tall

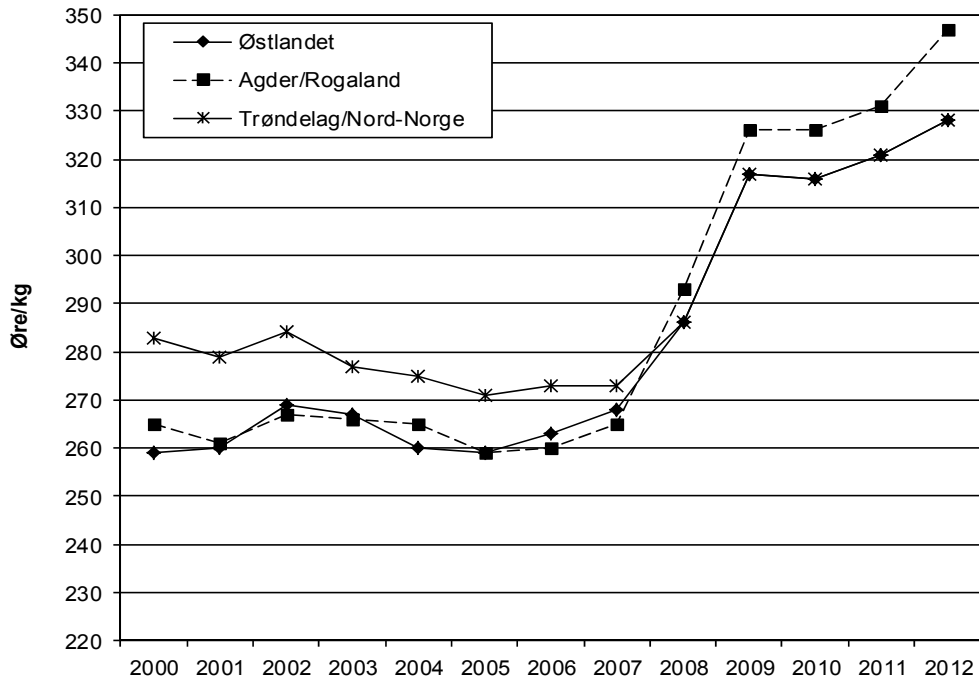
1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

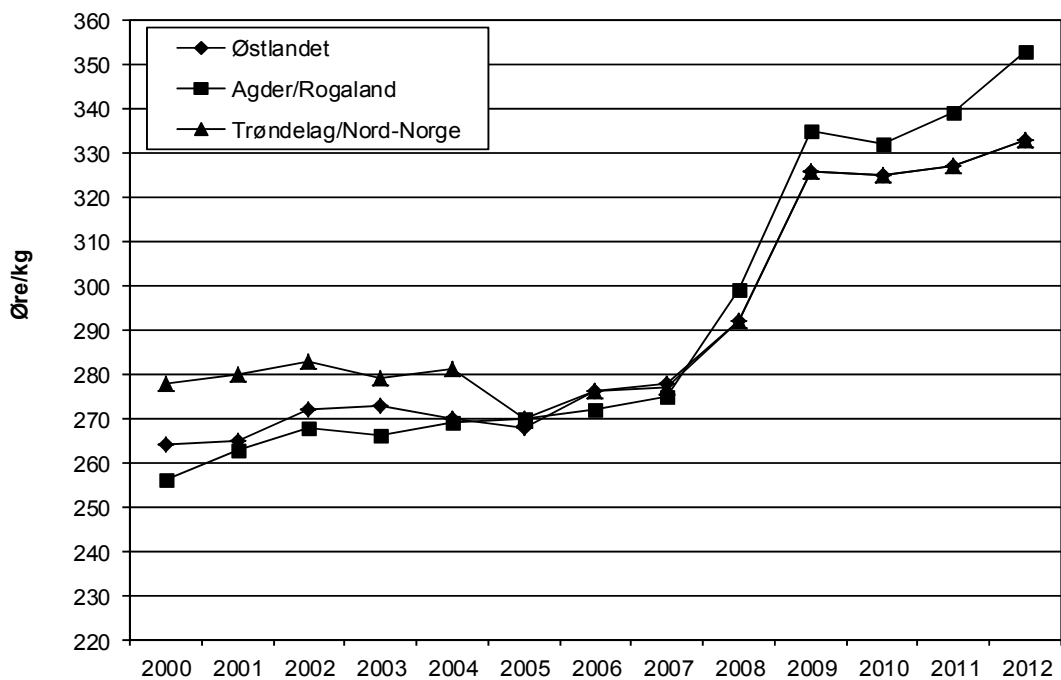
8.1.2 Kraftfôrpriser

Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene fra 2000 til 2012 for hhv. kraftfôr til storfe, svin- og fjørfe. De fire regionene har hatt en ulik prisutvikling de enkelte år. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

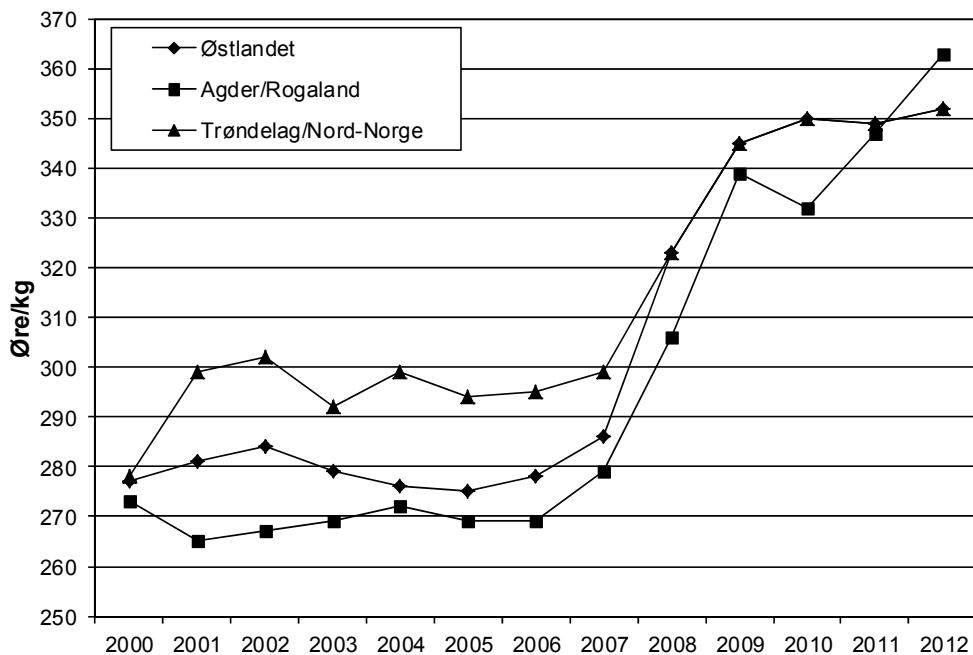
Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til drøvtyggere i 2012 lå 7 øre/kg høyere enn i 2011 i Felleskjøpet Agri sitt område. Prisene er høyere i Agder/Rogaland enn i resten av landet. For svinefôr viser figur 8.2 omtrent den samme situasjonen som for drøvtyggerfôr. Prisene er 14 og 6 øre/kg høyere enn i 2011 for henholdsvis Agder/Rogaland og resten av landet, og Agder/Rogaland ligger høyest. For fjørfefôr viser figur 8.3 en økning i Agder/Rogaland på 16 øre/kg siden 2011 og 3 øre/kg i resten av landet.

Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.

Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjørfefôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.

Prisforskjellene mellom regionene i 2012 øker. For drøvtyggerfôr og svinefôr er det henholdsvis 19 og 20 øre/kg i prisforskjell mellom billigste (resten av landet) og dyreste region (Agder/Rogaland). For fjørfefôr er det 11 øre/kg i forskjell mellom dyreste (Rogaland/Agder) og billigste region (resten av landet).

8.2 Varige innsatsfaktorer

Kapitalslitet viser de årlige beregnede kostnadene (avskrivninger) til varige driftsmidler. Investeringer er de årlige utleggene som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. I denne sammenhengen tar vi også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket. Dette er leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper, noe som er blitt veldig vanlig.

I faste priser var bygningsinvesteringene høyere i 1989 enn i de øvrige årene som omfattes av tabell 8.3. De årlige investeringene i maskiner og redskaper hadde det høyeste nivået i 1985 når vi ser på faste 2011-kroner.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2011	2012*
Bygninger:						
Løpende priser	1 474	2 309	1 758	4 429	4 373	4 076
Faste 2011-priser	4 377	4 953	2 797	4 591	4 373	3 952
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 697	2 105	2 854	2 463
Faste 2011-priser	5 970	3 448	3 638	2 117	2 854	2 409
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 660	3 042	2 833
Løpende priser	1 052	495	904	1 106	1 213	1 157
Faste 2011-priser	2 027	734	1 136	1 122	1 213	1 139
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	1 125	1 240
Faste 2011-priser			121	987	1 125	1 212

* Foreløpige tall

1) Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

For å vise utviklingen av kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er det i tabell 8.4 satt opp tall for kapitalslit på bygninger og maskiner/redskaper. Totalt kapitalslit er også tatt med, og i tillegg til kapitalslit på bygninger, maskiner og redskaper omfatter den også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.4 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2011	2012*
Bygninger	1 435	1 885	1 987	2 751	2 858	2 929
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 815	2 707	2 739	2 717
Sum kapitalslit	3 971	5 002	5 212	5 867	6 003	6 018

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.5 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. Volumindeksen for kapitalslit på bygninger var på det laveste i 1999, og har hatt en oppgang etter det, men den er fremdeles ikke oppe på 1989-nivå, da den var på det høyeste. Volumindeks for kapitalslit på maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden etter 1985.

Prisindeksen er felles for alt kapitalslit, den har hatt en svært kraftig øking fra 1985 og fram til 2012.

Tabell 8.5 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2010	2011	2012*
Prisindeks	100	130,0	165,5	208,3	210,9	212,5
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,0	94,4	96,1
Maskiner og redskaper	100	94,6	77,2	58,9	58,9	58,0
Sum kapitalslit	100	96,9	79,3	70,9	71,7	71,7

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Et etterslep vil imidlertid være til stede, og det vil skje en utjevning av svingningene i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Hvert år presenterer Statens Landbruksforvaltning tall på jordleiepriser inndelt etter geografi (Østlandet, Telemark/Agder, Rogaland, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge), jordbruksvekst (gras, korn, grønnsaker, potet og beite) og jordkvalitet (god og dårlig). Tallene i 2012 baserer seg på svar fra 244 kommuner (deriblant de største jordbrukskommunene), og SLF spør kun om laveste og høyeste pris på leie, og ikke noe om hvor mye areal som leies til hvilken pris. I tabell 8.6 og 8.7 presenterer laveste og høyeste jordleiepris i tillegg til at gjennomsnittlig leiepris står i parentes. Gratisleie er også registrert, så det vil påvirke gjennomsnittsprisene (i hovedsak gras- og beitearealer). Innrapporteringene til SLF tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis. Noen ganger kompenseres leie av jord gjennom naturalytelser som snøbrøyting, gjerdehold, kanthogst, ved, lammeslakt og lignende, noe som ikke kommer frem i denne statistikken.

Tabell 8.6 Jordleiepriser på god jord 2012. Kr per dekar. Laveste–høyeste (gjennomsnitt)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	25–500 (293)	100–600 (341)	550–1 800 (950)	283–1 000 (611)	0–300 (86)
Telemark/Agder	0–500 (176)	100–350 (231)	100–1 000 (445)	100–1 000 (367)	0–80 (33)
Rogaland	180–550 (325)	475–600 (505)	600–1 500 (1 018)	620–900 (718)	40–250 (98)
Vestlandet	0–430 (174)	20–200 (66)	150–520 (412)	150–610 (438)	0–100 (39)
Trøndelag	40–1 000 (199)	150–1 000 (315)	150–2 000 (943)	400–2 000 (800)	10–100 (56)
Nord-Norge	0–200 (80)	-	100–200 (170)	100–200 (161)	0–100 (31)
Landet	0–1 000 (213)	20–1 000 (310)	100–2 000 (698)	100–2 000 (511)	0–300 (59)

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Tabell 8.6 viser at Rogaland er den landsdelen som har høyest gjennomsnittlig jordleiepris på god jord i 2012, og at Østlandet følger deretter. Dette gjelder alle jordbruksvekster bortsett fra potetjord, hvor Trøndelag har den høyeste jordleieprisen. Nord-Norge har lavest jordleie til gras, grønnsaker, poteter og beite, mens Vestlandet har billigst leie av kornareal. For landet som helhet er leie av god jord til grønnsaksproduksjon dyrest, mens leie av kulturbeite er billigst.

Tabell 8.7 viser prisene for leie av jord med dårlig kvalitet. Rogaland har høyest gjennomsnittlig leiepris på jord til grasdyrking og grønnsaker, mens Østlandet har høyeste pris når det gjelder korn, potet og beite. For landet som helhet utgjør leieprisene på dårlig jord mellom 44 og 58 prosent av prisen på god jord, bortsett fra beite som ligger på 10 prosent av god jord. En del dårlig jord leies også ut gratis, eller mot gjenytelser/naturalia. Det er verdt å merke seg at Rogaland har høy pris også på dårlig jord til grønnsaksproduksjon, noe som kan tyde på stor etterspørsel i dette området.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på dårlig jord 2012. Kr per dekar. Laveste–høyeste (gjennomsnitt)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	0–300 (142)	0–300 (198)	400–800 (525)	150–800 (475)	0–50 (21)
Telemark/Agder	0–100 (59)	50–150 (113)	100–300 (250)	200–350 (260)	0–2 (0)
Rogaland	80–400 (178)	-	600–600 (600)	-	1–15 (9)
Vestlandet	0–250 (64)	50–50 (50)	75–150 (113)	75–200 (138)	0–20 (2)
Trøndelag	0–500 (85)	50–300 (161)	50–50 (50)	-	0–15 (4)
Nord-Norge	0–100 (28)	-	10–50 (24)	5–50 (20)	0–3 (0)
Landet	0–500 (96)	0–300 (179)	10–800 (305)	5–800 (250)	0–50 (6)

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Ser vi på utviklingen fra 2011, så har prisen på god jord til grasproduksjon økt mest på Vestlandet (44 kr per dekar). Rogaland er eneste landsdel med prisnedgang (22 kr) det siste året. Leieprisene på god jord til korn har vært relativt stabile, med unntak av Trøndelag hvor god jord har gått opp med 26 kr per dekar, og Vestlandet hvor prisen har gått ned med 25 kr per dekar. Leieprisen på god jord til grønnsaksproduksjon har økt i alle landsdeler unntatt Vestlandet fra 2011. Trøndelag hadde den største prisøkningen (186 kr per dekar), mens prisene på Østlandet, i Telemark/Agder og i Rogaland økte med 25–47 kr per dekar. Vestlandet opplevde en prisnedgang på 38 kr per dekar siste år. Leie av god potetjord ble betydelig dyrere i 2012 enn hva det var i 2011, spesielt i Trøndelag og på Vestlandet. I Trøndelag økte prisen med 244 kr per dekar, mens den på Vestlandet økte med 172 kr. Med denne prisoppgangen på Vestlandet er jordleien på potetjord igjen tilbake til 2010-nivå, etter som leieprisen til 2011 ble redusert med 158 kr per dekar. Prisen på leie av beite har mindre prisendringer fra 2011 til 2012, bortsett fra Rogaland hvor det var prisnedgang på 23 kr per dekar.

Tabell 8.8 viser utviklingen i indeks for jordleiepris for landet som helhet fra 2002 til 2012, når leieprisen i år 2000 er satt lik 100. Denne indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Tabellen viser at frem til 2004 var alle leiepriser lavere enn 2000-nivå, men at de etterpå har økt. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord. Alle leiepriser bortsett fra kulturbeite er i 2012 høyere enn hva de var i 2006. Vi ser at jord til alle produksjoner bortsett fra kulturbeite hadde prisøkning fra 2011 til 2012.

Tabell 8.8 Indeks jordleie på god jord, 2002–2012. År 2000 = 100

	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012
Grasdyrking	81	86	95	89	92	93	100
Korndyrking	96	95	105	105	112	116	118
Grønnsakdyrking	85	91	103	99	103	116	122
Potetdyrking	91	87	106	115	112	114	128
Kulturbeite	92	87	104	71	79	81	77

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

8.4 Renter og gjeld

For å vise utviklingen av samla rentekostnader for lånt kapital i jordbruket, er gjennomsnittlig rentesats og rentekostnadene i nominelle beløp tatt med.

Av tabell 8.9 går det fram at rentekostnader på lånt kapital i jordbruket gikk ned fra 1989 til 1999. Nedgangen var særlig kraftig i perioden 1990–1995 noe som i stor grad skyldes nedgang i rentefoten. Fra 1999 til 2010 gikk rentesatsen ned, men økt lånevolum førte til økte rentekostnader. Rentesatsen økte fra 2010 til 2011 og videre til 2012, og sammen med fortsatt økende lånevolum har dette gitt økte rentekostnader de siste årene. Lånekapitalen i næringa har økt jevnt etter 1999, og fra 2011 til 2012 økte den med 2 462 mill. kr.

I nominelle kroner har lånt kapital per jordbruksforetak blitt mer enn tredoblet fra 1999 til 2012. Rentekostnader per foretak er mer enn doblet i samme periode.

Tabell 8.9 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1989	1999	2010	2011	2012*
Gjennomsnittlig rentesats, %	11,57	6,44	3,95	4,08	4,17
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	22 481	24 513	44 864	47 116	49 578
Lånt kapital per foretak, kr	226 200	346 500	962 300	1 033 000	1 109 800
Nom. rentekostn. for næringsgjeld. Mill. kr	2 600	1 578	1 771	1 923	2 065
Nom. rentekostnad per foretak, kr	26 200	22 300	38 000	42 200	46 200

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

Tabell 8.10 viser at i faste 2011-kr, deflatert med konsumprisindeksen, var nedgangen i næringsgjeld fra 1989 til 1999 på 5,2 mrd. kr. Fra 1999 til 2010 økte den med 14,2 mrd. kr, og det aller siste året var økningen 2,1 mrd. kr.

I faste 2011-kroner har lånt kapital per jordbruksforetak økt fra kr 366 900 per foretak i 1989 til kr 1 101 300 per foretak i 2012.

Tabell 8.10 Lånt kapital i jordbruket, deflatert med konsumprisindeksen til faste 2011-kroner. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2011	2012*
Lånt kapital i jordbr., mill. kr	33 727	36 462	31 246	45 421	47 116	49 200
Lånt kapital per foretak, kr	320 900	366 900	441 700	974 200	1 033 000	1 101 300

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013.

8.5 Tap på utlån i landbruket

I tabell 8.11 presenteres tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge. Det er konstaterte tap, og ikke avsetninger til påregnelig tap, som er med i tabellen.

Tabell 8.11 Konstaterede tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2009	2010	2011	2012
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 822	3 956	4 114	4 357
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,1	1,6	2,8	1,2
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,03	0,04	0,07	0,03
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 136	8 502	8 679	8 682
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	0,0	21,0	0,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,00	0,22	0,00
<i>Tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,01	0,18	0,01

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Innovasjon Norge har i tillegg investeringslån (BU-lån) til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2012 på totalt 603 mill. kr, en nedgang fra 707 mill. i 2011. Tap på disse er heller ikke med i tabell 8.11, og i 2012 var slike tap 538 000 kr. Dette er bare en del av det totale tapsbildet, siden tapene først blir konstatert når saken endelig er avsluttet, og pantessikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

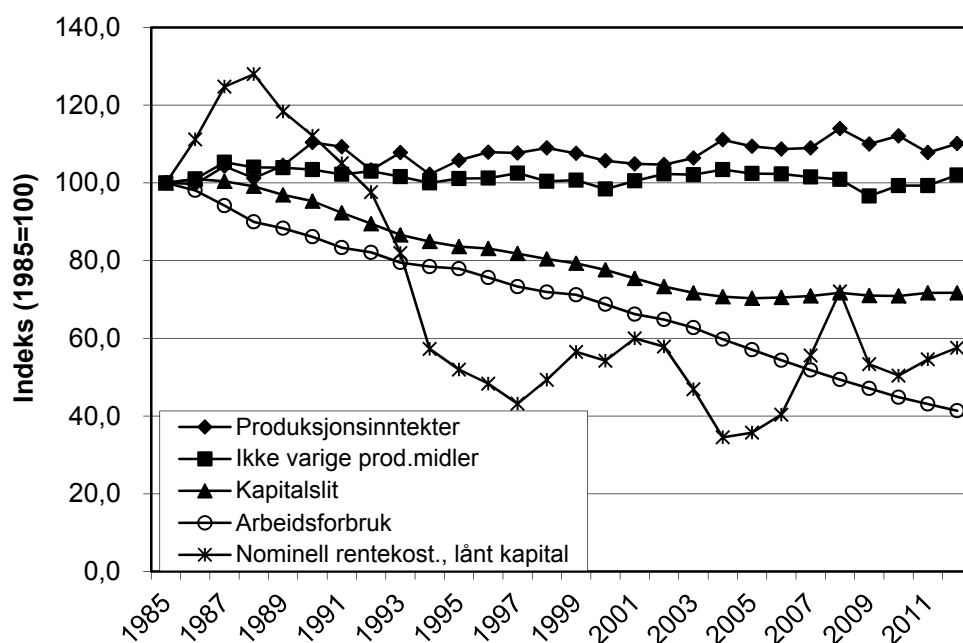
Landkreditt Bank AS startet sin virksomhet 2. september 2002. De er en forretningsbank eid 100 prosent av kredittforeningen (og morselskapet) Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2012 er utlån til landbruk 8 682 mill. kr og konstaterte tap på utlån var kr 0.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I figur 8.4 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket synker fortsatt, som det har gjort gjennom hele perioden fra 1985, mens kapitalslitet har flatet ut og økt litt de siste årene. Ikke-varige produksjonsmidler har vært tilnærmet stabilt. Kurvene viser at samlet produksjon er ganske stabilt i perioden etter 1985. Figur 8.4 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

Figur 8.4 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalalkylen for jordbruket 2013

8.7 Kostnadsutviklingen i omsetningsleddene

8.7.1 Organisasjonenes totale kostnader

Ved jordbruksoppkjøret i 1993 ble BFJ av avtalepartene bedt om å utarbeide et materiale om kostnadsutviklingen i omsetningsleddene, jfr. St.prp. 82 (1992–93). Et kapittel med dette materialet har siden vært tatt inn i utredning nr. 1.

Materialet er kun basert på oppgaver fra samvirkeorganisasjonene. Problemstillingen er avgrenset til endringen i kostnadene, ikke til nivå. Materialet som er lagt til grunn gir ikke mulighet for å få et mål for produktivitets-/effektivitetsutviklingen. Det gir heller ikke innsikt i kostnadsendringer som resultat av produktutvikling og

høyere foredlingsgrad. Ved å sammenholde og sammenstille ulikt tallmateriale, søkes det likevel å belyse ulike sider ved kostnadsutviklingen.

Omsetningsorganisasjonenes totale kostnader er et resultat av priser på og mengder av innsatsfaktorer som er brukt i produksjonen. Mengdene av innsatsfaktorene, bestemmes av den totale virksomheten og av produktiviteten. Organisasjonenes totale virksomhet består av mottak og behandling av råvarer samt omfanget av den videreforedlende industridelen, produktutvikling, markedsføring og distribusjon. Videreforedling har en stor og økende betydning for den totale verdiskapning i organisasjonene, og kan dels tas som et tegn på at stadig mer av bearbeidningen overføres fra husholdningene til industrien. Økende totalkostnader er også et uttrykk for økt verdiskapning.

Omsetningsorganisasjonenes totale kostnader er satt opp i tabell 8.1. Meierienes kostnader er til og med 2001 hentet fra årsmeldingen til TINE Norske Meierier, og er beregnet som driftsinntekter fratrukket utbetaling til produsent. Kostnadene er basert på det tidligere «grupperegnskapet» som omfattet all virksomhet innenfor 10 meieriselskaper og TINE Norske Meierier. TINE ble omorganisert til konsern i 2002 og fikk dermed andre krav til rapportering. Kostnadene fra og med 2002 er derfor basert på TINEs konsernregnskap og er ikke sammenlignbart med tidligere år. Konsernregnskapet omfatter alle TINEs virksomheter og eierandeler i andre selskaper som ikke var inkludert i det tidligere grupperegnskapet. Kostnaden er beregnet som «sum driftskostnader» fra konsernets resultatregnskap fratrukket «kostnad for rå ku- og geitemelk». Det er råvarekostnad fra produsenten, hentet fra regnskapet til Tine Råvare.

Gilde Norsk Kjøtt BA og Prior Norge BA fusjonerte i 2006 og Nortura BA ble registrert som selskap 15. november. Fusjonen fikk regnskapsmessig virkning fra 01.01.06. De totale kostnadene ble imidlertid i 2006 fremdeles fordelt på hvert av de tidligere selskapene. Fra og med 2007 oppgis det imidlertid kostnadstall som inkluderer både kjøtt- og eggsektoren samlet. Dette medfører brudd i dataseriene. En ny dataserie er derfor opprettet fra og med 2006. Her er de totale kostnadene beregnet som «sum driftskostnader» hentet fra konsernregnskapet i Nortura fratrukket råvareutbetalingen til alle produksjoner. Denne beregnes ved hjelp av utbetalingspris til produsenter og kvantum mottatt for de respektive produksjonene.

Tabell 8.12 Totale kostnader i meieri-, slakteri- og eggsmvirket. Mill. kr

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Meieri ¹	4520	4710	5568	9155	11474	11851	11505	12014	12111
Slakteri og egg ²					10164	10511	10392	11122	11651
Slakteri ³	1789	2183	3040	3747					
Egg	364	450	775	1221					
Sum	6673	7343	9383	14123	21638	22362	21897	23136	23762

1) Gjelder TINE konsern fra og med 2002. Ikke sammenlignbart med tidligere år pga. omlegging av regnskapet. Økning i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper i Sverige og Storbritannia

2) Fra og med 2007 oppgir Nortura utvikling i volum og kostnader som gjelder for hele virksomheten, dvs. både kjøtt- og eggsektoren.

3) På grunn av organisasjonsmessige endringer i Nortura, samt endrede rapporteringsrutiner og standardiseringer, er ikke salgs- og markedsføringskostnadene for årene 2004 til 2006 direkte sammenlignbare med tidligere år. Tallene for 2006 er sammenlignbart med tidligere Gilde Norsk Kjøtt.

Fra 1990 til 2001 (sammenlignbare år) økte de totale kostnadene innen meierisamvirket med 30,8 prosent. For meierisamvirket var det en større økning i 1997 som dels skyldes endringer i verdsetting av lagerbeholdninger i forbindelse med overgang til ny markedsordning for melk. Fra 2002 til 2007 (sammenlignbare år) var økningen på 33,6 prosent mens økningen fra 2007 til 2008 var på nær 18 prosent. Mesteparten av den sterke økningen i totalkostnadene i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper i Sverige på slutten av 2007 og i Storbritannia i 2008 og har således ikke noe med kostnadsøkningen i meieridriften i Norge å gjøre. For perioden 2008 til 2012 var det en økning på 5,6 prosent. For kjøttssamvirket økte totalkostnadene med 90,4 prosent fra 1990 til 2003 (sammenlignbare år). Fra 2004 til 2006 (sammenlignbare år) var økningen på 1 prosent. Fra 1990 til 2006 økte totalkostnadene innen eggsamvirket med 259,9 prosent. Fra 2006 til 2012 (sammenlignbare år) økte de totale kostnadene i kjøtt- og eggsamvirket med 22,8 prosent.

8.7.2 Total aktivitet

Tall for den totale virksomheten i organisasjonene er i tabell 8.2 gitt som tall for tilførte og bearbejdede produkter i tonn/liter.

For melk er det meierileveransen samt totalsalget for hovedgrupper av produkter, dvs. konsummelk og ost som er gjengitt. For smør er det total produksjon. Konsummelk inkluderer blant annet yoghurt. Tallene for ost og smørprodukter er inklusiv eksport. For kjøtt gjelder tallene leveranser av slakt samt nedskåret og videre bearbejdet vare. For eggsamvirket gjelder det total tilførsel av egg, samt tilført og bearbejdet fjørfekjøtt.

Tallene for videreforedling i tabell 8.2 gir ikke noe godt uttrykk for omfanget av videreforedlingen. Tallene gjenspeiler for eksempel ikke antall produktvarianter med ulike bearbejdingsgrad. Eksempel på spekteret innen meieriene er salg av hele oster direkte til butikk og porsjonspakninger av ost til for eksempel cateringmarkedet. Antall produktvarianter med ulike pakningstyper med derav økende kostnader, har de siste årene vært økende. Antall artikkelnummer, dvs. antallet produktvarianter rettet mot ulike markeder, var ifølge TINE over 500 i 2010. Nortura hadde om lag 1 300 varekoder i 2010, etter å ha redusert antallet med 40 prosent.

Tabell 8.13 Samvirkets tilførsler og videreforedling av melk, kjøtt og egg. 1000 tonn*

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Meieri									
Tilførsel kumelk	1 837	1 712	1 545	1 454	1 464	1 437	1 436	1 404	1 454
Tilførsel melk totalt ¹					1 483	1 457	1 456	1 424	1 474
Salg konsummelk ²	725,8	687,7	582,6	521,4	514	524	521	513	500
Salg ost ³	84,5	82,7	77,4	72,9	70,5	70,2	70,7	67,7	67,4
Produksjon smør ⁴	22,4	17,7	15,5	14,6	16,8	17,3	16,8	14,7	17,1
Kjøtt og egg									
Tilførsel egg ⁵	36,0	35,1	30,4	36,8	37,9	39,5	39,2	39,6	40,1
Tilførsel kylling	12,6	16,1	30,4	38,3	55,3	51,5	55,3	54,5	58,4
Tilførsel fjørfe totalt ⁶				45,8	63,1	60,5	62,8	62,2	66,8
Tilførsel kjøtt totalt	147,7	156,1	163,8	163,7	167,5	165,1	160,4	157,2	155,3
Slakt 2- og 4-bente									
Slaktetilførsler ⁷	147,7	156,1	163,8	163,7	230,6	225,6	223,2	219,4	222,1
Skjærevolum ⁸	81,4	99,8	115,3	120,7	128,5	117,1	112,7	113,7	115,4
Foredlingsvolum ⁹	67,1	90,4	95,3	96,0	132,5	127,8	130,0	126,9	129,7

*) Mill. liter for meierileveranse og konsummelk. Meierileveranse gjelder kumelk til TINE/NML

1) Inkluderer geitemelk

2) Omfatter flytende produkter; melk alle typer, fløte, rømme og yoghurt.

3) Ekskl. Kesam og Cottage Cheese fra 1997

4) Produksjon av smør inkl. smør til smørblandet margarin og lettmargin.

5) Inkludert egg fra Norgården fra og med 2005

6) Inkluderer kylling, høns, and og kalkun.

7) Fra og med 2007 så omfatter slaktetilførselen også fjørfe kjøtt, dvs. alle 2- og 4-beinte.

8) Gris uten hode og forlabb fra 1.1.2002. Omfatter også fjørfe fra og med 2007.

9) Foredlingsvolum inneholder vann, krydder etc. og kan derfor ikke sammenliknes med volum innen slakting og skjæring. Omfatter også fjørfe fra og med 2007.

Kilde: TINE/NML, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR).

Det har vært en nedgang i melkeproduksjonen som en tilpasning til forbruksutviklingen, men nedgangen har flatet ut og viser en oppgang på 3,6 prosent fra 2011 til 2012. Meierileveransen i 2011 var 23,6 prosent lavere enn i 1990. Total meierileveranse er gått litt mindre ned grunnet at meierier utenom TINE (samvirket) er kommet til.

Kjøttensamvirkets slaktetilførsler økte fra 1990 fram til 1999 med 16,6 prosent. Fra og med 2000 har tilførselene variert, men på et lavere nivå enn i toppåret. Den kraftige nedgangen fra 2001 til 2002 skyldes at gris nå avregnes uten hode labb. Fra og med 2007 omfatter volumene for slaktetilførsel, nedskjæring og foredlingsvolum både 2- og 4-bente. Volumet av nedskjæring av 2-bente er imidlertid relativt begrenset da dette stort sett inngår i slakt.

Produksjonen av kylling har økt med forbruksøkningen for dette dyreslaget. Økningen i perioden fra 1990 til 2006 var på 229,4 prosent. For første gang på mange år kom det en nedgang i kyllingproduksjonen fra 2008 til 2009. Fra 2009 til 2012 er det en oppgang på 13,4 prosent.

Prior kjøpte i mars 2005 alle aksjene i Norgården. Dette gjenspeiles i en kraftig økning i tilførsel av egg fra Prior fra og med 2005. Tilførselen av egg er redusert med 0,6 prosent fra 1990 og til 2006. I perioden 1990 til og med 2004 (sammenlignbare år)

var det en reduksjon i tilførsel på 14,6 prosent. På grunn av oppkjøpet av Norgården økte tilførselen med 17,6 prosent fra 2004 og til 2005. Salget av egg er stabilt. Det er en tendens til økt forbruk av eggprodukter, men import av disse øker også. Andelen for Norturas salg av foredlet fjørfekjøtt i dagligvare- og storkjøkkenmarkedet økte fra snau 26 prosent i 1994 til rundt 67 prosent i 2007.

For egg- og kjøttsamvirket (Nortura) så finner vi at tilførselen av egg har økt med 1,3 prosent, tilførselen av fjørfekjøtt (2-bente) har gått opp med 7,4 prosent og tilførselen av kjøtt (4-bente) har gått ned med 1,2 prosent i fra 2011 til 2012.

8.7.3 Antall ansatte

Tall for antall ansatte i meieri-, slakteri- og eggssamvirket er angitt i tabell 8.3. Dette gir ikke et direkte uttrykk for arbeidsforbruket innen organisasjonene (ikke årsverk), men gir likevel et bilde på utviklingen. Etter fusjonen mellom Gilde og Prior til Nortura i 2006, er antallet oppgitt i årsverk.

Tabell 8.14 Antall ansatte i meieri-, slakteri- og eggssamvirket

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Meieri	6 000	5 636	5 041	5 353	5 734	5 675	5 496	5 505	5 485
Slakteri og egg ¹					6 507	6 100	5 810	5 518	5 467
Slakteri ²	5 415	5 518	6 133	5 494					
Egg ²	939	950	1 400	1 197					
Sum	12 354	12 104	12 574	12 044	12 241	11 775	11 286	11 023	10 952

1) Antall årsverk (ikke antall ansatte).

2) Tallene for slakteri (Gilde) og egg (Prior) i 2006 er fra inngangen av året. Dette pga. at selskapene nå er fusjonert til ett selskap, Nortura.

Kilde: Landbrukssamvirkets felleskontor: Aktuelle tall i landbruket. Fra og med 2005 hentet fra de respektive selskapers Årsmeldinger.

Antall ansatte i organisasjonene varierer en del mellom år. I meieriene har det vært en viss nedgang i perioden under ett, men det skjedde en økning i 2002 etter lave tall for 2000 og 2001. I eggssamvirket var det en økning inntil 2002 og deretter en tilbakegang i 2004 og 2005, før det igjen var en økning i 2006. Økningen i antall ansatte i denne sektoren knyttes spesielt til økningen innen fjørfekjøtt og videreforedling av denne.

Siden 2008 har antallet ansatte både i meierisamvirket og kjøttsamvirket blitt redusert med unntak for 2011 i meieriene. Reduksjonen i kjøtt- og eggssamvirket var i perioden minus 16 prosent i antall årsverk, mens reduksjonen i antall ansatte i meierisamvirket var på minus 4,3 prosent.

8.7.4 Anleggsstruktur

I tabell 8.4 er det angitt tall for antall anlegg. Dette gir et bilde av strukturutviklingen. Når vi sammenholder antall anlegg med produksjonsutviklingen så ser vi det har vært en økning i størrelse per anlegg. Parallelt med reduksjonen i antall anlegg har det også skjedd en rasjonalisering og spesialisering innenfor og mellom anlegg.

Tabell 8.15 Antall anlegg i meieri-, slakteri- og eggsmvirket

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Meieri ¹	128	95	62	52	50	49	47	46	41
Meierianlegg					45	44	41	40	36
Meieriterminaler ²					5	5	6	6	5
Kjøtt									
Slakting			28	20	18	18	15	14	14
Skjæring	34		34	21	20	17	17	17	17
Foredling ³			22	15	15	16	13	14	19
Egg og fjørfe¹									
Eggpakkerier	18	13	8	5	5	5	5	5	3
Fjorfeslakterier	7	6	5	3	3	3	3	3	3

1) Ved årsskiftene.

2) Fra og med 2010 er det lagt til to sentrallagre.

3) Ikke fullt sammenliknbare tall mellom 2000 og 2003.

Kilde: TINE/NML, Norsk Kjøtt, PRIOR, Nortura.

8.7.5 Enhetskostnader

I figur 8.5 er utviklingen i omsetningsorganisasjonenes totale kostnader per kg tilførte mengder av melk, kjøtt og egg sammenholdt med utviklingen for konsumprisindeksen. I tabell 8.16 nedenfor er kostnadene gjengitt i kr per liter og per kilo tilførte mengder av melk, kjøtt og egg. Disse tallene danner grunnlaget for figur 8.5.

For melk er data ikke sammenliknbare før og etter 2002 på grunn av omlegging av regnskapet i TINE. Fra og med 2002 er beregningen for melk gjort ved å dele totalkostnaden fra TINEs konsernregnskap (tabell 8.1) på meierileveransen (tabell 8.2). Økningen for TINE i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper utenlands, se også omtale i tab. 8.1.

Tabell 8.16 Totale kostnader i kr per l/kg tilførte mengder av melk, kjøtt og egg

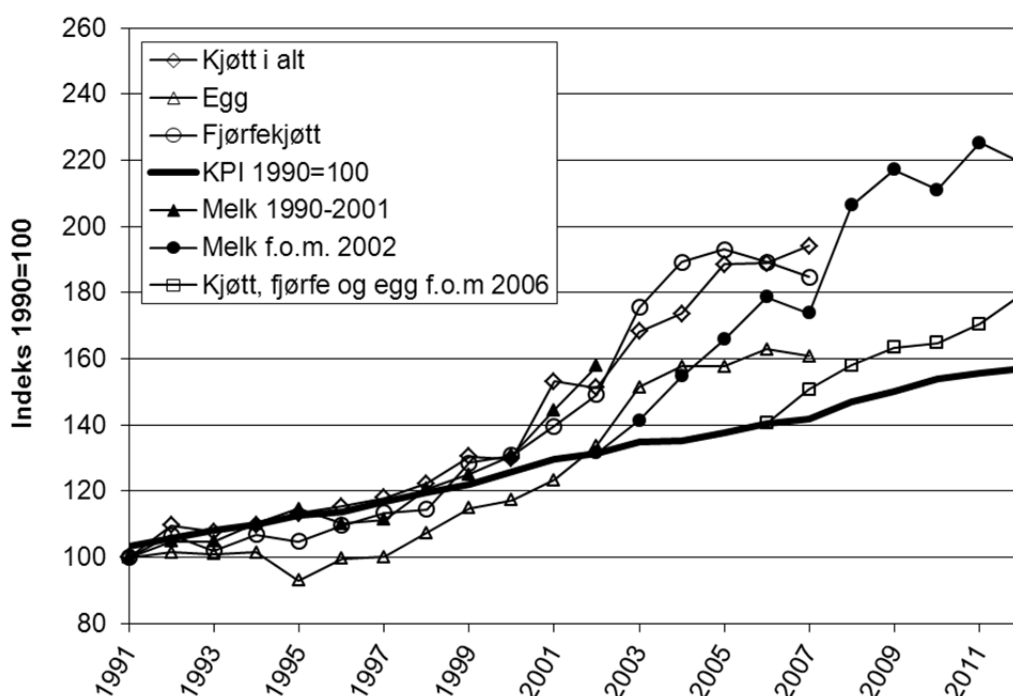
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Melk totalt ¹	2,46	2,71	3,56	6,24	7,74	8,13	7,90	8,46	8,22
Kjøtt/fjørfe/egg					23,93	24,75	24,96	25,80	27,16
Kjøtt ²	12,11	13,98	18,56	22,88					
Egg ²	4,82	4,80	5,95	7,85					
Fjorfe/kjøtt ²	11,39	12,50	15,90	21,55					

1) Ikke sammenliknbare tall for melk før og etter 2002 pga. omlegging av regnskapet i Tine. Kun kumelk tom. 2005. Ku- og geitmelk fra 2006

2) Slutt på tilgjengelige data etter fusjonen mellom kjøtt- og eggsmvirket i 2006.

Kilde: TINE, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR).

Figur 8.5 viser at omsetningsorganisasjonenes totale kostnader per enhet først i perioden fulgte utviklingen av konsumrisindeksen relativt jevnt, men at enhetskostnadene de senere årene har økt mer enn konsumrisindeksen. Etter alt å dømme skyldes dette økte kostnader på grunn av økt videreføring og produktutvikling. Mhp. økningen for melk i 2008 vises det til omtale under tab. 8.1. For fjørfekjøtt hadde enhetskostnadene en topp i 2004 og er siden redusert. Fra og med 2007 er det slutt på tilgjengelige data for kjøtt, egg og fjørfekjøtt separat. Ny dataserie er opprettet hvor totale kostnader for Nortura er fordelt på samlede tilførte mengder av henholdsvis kjøtt, egg og fjørfe. Fra og med 2007 er beregningen for kjøtt, fjørfe og egg gjort ved å dele totalkostnaden fra Norturas konsernregnskap (tabell 8.1) på leveransen.

Figur 8.5 Utviklingen i omsetningsorganisasjonenes totale kostnader per kg eller liter tilførsler sammenholdt med utviklingen i konsumrisindeksen (KPI). Indeks 1990=100. Fra og med 2002 er det pga. omlegging av regnskapet innført ny serie for melk hvor indeksen er satt lik KPI-indeksen i 2002. Fra og med 2006 er det på grunn av fusjonen mellom kjøtt og eggssamvirket innført ny serie for kjøtt, fjørfe og egg.

8.7.6 Kjøttssamvirkets normerte slaktekostnad

Kjøttssamvirkets normerte slaktekostnad (slaktemarginen) benyttes i grunnlaget for kjøttssamvirkets veiledende noteringspris (avregningspris) til produsent. Kostnaden bygger på analyser av slaktekostnaden samt årlige oppdateringer ut fra erfaringstall, kostnadsutvikling og effektivitetsforbedringer. Siden kostnaden er avgrenset til en identisk prosess over tid, er dette sannsynligvis det nærmeste en kommer et krav til materiale som kan uttrykke produktivitetsutviklingen. De normerte slaktekostnadene per dyreslag samt enhetskalkylen, et veid gjennomsnitt for alle dyreslag, er gjengitt i tabell 8.17.

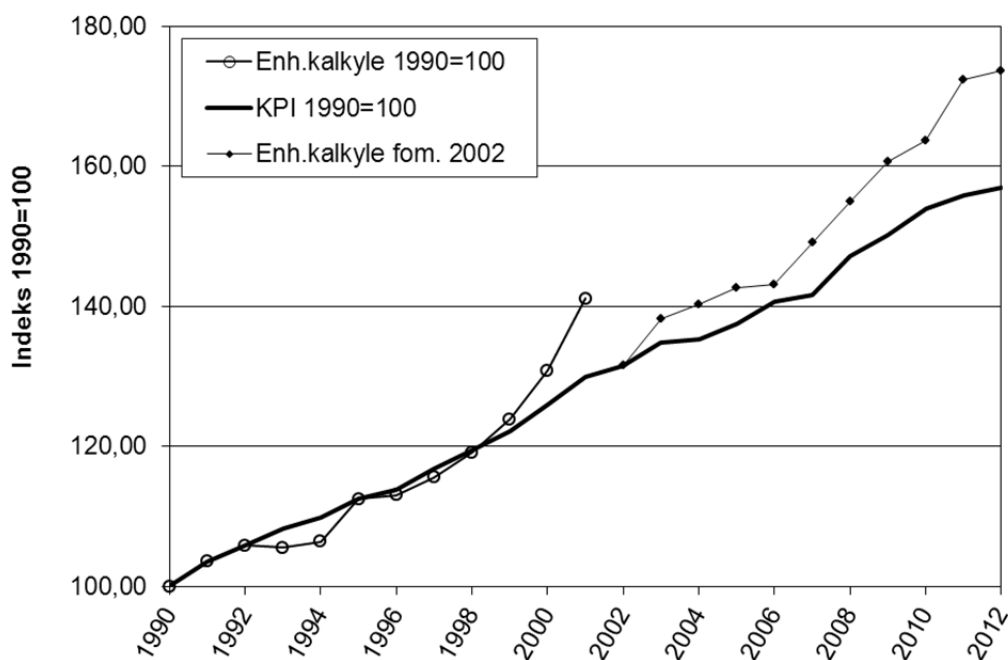
Tallene for gris og enhetskalkylen (alle dyreslag slått sammen) er ikke direkte sammenliknbare før og etter 2002 på grunn av at gris fra da av avregnes uten hode og labb mot tidligere med hode og labb. Volummessig utgjorde dette en reduksjon på 7 prosent, som slår tilsvarende ut på kostnaden.

Tabell 8.17 Normerte slaktekostnader per dyreslag samt enhetskalkyle 1990–2012. Kr/kg

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Storfe	3,74	4,12	4,83	5,86	6,74	7,00	7,12	7,49	7,71
Slaktegris ¹	2,84	3,11	3,62	5,34	5,38	5,58	5,69	6,00	6,20
Lam	5,71	6,31	8,03	9,82	11,33	11,80	12,03	12,68	13,00
Enh.kalkyle ¹	3,60	4,05	4,71	6,16	6,69	6,94	7,07	7,44	7,50

1) Ikke sammenliknbar før og etter 2002 pga. endret avregning for gris

I figur 8.6 er utviklingen i enhetskalkylen på indeksform sammenholdt med tilsvarende for KPI.

Figur 8.6 Normert slaktekostnad (enhetskalkyle) sammenholdt med KPI i perioden 1990 - 2012. KPI=100 i 1990. Enhetskalkylen er ikke sammenliknbar fra 2001 til 2002 pga. endret avregning for gris. Ny serie fra 2002 er derfor satt lik KPI-indeksen i 2002

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester, i tillegg foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i tabell 9.1. Figurene 9.1 til 9.10 viser utviklingen i produsent-, engros- og forbrukerpriser for noen av de viktigste jordbruksproduktene. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. Når det gjelder konsumprisindeksen til Statistisk Sentralbyrå, så endret de metode fra og med august 2005. Indeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer blir fra dette tidspunkt basert på strekkodedata fra over 14 000 varer, noe som skal gi en forbedret delindeks. Dette innebærer at prisindeksene for rundt 250 representantvarer ikke lenger blir videreført. For å få sammenlignbare prisindekser før og etter omleggingen har en enten kjedet direkte på gamle representantvarer eller på indeksen for en hel gruppe. Som eksempel på det første kan vi nevne smør, mens svinekjøtt er eksempel på det siste. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Statens Landbruksforvaltning sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NILFs løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, videre redusert til 11 prosent fra 1.1.2005, men økt til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 ble merverdiavgiften økt til 15 prosent.

Det tidligere pris- og markedsreguleringssystemet for jordbruksvarer var tilpasset et kvantitativt importvern. Gjennomføringen av WTO-avtalen med overgang til tollvern medførte endringer i pris- og markedsreguleringssystemene. Jordbruksavtalens priser fikk funksjon av å være målpriser. Samtidig skulle de gi tilstrekkelig fleksibilitet til riktig prisfastsetting avhengig av markedssituasjonen. Fra 1.7.1995 ble det etablert et system med målpriser for melk- og melkeprodukter, kjøtt, egg, frukt, grønnsaker og poteter, og korn fra 1.7.2001. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer, i hovedsak de samme som tidligere fikk fastsatt avtalepriser. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisenivå. Det kan

også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret. Siden 1994 har avtaleåret vært fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer. Tabellen viser at mens matvareprisene økte med 17,4 prosent fra 1999 til 2012, økte konsumprisindeksen med 28,4 prosent i perioden. Fra 2011 til 2012 var den prosentvise endringen lik i de to konsumprisindeksene.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2001	2003	2010	2011	2012
Kjøtt	102,7	101,8	102,8	109,1	104,1	104,8
Fisk	106,8	113,5	114,6	128,9	133,7	136,0
Melk, ost og egg	101,3	98,3	101,0	136,5	137,8	139,1
Oljer og fett	103,2	103,2	110,7	152,9	158,1	162,4
Brød og kornprodukter	102,5	100,4	102,7	127,1	128,7	131,2
Frukt	103,7	108,7	103,6	109,9	110,6	112,4
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	104,3	112,3	127,5	124,3	123,0
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,1	109,6	117,9	112,4	111,6
Andre matvarer	103,7	102,4	98,5	116,5	117,1	118,0
Kaffe, te og kakao	92,8	87,2	77,8	92,4	108,3	107,6
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	107,9	112,9	146,3	154,1	161,7
Matvarer i alt	103,2	103,0	104,8	121,8	120,3	121,2
Årlig prosentvis endring		-1,9	+3,5	-0,08	-1,23	+0,8
Konsumpris, indeks total	102,3	108,7	112,8	128,8	130,4	131,4
Årlig prosentvis endring		+3,0	+2,5	+2,5	+1,2	+0,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1999 til 2012 er det olje/fett og mineralvann/leskedrikker/juice som har steget mest med hhv. 59,2 og 57,5 prosentpoeng. I alle år frem til 2010 hadde gruppen kaffe, te og kakao en lavere pris enn 1999-prisen, men disse varene fikk en betydelig prisøkning til 2011. Varegruppen mineralvann/leskedrikker/juice hadde den største prisøkningen fra 2011 til 2012, på 7,6 prosentpoeng, og deretter fulgte gruppen olje/fett med 4,3 prosentpoeng. Det var grønnsaker inkl. poteter som hadde mest prisnedgang fra 2011 til 2012, med 1,3 prosentpoeng.

Tabell 9.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. De største postene utgjøres av bolig, lys og brensel foran transport. Matvarenes andel i 2009 utgjorde 11,8 prosent, en liten økning fra 2008.

Tabell 9.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. Prosent

	1999	2001	2003	2007	2008	2009
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,7	11,4	11,5	11,3	11,6	11,8
Alkoholdrikker og tobakk	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,6
Klær og skotøy	5,9	5,9	5,3	5,4	5,3	5,3
Bolig, lys og brensel	24,8	25,1	26,7	29,2	30,5	31,2
Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	7,0	6,3	6,2	5,9
Helsepleie	3,1	2,9	2,8	2,8	2,6	2,5
Transport	19,0	19,5	17,3	18,2	17,3	16,3
Post- og teletjenester	2,5	2,2	2,5	2,1	1,9	1,9
Kultur og fritid	12,3	12,5	12,6	12,0	12,1	12,5
Utdanning	1,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	3,9	3,6	3,4	3,4
Andre varer og tjenester	6,2	6,6	7,2	6,1	6,2	6,3
I alt	100,0	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0
Tallet på husholdninger	1 193	3 368	3 279	3 170	3 257	3 420
Personer per husholdning	2,13	2,21	2,18	2,21	2,21	2,19

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2009.

Tabell 9.3 nedenfor viser prisnivået i 2011 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2009. Tallene i årets Resultatkontroll er derfor fremskrevne 2009-tall, ved hjelp av konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået i Norge på matvarer er 77 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på alle varer. Når det gjelder matvarer generelt har Danmark nest dyrest mat, mens kun Polen har billigere mat enn EU-27. Polen har lavere pris enn EU-27 på alle varegruppene, mens Tyskland og Island har lavere pris på enkelte varegrupper.

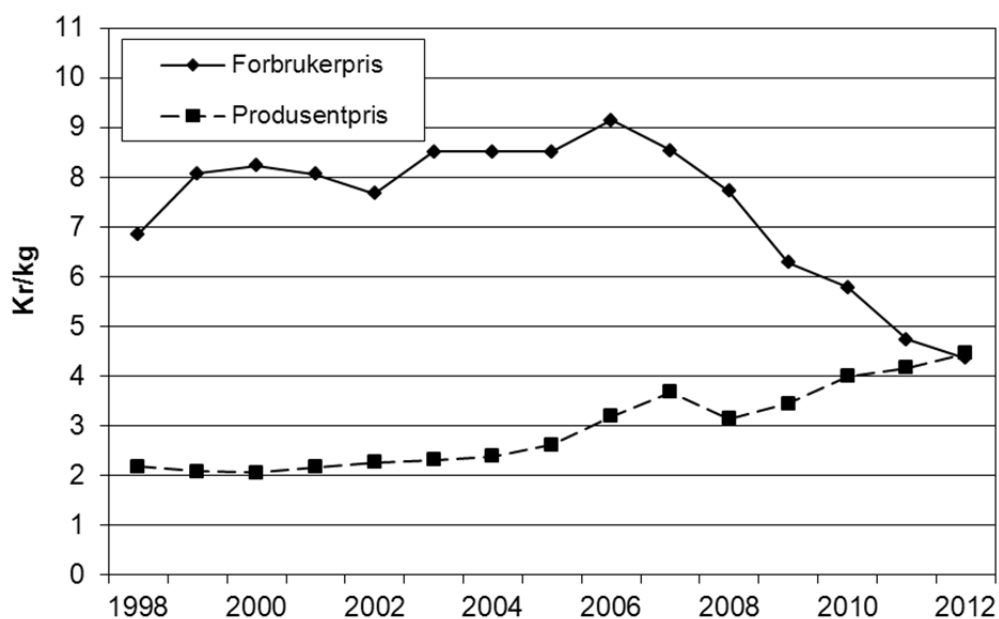
Tabell 9.3 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2011.
EU27 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	177,2	119,9	138,9	117,0	116,8	106,8	63,2
Brød og kornprodukter	175,3	130,9	159,7	130,6	131,9	104,8	59,3
Kjøtt	185,3	122,2	139,2	111,2	123,8	124,7	57,9
Fisk	134,0	109,2	125,3	107,3	99,1	109,9	68,9
Melk, ost og egg	203,1	107,6	117,0	115,8	109,1	92,4	65,3
Matoljer og – fett	169,0	110,9	157,2	111,7	92,7	99,3	77,0
Frukt, grønnsaker og potet	157,3	137,0	124,4	118,9	113,3	114,6	61,1
Andre matvarer	209,2	112,3	173,1	117,6	129,1	94,7	77,8
Alkoholfrie drikkevarer	203,5	129,0	180,1	131,5	119,0	101,9	80,2
Alkoholholdige drikkevarer	276,7	156,7	140,2	173,2	209,7	83,8	94,7
Tobakk	264,9	129,8	133,0	107,0	141,4	98,2	61,5

Kilde: Eurostat

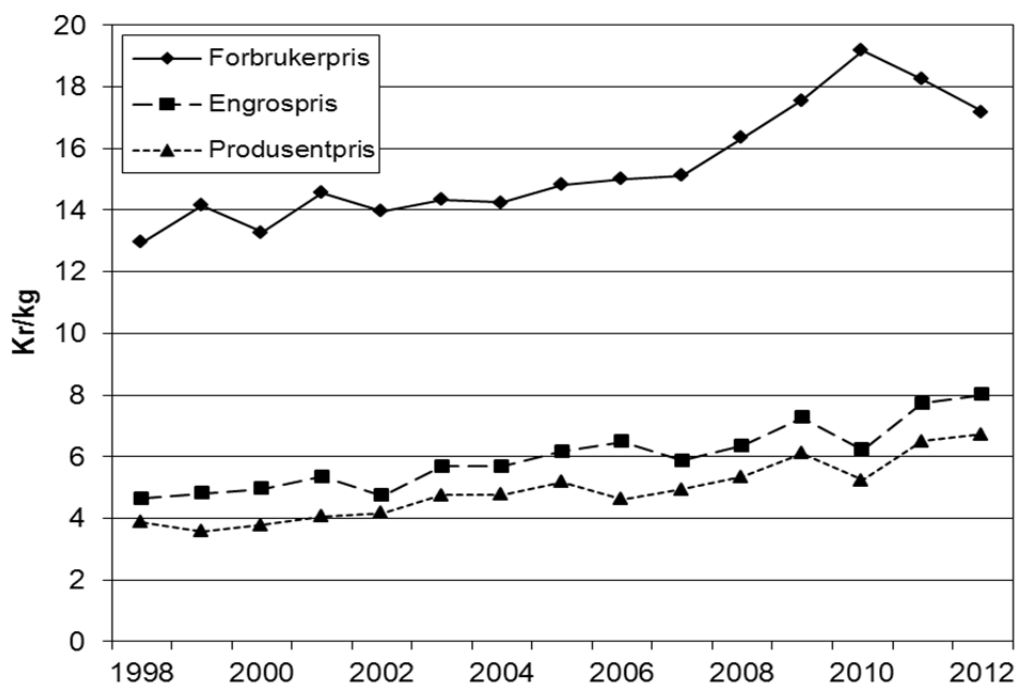
9.2 Poteter og grønnsaker

Forbrukerprisene på kalenderårsnivå blir faseforskjøvet i forhold til produsent- og engrosprisene på avlingsårsnivå, noe som resulterer i at priskurvene vil avvike noe fra hverandre. Engrosprisene, som gjelder prisene fra førstehåndsgrossist til distribusjons-grossist, samsvarer imidlertid ganske godt med produsentprisene. Figur 9.1 viser at forbrukerprisen på poteter har falt relativt mye siden 2006. Den var som høyest 9,14 kr/kg i 2006, men har deretter sunket hvert år til 4,36 kr/kg i 2012. I samme tidsrom gikk produsentprisen opp fra 3,19 kr/kg til 4,46 kr/kg. Dermed har vi den spesielle situasjonen at forbrukerprisen er lavere enn produsentprisen.

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og produsentpriser for poteter. Kr/kg

Prisutviklingen på gulrot er vist i figur 9.2. Forbrukerprisene for gulrot har vist en stigende trend siden 2002, men falt litt tilbake i 2011 og 2012, til 17,19 kr/ kg. For å beregne forbrukerpris på gulrot har vi fra og med 2005 benyttet konsumprisindeksen for «rotgrønnsaker». Produsentprisen for gulrot falt fra 2009 til 2010, men har deretter økt igjen til 6,73 kr/kg i 2012. Engrosprisen på gulrot har samme utvikling som produsentprisen, og økte i 2012 med 3,5 prosent.

Figur 9.2 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for gulrot. Kr/kg

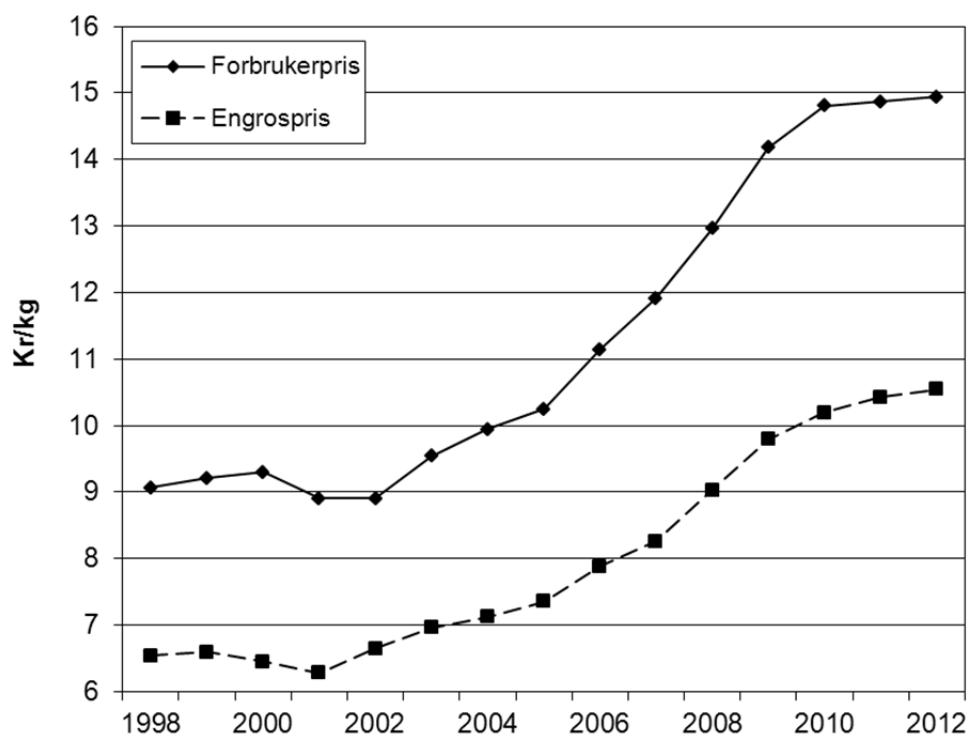
9.3 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 1999 og 2012 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer. Størst endring fant sted fra 1.7.2001 da satsen ble redusert fra 24 prosent til 12 prosent. Den ble redusert med ytterligere ett prosentpoeng til 11 prosent fra 1.1.2005. Deretter har den blitt økt i tre omganger, til 13 prosent fra 1.1.2006, til 14 prosent fra 1.1. 2007 og til 15 prosent fra 1.1.2012.

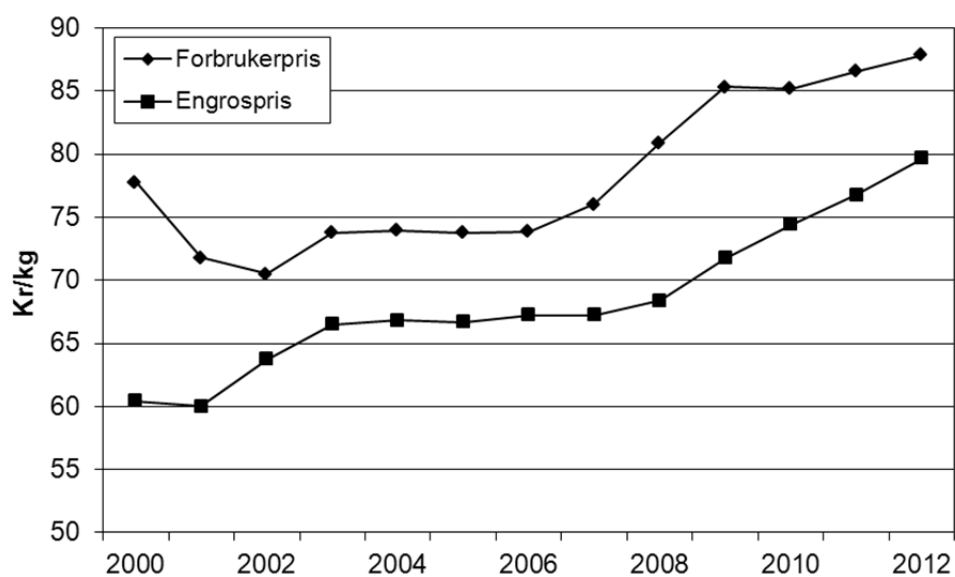
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke stigningen til kurvene i figurene for melkeproduktene. Ost har fått økt tilskudd mens drikkemelk har fått økt avgift. Mens engrosprisene på lettmeik økte med 34 prosent fra 2006 til 2012, var økningen 18 prosent for Norge i samme tidsrom.

Figur 9.3 til 9.6 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmeik, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 1999 til 2012. Forbrukerprisen på lettmeik økte med 0,5 prosent fra 2011 til 2012, mens prisen på fløte steg 1 prosent. Prisen på ost og smør økte med henholdsvis 1,5 og 5,2 prosent. Forbrukerprisen på lettmeik er fra og med 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene,

så var det størst økning for Smør og Gudbrandsdalsost med hhv. 8,8 og 4,7 prosent. Fløte og Norvegia steg med 3,8 prosent og lettmelk med 1,2 prosent.

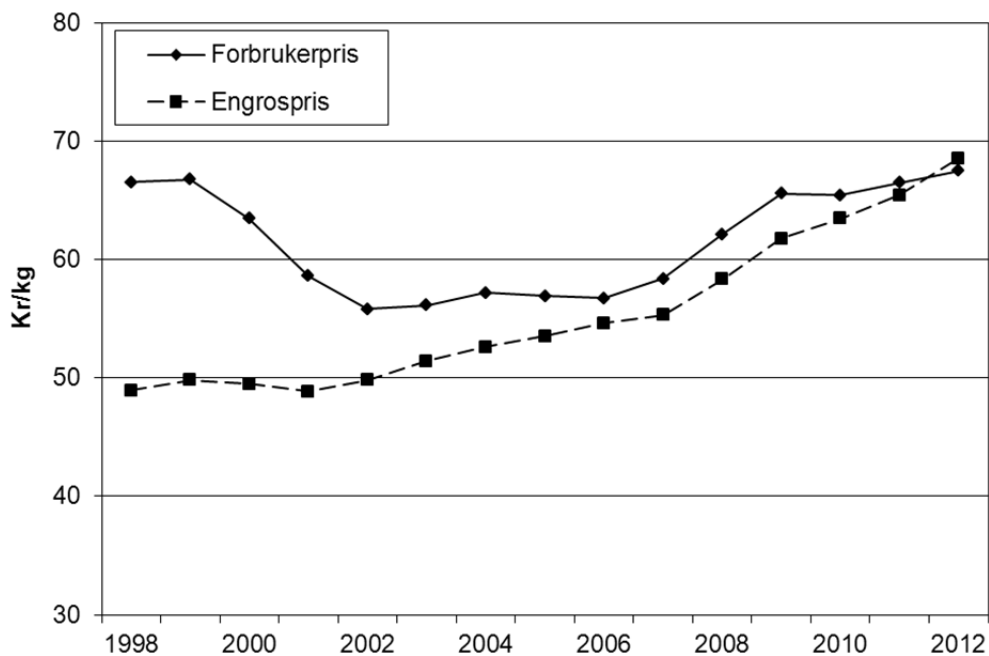

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

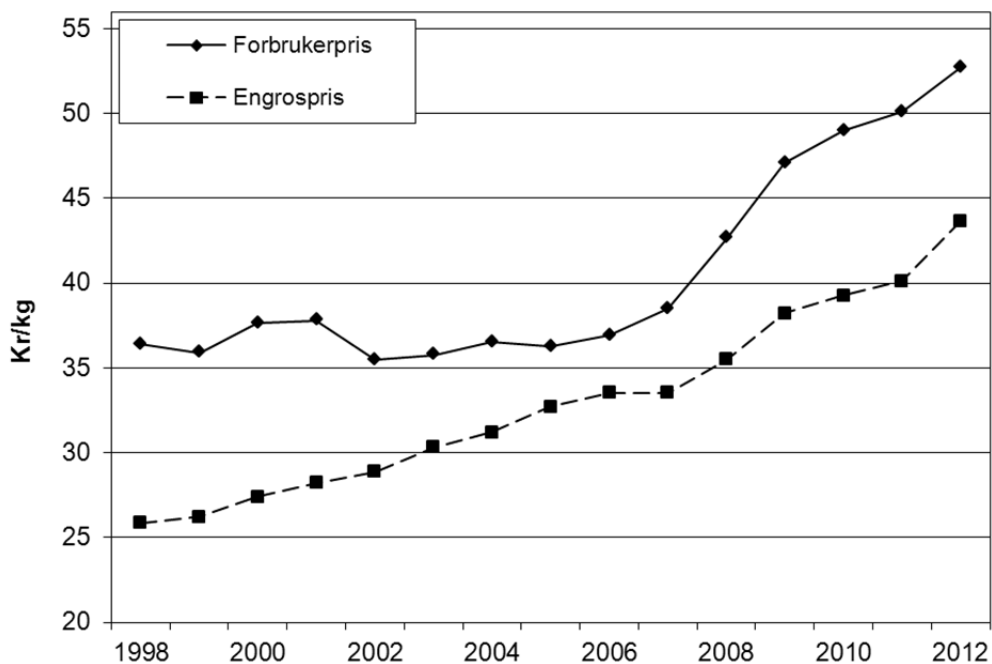

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norvegia. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

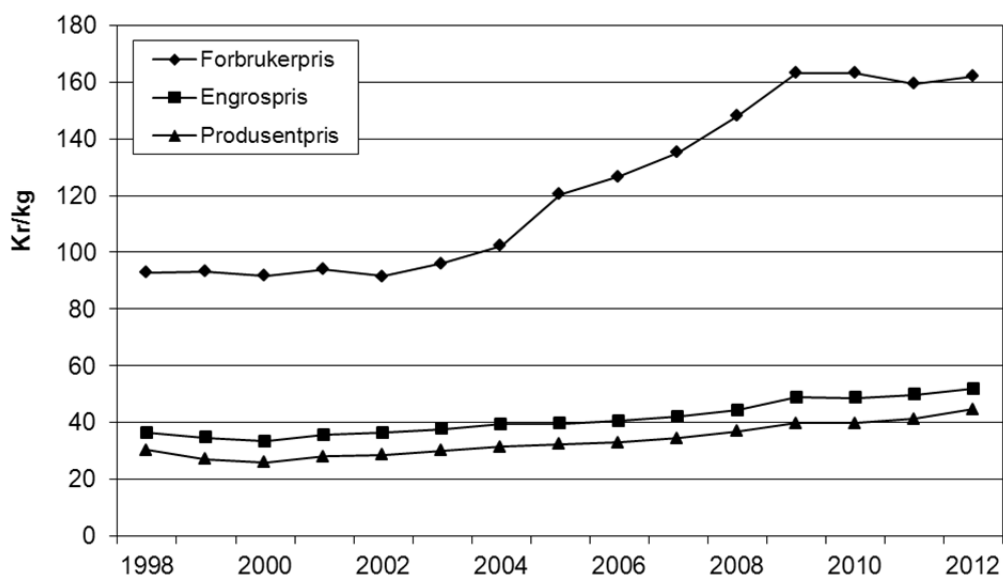
Figur 9.5 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Figur 9.6 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.4 Storfekjøtt

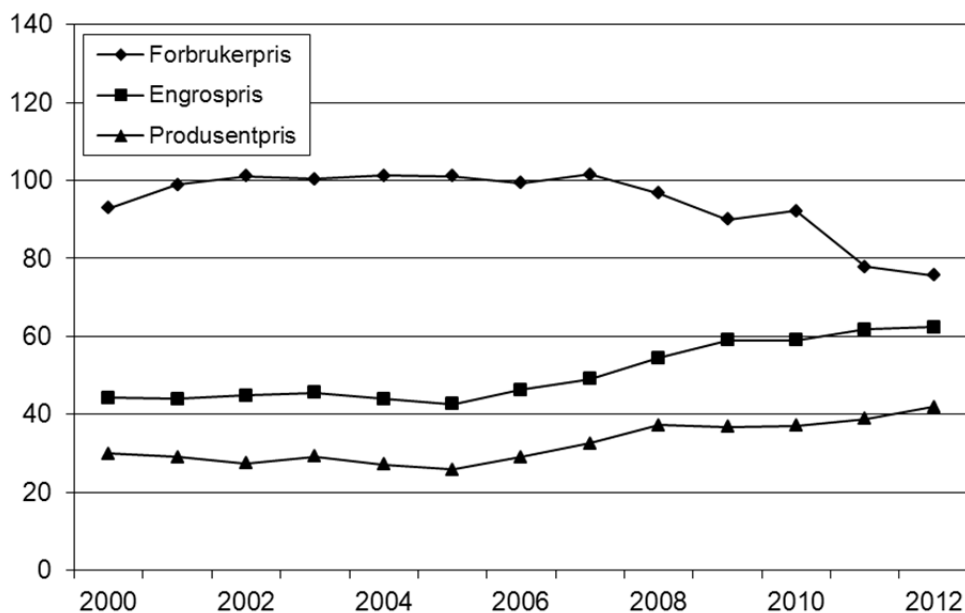
Figur 9.7 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 1,6 prosent fra 2011 til 2012, mens engrosprisene steg 4,0 prosent. Produsentprisene økte 8,2 prosent. For varegruppen kjøttdeig, kjøttkaker og karbonadekaker økte forbrukerprisene 7,5 prosent fra 2011 til 2012, etter en nedgang på 12,5 prosent fra 2010 til 2011.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.5 Sau- og lammekjøtt

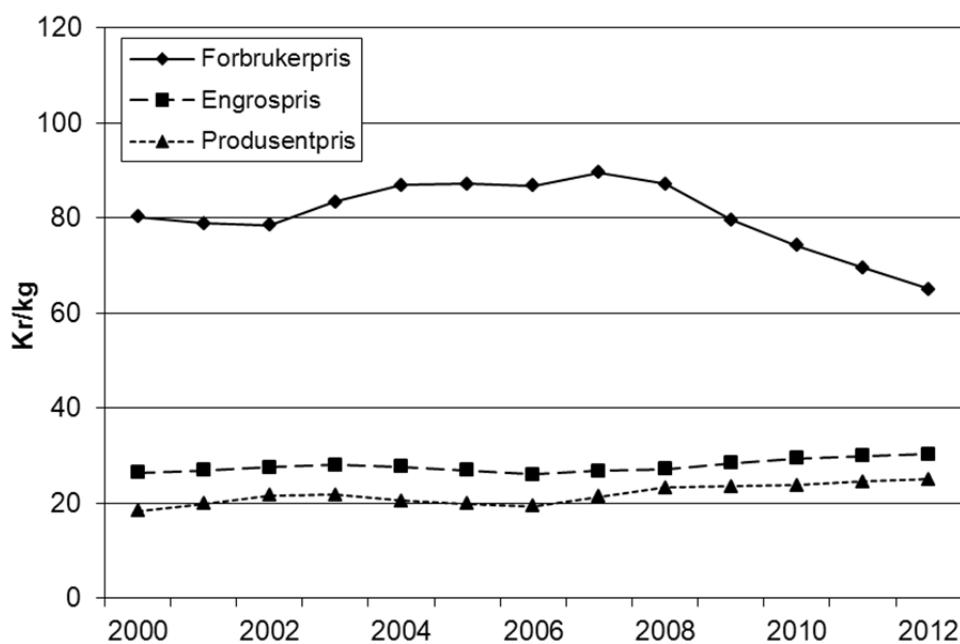
I figur 9.8 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2011 til 2012 falt forbrukerprisene 2,7 prosent, samtidig som engros- og produsentprisene økte med henholdsvis 1 prosent og 7,8 prosent. Siden 2007 har forbrukerprisene falt, mens både engros- og produsentpriser har økt.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.6 Svinekjøtt

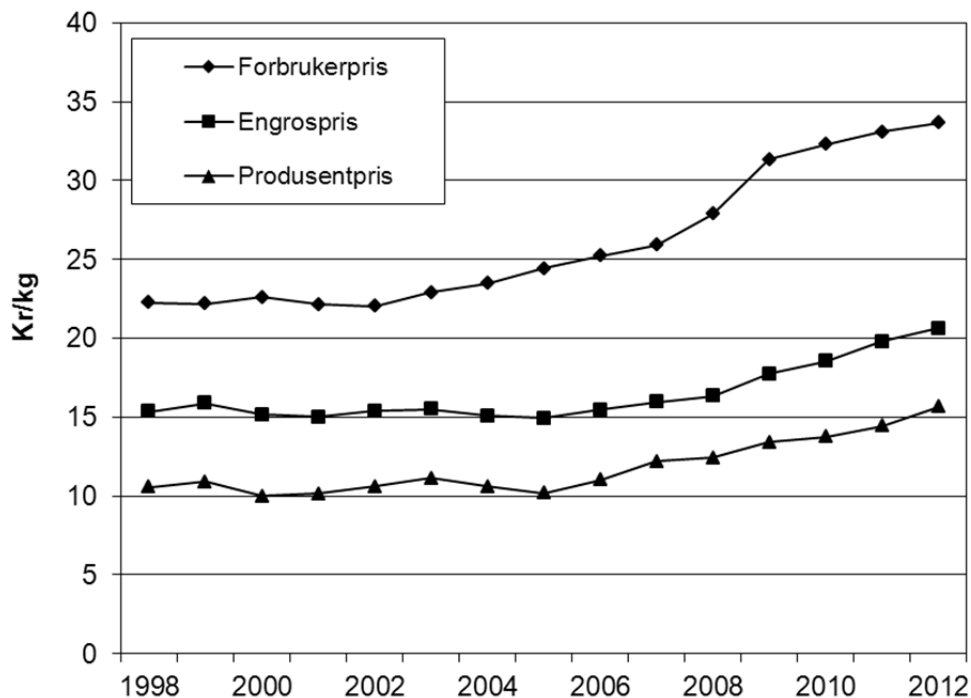
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.9. Fra 2011 til 2012 falt forbrukerprisen med 6,6 prosent. Engrosprisene steg derimot 1,0 prosent og produsentprisene steg 2,1 prosent. Referansevaren er her gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og fleusk.

Figur 9.9 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.7 Egg

Figur 9.10 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte med 1,7 prosent fra 2011 til 2012. Samtidig økte engrosprisen med 4,3 prosent mens produsentprisen gikk opp med 8,4 prosent.

Figur 9.10 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.4 om alminnelig inntekt og 7.5 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2012, selv om kvinneandelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2011	2012*
Menn	60 914	43 751	37 471	36 775	36 017
%	87,1	86,7	85,6	85,6	85,4
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 164	6 148
%	12,9	13,3	14,4	14,4	14,6
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>42 939</i>	<i>42 165</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 10.2 viser at kvinneandelen av personlige brukere økte for alle fylker fra 1999 til 2010, bortsett fra Hedmark og Telemark. Fra 2010 til 2012 økte kvinneandelen i de aller fleste fylker, mens Telemark, Aust- og Vest-Agder, Møre og Romsdal og Troms hadde redusert kvinneandel. For landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 14,6 prosent fra 2010 til 2012.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2005	2010	2011	2012*
Østfold	11,9	12,0	13,5	13,5	13,8
Akershus og Oslo	11,7	12,1	14,3	14,4	14,4
Hedmark	14,1	13,3	13,9	14,1	14,6
Oppland	12,3	12,3	12,5	12,6	12,8
Buskerud	13,7	14,1	14,7	14,8	15,0
Vestfold	10,5	10,6	10,9	11,4	12,1
Telemark	16,4	14,2	15,0	14,3	14,6
Aust-Agder	14,2	13,2	14,3	13,1	13,7
Vest-Agder	12,2	13,4	15,6	15,7	15,5
Rogaland	11,0	13,0	14,5	14,2	14,5
Hordaland	13,3	14,4	15,2	15,2	15,2
Sogn og Fjordane	14,5	14,6	15,1	15,5	15,7
Møre og Romsdal	13,6	15,2	15,6	15,3	15,3
Sør-Trøndelag	9,8	11,2	13,0	13,3	13,5
Nord-Trøndelag	9,8	11,8	13,4	13,3	13,5
Nordland	15,7	15,4	16,6	16,8	16,8
Troms	17,9	16,8	19,4	18,8	18,8
Finnmark	21,1	20,0	23,5	23,1	25,2
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,4</i>	<i>14,6</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2011 og 2012.

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2011 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2011	2012*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	17,9	18,1
100–199	11,8	13,9	15,1	15,1	15,3
200–299	9,3	11,2	12,8	12,9	13,4
300–499	8,1	9,3	10,4	10,8	10,9
500–799	6,0	7,7	9,2	9,0	9,0
≥ 800	6,3	3,8	4,6	4,4	5,0
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,4</i>	<i>14,6</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2011 og 2012.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Dette gjelder i alle fylker i 2012. Gjennomsnittsalderen for menn er 2,9 år høyere enn for kvinner i 2012.

Tabell 10.4 Aldersfordeling for brukere 2012*

Aldersgruppe	≤ 39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥ 70	Gj.snittsalder, år
Menn	16,6	28,1	31,1	14,4	6,0	3,9	50,9
Kvinner	24,3	34,3	22,8	9,7	4,8	4,1	48,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2012.

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2010. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 61,2 prosent av eierne menn og 35,7 prosent kvinner. Av de som overtok var 59,5 prosent menn og 37,5 prosent kvinner. Av de tidligere eierne var 3,1 prosent upersonlige, og 3,0 prosent av de som overtok var upersonlige.

Blant de gamle eierne var kvinneandelen lavest i Rogaland med 28,9 prosent. Den høyeste kvinneandelen var i Nordland, med 42,9 prosent. Blant nye eiere var

andelen kvinner høyest i Troms med 42,2 prosent, mens Østfold og Vestfold hadde den laveste andelen med 33,5 prosent.

Sammenlignet med 2009 er det en økning på 1,1 prosentpoeng blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer. Andelen nye kvinnelige eiere har økt med 0,2 prosentpoeng fra i 2009. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,4 prosent av selgerne og 3,1 prosent av kjøperne upersonlige i 2009.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2010. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	66,1	29,7	4,2	59,7	33,5	6,8
Akershus og Oslo	60,5	35,5	4,0	54,9	39,5	5,6
Hedmark	62,1	35,0	2,8	61,5	36,1	2,4
Oppland	63,1	33,6	3,3	63,2	34,4	2,4
Buskerud	60,5	36,9	2,6	62,9	33,6	3,5
Vestfold	58,8	38,9	2,3	61,1	33,5	5,4
Telemark	60,8	36,3	2,9	57,6	40,7	1,7
Aust-Agder	61,9	35,2	3,0	61,0	34,7	4,2
Vest-Agder	61,7	33,9	4,4	58,8	37,4	3,8
Rogaland	67,2	28,9	3,9	60,7	34,3	5,0
Hordaland	61,6	35,8	2,6	57,4	40,9	1,7
Sogn og Fjordane	65,4	32,4	2,1	57,6	41,0	1,3
Møre og Romsdal	60,7	37,1	2,3	59,2	38,0	2,8
Sør-Trøndelag	67,6	29,6	2,8	61,4	36,0	2,6
Nord-Trøndelag	60,4	35,4	4,2	61,6	36,1	2,3
Nordland	53,0	42,9	4,1	57,8	39,9	2,3
Troms	56,9	41,6	1,5	55,8	42,2	2,1
Finmark	60,0	35,4	4,6	56,6	41,7	1,7
<i>Landet</i>	<i>61,2</i>	<i>35,7</i>	<i>3,1</i>	<i>59,5</i>	<i>37,5</i>	<i>3,0</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2010. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger.

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for nye eiere på landbrukseiendommer i 2010. For menn var det vanligst å overta gård mellom 30–49 år, og 47,7 prosent av de nye mannlige eierne var i denne aldersgruppa. For nye kvinnelige eiere var det en relativt jevn fordeling mellom alle aldersgrupper, med unntak av den yngste gruppen, hvor det var bare 6,7 prosent av de nye eierne. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og hele 23,7 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2010. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 56,0 år, noe som er over 8 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 3,6 år mindre enn for kvinner som eide jordbruksbedrifter i 2010. For menn er gjennomsnittsalderen for brukerne (jfr. tab 10.4) 5,6 år lavere enn for alle mannlige eiere. Kvinnelige brukere (jfr. tab 10.4) er i gjennomsnitt 11,9 år yngre enn alle kvinnelige eiere. Det synes

derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, dominerer derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2010 og for alle eiere i 2010. Prosentandeler

		Aldersgruppe					Gjennom- snittsalder, år	
		< 30	30–39	40–49	50–59	60–69		> 70
Nye eiere	Menn	10,8	22,9	24,8	19,5	13,5	8,5	47,6
	Kvinner	6,7	14,5	17,9	18,2	19,0	23,7	56,0
Alle eiere	Menn	2,0	9,5	20,9	26,8	24,4	16,5	56,2
	Kvinner	2,1	8,7	17,5	20,7	23,1	27,9	59,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2009, alle omsetninger 2009.

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2010. Vi ser at 59,5 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2010 var menn og 37,5 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var nesten 51 år.

Tabellen viser at det er kun ved overdragelse i form av uskifte- /skifteoppgjør at det er større andel kvinner enn menn som overtar landbrukseiendommer. Kun 40,5 prosent av de som overtar eiendom gjennom uskifte-/skifteoppgjør er menn, mens 58,6 prosent er kvinner. Det er også ved denne overdragelsesformen kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 60,3 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 40,8 år i gjennomsnitt. Størst andel upersonlige kjøpere finner vi når eiendommene overdras i form av tvangsauksjon eller annet.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2010

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gjennom- snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 610	71,8	22,8	5,3	44,1
Gave	1 882	69,3	30,2	0,5	40,8
Uskifte- /skifteoppgjør	2 911	40,5	58,6	0,9	60,3
Tvangsauksjon	66	78,8	15,2	6,1	44,3
Annet	1 039	62,9	29,9	7,1	48,6
Totalt	8 508	59,5	37,5	3,0	50,9

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av at Norge er tilsluttet EØS-avtalen, er vi forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Fra og med 2003 har Norge rapportert strukturstatistikk til Eurostat i henhold til driftsforminndelingen vist nedenfor. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Men fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovføretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale produksjon. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovføretende dyr», med en andel på 24,6 prosent. Andelen for sau er over 18 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2011

	Antall				Kvinner, Prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	7 682	6 659	897	126	11,7	18,1	14,6	4,7
Øvrige jordbr.vekster	5 251	4 570	574	107	10,9	12,4	9,3	4,0
Hagebruksvekster	1 608	1 167	211	230	13,1	3,2	3,4	8,6
Storfe, melk	8 090	6 036	772	1 282	9,5	16,4	12,5	48,0
Storfe, kjøtt	4 059	3 441	529	89	13,0	9,4	8,6	3,3
Storfe, melk og kjøtt	1 939	1 458	162	319	8,4	4,0	2,6	11,9
Sau	9 733	7 749	1 776	208	18,2	21,1	28,8	7,8
Øvrig grovføretende dyr	2 900	2 039	713	148	24,6	5,5	11,6	5,5
Svin og fjørfe	2 061	1 728	258	75	12,5	4,7	4,2	2,8
Blandet planteprod.	284	238	32	14	11,3	0,6	0,5	0,5
Blandet husdyrprod.	605	517	59	29	9,8	1,4	1,0	1,1
Komb. plante og husdyr	1 400	1 173	181	46	12,9	3,2	2,9	1,7
Sum	45 612	36 775	6 164	2 673	13,5	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2011.

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. Over 21 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er nesten 29 prosent av kvinnene. Over 18 prosent av mennene og nesten 15 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. Over 12 prosent av kvinnene har melkeproduksjon, mot 16 prosent av mennene.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. Kvinner utførte i 2009–2010 24 prosent av arbeidet, mens andelen kvinnelige brukere i 2010 var 14,4 prosent. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken.

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 49,1 prosent utdanning på universitets- og høyskolenivå, en nedgang fra 51,7 prosent året før. Hos unge menn har 23,0 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning, noe som er tilnærmet uendret fra året før. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtar gård, så har 19,5 prosent av mennene høyere utdanning, mot kun 14,3 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye mannlige eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbruks-eiendommer har fullført videregående skole. Blant menn generelt er det flere som avslutter utdanningen etter grunnskole, mens andelen som går universitet og høyskole er ganske lik. Blant kvinner er det litt mer vanlig med universitets-/høgskoleutdanning blant de som overtar landbrukseiendommer enn blant kvinner generelt, men her er ikke forskjellene særlig store.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn med minst:			Prosentandel kvinner med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høyskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høyskole
< 39 år	16,5	60,5	23,0	16,7	34,2	49,1
40–59 år	19,4	55,4	25,2	17,1	44,6	38,3
> 60 år	34,5	46,0	19,5	46,7	39,0	14,3
<i>Totalt nye eiere</i>	<i>21,8</i>	<i>55,1</i>	<i>23,2</i>	<i>29,7</i>	<i>40,0</i>	<i>30,3</i>
<i>Hele befolkningen</i>	<i>33,5</i>	<i>42,5</i>	<i>24,0</i>	<i>33,6</i>	<i>38,0</i>	<i>28,4</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret desember 2010, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gard er høyere enn tilsvarende for menn (jfr. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 år	12,0	7,0
40–59 år	9,8	2,9
> 60 år	8,0	0,6
<i>Totalt</i>	<i>10,1</i>	<i>2,8</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, desember 2010.

10.5 Personinntekt fra jordbruket og andre næringer

Kapittel 7.3 behandler personinntekt, og i hovedsak blir jordbrukets bidrag presentert. Tabell 10.12 nedenfor viser gjennomsnittlig personinntekt for næringsdrivende med tilknytning til jordbruk, skogbruk og fiske. (Tallene inkluderer lønnsinntekt i tillegg til næringsinntekt fra jord/skog/fiske og annen næring. Pensjoner, kår og livrente er holdt utenfor). Det er satt opp gjennomsnittsverdier fra primærnæringene og fra lønnsinntekt og annen næring. Det siste kan også være næring med tilknytning til gården.

Etter skattereformen i 1992 blir kapitalinntekter trukket ut av personinntekt med varierende kapitalavkastningsrate (se kapittel 7.3).

Tabell 10.12 viser at mannlige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere personinntekt enn kvinnelige brukere pluss ektefeller/samboere. Denne forskjellen gjelder særlig for personinntekt fra primærnæring og annen næring, mens kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere lønnsinntekt enn mannlige brukere pluss ektefelle/samboer. Personinntekten til kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har de siste 12 årene økt fra 89 til 98 prosent av personinntekten for mannlige brukere.

Tabell 10.12 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, landet²⁾. 1000 kr

	1992	1999	2007	2009	2010	2011
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	62,2	81,4	135,6	131,3	147,2	146,2
Annen næring	15,1	23,8	48,3	50,9	53,6	57,9
Lønnsinntekt	132,1	196,8	334,0	382,6	398,1	419,1
Personinntekt i alt	209,4	302,0	517,8	564,8	598,8	623,2
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	64,8	86,1	142,7	137,8	155,1	153,5
Annen næring	15,4	24,1	49,7	52,1	55,1	59,3
Lønnsinntekt	131,0	196,0	330,5	377,7	392,0	412,5
Personinntekt i alt	211,2	306,2	522,9	567,6	602,2	625,3
Kvinnelige brukere + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	37,5	50,0	91,5	91,8	99,5	102,0
Annen næring	12,4	21,5	39,5	43,3	44,5	49,4
Lønnsinntekt	142,7	202,2	355,5	412,2	434,8	458,8
Personinntekt i alt	192,6	273,7	486,5	547,3	578,8	610,2

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Før 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For fylkesvis fordeling av personinntekt for bruker, se tabell 7.2.

Tabell 10.13 gir den prosentvise fordelingen av tallene i tabell 10.12. Det går fram at kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer i 2011 hentet i overkant av 75 prosent av personinntekta fra lønnsinntekter, mens hos mannlige brukere utgjør andelen lønnsinntekt 66 prosent. Kvinnelig brukere pluss ektefeller/samboere fikk i 2011 vel 8 prosent av sum personinntekt fra annen næring. For både mannlige og kvinnelige brukere utgjør primærnæringen mindre andel av personinntekten i 2011 enn i 1999. Lønnsinntekt har motsatt utvikling med større andel i 2011 enn i 1999. Fra 2010 til 2011 reduserte primærnæringene sin andel av personinntekta, mens både annen næring og lønnsinntekt utgjorde en større andel i 2011 enn de gjorde i 2010. Dette gjelder for alle de tre gruppene i tabellen.

Tabell 10.13 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, prosentvis fordeling, landet²⁾

	1992	1999	2007	2009	2010	2011
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	29,7	27,0	26,2	23,3	24,6	23,5
Annen næring	7,2	7,9	9,3	9,0	8,9	9,3
Lønnsinntekt	63,1	65,2	64,5	67,7	66,5	67,2
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	30,7	28,1	27,3	24,3	25,8	24,5
Annen næring	7,3	7,9	9,5	9,2	9,1	9,5
Lønnsinntekt	62,0	64,0	63,2	66,5	65,1	66,0
Kvinnelige bruker + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	19,5	18,3	18,8	16,8	17,2	16,7
Annen næring	6,4	7,9	8,1	7,9	7,7	8,1
Lønnsinntekt	74,1	73,9	73,1	75,3	75,1	75,2

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 10.14 nedenfor er tilsvarende tabellene 7.15–7.17, og viser mann og kvinne etter hvilken andel næringsinntekta utgjør av bruttoinntekta. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 32 prosent kvinner mot 25 prosent menn. Relativt er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra næringsinntekta.

Tabell 10.14 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2011

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	> 90 %	> 50 %
Mann	36 710	25,3	20,0	32,6	17,3	4,8	22,1
Kvinne	6 078	32,1	23,4	32,4	9,1	3,0	12,1
<i>Alle</i>	42 788	26,3	20,5	32,6	16,1	4,6	20,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011

Tabell 10.15 nedenfor er tilsvarende tabell 7.18 og 7.19, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 328 575 kr som i 2011 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.15 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2011

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1- 54 200	54 20- 199 999	200 000- 328 574	> 328 575
Mann	36 710	25,3	15,6	24,0	12,2	22,9
Kvinne	6 078	32,1	18,7	26,0	9,8	13,4
<i>Alle</i>	<i>42 788</i>	<i>26,3</i>	<i>16,0</i>	<i>24,2</i>	<i>11,9</i>	<i>21,6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2011.

11 Internasjonale forhold og rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvarer». Videre sies det at «... For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier». Dette kapitlet viser OECDs (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien.

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende virksomheter som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene fra henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelse tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, og verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene i norsk jordbruk som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, bygg, havre, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrasket fôravgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrukket eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrukket omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen. Avgiften trekkes altså fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapittel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE. Etter 1.7.1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på landbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer, som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet f.o.m. 1.7.1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

OECDs beregning for Norge

I tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2012.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kr

	1986–88	2008	2009	2010	2011
Total produksjonsverdi	17 354	22 423	22 868	23 999	24 439
PSE					
–skjermingsstøtte	9 274	8 501	9 267	9 750	8 530
–budsjettstøtte ¹	9 902	11 898	12 170	12 394	13 166
Sum	19 175	20 399	21 437	22 145	21 696
<i>PSE i prosent</i>	70	59	61	61	58
+ GSSE	848	2 001	2 139	2 362	2 143
+ «annet»	1 522	456	468	441	489
= Sum TSE	21 545	22 855	24 045	24 948	24 328

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I tabell 11.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2008	2009	2010	2011
Australia	10	4	3	3	3
Canada	36	13	17	17	14
EU ¹⁾	39	22	23	20	18
Island	77	52	51	47	44
Japan	64	48	49	53	52
Mexico	3	12	14	12	12
New Zealand	10	1	0	1	1
Norge	70	59	61	61	58
Sveits	76	56	60	54	54
Tyrkia	20	26	28	26	20
USA	22	9	11	8	8
OECD	37	21	23	20	19

1) Foreløpige tall

2) EU₁₂ til og med 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene²⁹.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservesgrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum*

²⁹ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs nettsider

access»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteavgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Storfekjøtt, fryst:							
- kvote	181	903	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	244 (23)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svinekjøtt, fryst:							
- kvote	230	1151	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1150 (83)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:							
- kvote	34	172	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	166 (81)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	6 (3)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	153 (69)	86 (39)
Kjøtt av ender							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	37 (17)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	179 (81)
Smør							
- kvote	366	533	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	181 (31)	575 (100)	575 (100)	575 (100)	167 (29)	518 (90)
Høuseegg							
- kvote	626	1161	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	77 (6)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	648 (50)
Hvitkål							
- kvote		112	134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål							
- kvote		112	134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	82 (61)	134 (100)	134 (100)

Kilde: www.slf.dep.no

Fra tabellen ovenfor ser vi at om lag hele kvoten er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør i 2001–2007, mens kvoten for hvit- og rødkål ikke er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepreiser for 2001–2009. Kr per kg

Kr/kg	2001	2002	2003	2005	2007	2009
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	1,13–1,16	6,20–6,22	23,01	50,74	31,63
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,01–0,10	0,01	0,02	1,02	0,01
Sau/lam, fryst	5,35	0,61–0,66	2,00–2,05	0,59	26,52	10,00
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,01	0,01	0,41	1,10	0,01
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,01	0,01	0,03	0,02	0,01
Kjøtt av ender	0,42–0,45	0,01	0,01–0,02	1,34	0,13	0,01
Smør	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Høns egg	0,02–0,04	0,01–0,02	0,01–0,02	0,01	0,01	0,01
Hvitkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,02–0,03	0,55–0,70	0,56	0,01	0,12

Kilde: *www.slf.dep.no*

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119				1 497
Svine kjøtt	508	1 418	1 499	3 099	2 023	3 791
Sau/lam	122	30				681
Fjørfe kjøtt	59	-				22
Egg	1 448	1 165	1 187	1 130	974	1 578
Smør	4 382	3 678	3 363	2 215	409	5 873
Ost	18 894	16 154	12 332	12 382	12 792	16 208
Mysepulver	92	-				24
Frukt og grønt	-	-				664
Honning	-	-				14
Bearb.landbr.varer						

Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kr)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfekjøtt	18	33				35
Svinekjøtt	8	26	30	72	45	87
Sau/lam	2	1				18
Fjørfe kjøtt	2	-				1
Egg	19	17	17	17	14	17
Smør	51	52	40	12	1	53
Ost	400	237	135	141	140	246
Mysepulver	3	-				-
Frukt og grønt	-	-				1
Honning	-	-				-
Bearb.landbr.varer	25	27	26	32	26	36
Sum	528	393	248	274	226	494

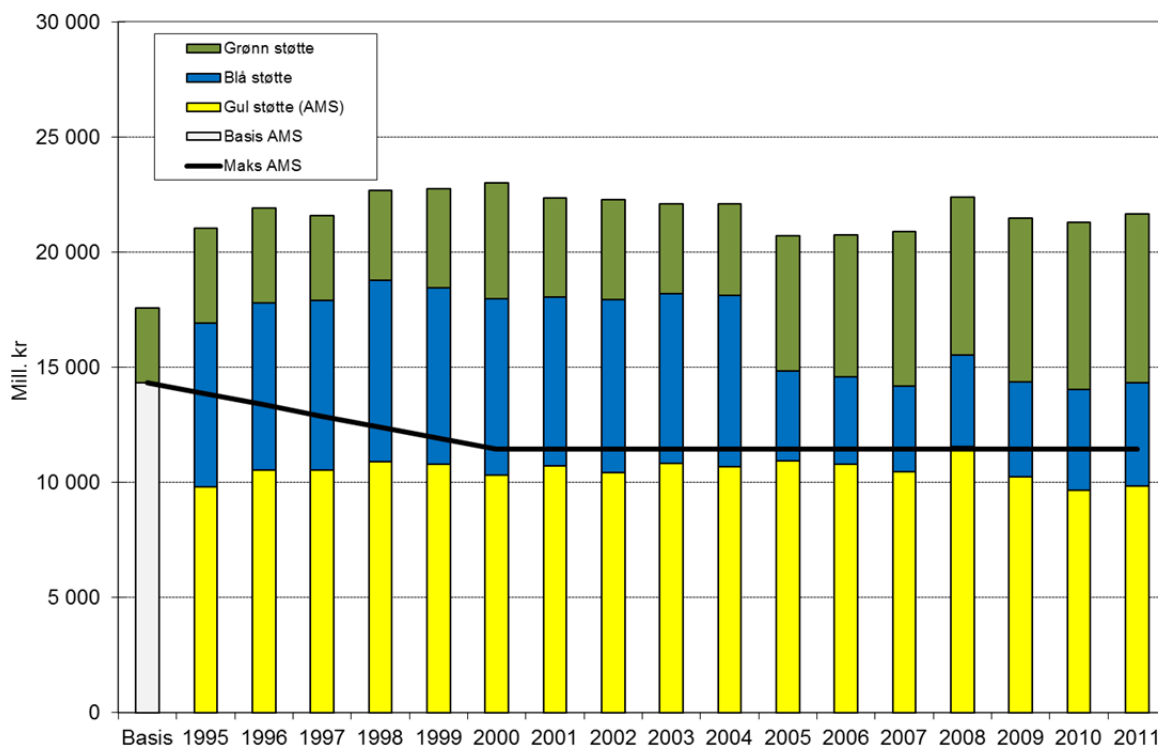
Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.6 og tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2011 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske målpriser (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen

Kilde: Norges notifikasjoner til WTO.

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert i underkant av 4 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant disse er avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygdeutviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn viktigst.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2011 har Norge notifisert «blå» støtte på 4,5 mrd. kr. Norge har notifisert driftstillegget i melkeproduksjonen, produksjons-tillegget i husdyrproduksjonen og distriktstillegg for melk og kjøtt som «blå» støtte. AK-tillegget ble fra 2005 notifisert i «grønn» boks.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2004 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Et unntak er 2008 der

notifisert AMS lå om lag 100 mill. kr over taket. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.

Budsjettnemnda for jordbruket

Oslo 18.06.2013

Knut Børve

Guro Dæhlen (vara)	Siril Kvam	Per Arne Skjeflo
Olaf Godli	Anne Thorine Lundstein	Viil Søyland
Steinar Helgen	Eli Moen (vara)	Lajla Tunaal White
Anders Huus	Siv Mossleth	Per Aas
Anders Thomas Knutsen (vara)	Ole Rognstad	

Oddmund Hjukse